A-2995 Duplum

Valik rahvalaule

Valind ja seletavate lisade ning sõnastikuga varustand

Johannes Aavik

Ma laulan läbi murede,
läbi leinatse südame.
Rahvalaulust

H 7774.

Kirjastus „Istandik", Tartus
1919

Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe" trükk, Tartus

A-9995

160006537

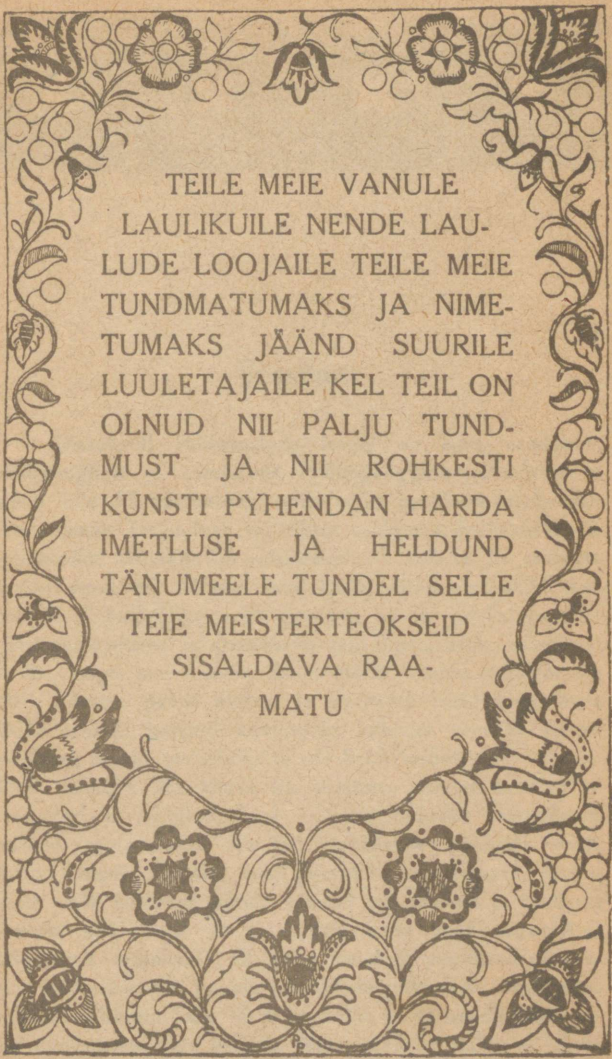

TEILE MEIE VANULE
LAULIKUILE NENDE LAU-
LUDE LOOJAILE TEILE MEIE
TUNDMATUMAKS JA NIME-
TUMAKS JÄÄND SUURILE
LUULETAJAILE KEL TEIL ON
OLNUD NII PALJU TUND-
MUST JA NII ROHKESTI
KUNSTI PYHENDAN HARDA
IMETLUSE JA HELDUND
TÄNUMEELE TUNDEL SELLE
TEIE MEISTERTEOKSEID
SISALDAVA RAA-
MATU

Eessõna.

Käesoleval rahvalaulude kogul on kaks eesmärki: pädagoogiline ja esteetiline. Pädagoogiline ses mõttes, et tahab olla käsiraamatuks, mida võiks tarvitada koolis abinõuna meie kirjanduse nii tähtsa osakonna õpetamiseks ja õppimiseks, kui seda on rahvaluule — selleks ka raamatu lõpuks need nii mitmed lisad keele, värsivormi, stiili, sisu jne. üle; esteetiline selle poolest, et ta peaks panema mõistma, maitsma ja armastama rahvalaulu, selle iselaadsust ja ilu, nagu see esineb sisus, stiilis, keeles, värsivormis, mille viimase peent ehitust ja keerulist mehhanismi meie kirjanduslikult haritud inimesedki kahjuks veel ei tunne, seepärast sekski otstarbeks ei ole lisad tarbetumad. Esteetiline eesmärk tõi kaasa ka vajaduse parandada vead — keelelised ja värsitehnilised —, mis leiduvad vastuvõetud laulude originaalides, sest siin tahetakse pakkuda mitte üksnes lihtsaid näiteid, vaid täiuslikke eksemplaare, eeskujusid, mis viimased ainult omased on tundma ja maitsma panema selle luule ilu ja kunsti, kuna vead segavalt ja labastavalt mõjuksid. Et need vead ja puudused on johtund kõrvalisist või hoopis juhuslikest põhjuseist, nagu seda tullakse näitama lisas värsivormi üle, ja et nende parandused puudutavad vaid laulude välist, tehnilist külge — värsi-

ehitust ja keelt — ja päälegi tehtud on kokkukõlas üleüldiste vastuvaidlemata reeglitega, mis paremaist ja puhtamaist rahvalauludest saadud, siis me ei karda nende parandustega sisse toond ühtki omavoliliselt isiklikku elementi; me arvame vaid annud mõningaile kohile selle kuju, milles lauljad ise oleksid nad ette kannud, kui nad teadlikud oleksid olnud puudusist ja reeglitest.

Valiku aluseks on võetud M. Weske mõlemad kogud Eesti rahvalaule — absoluutne enamik 114-st 59 on saadud neist —, sest et need, olles Virumaalt korjatud, edustavad keeleliselt ja värsiliselt kõige puhtamaid ja veatumamaid laule, mis kõige vähem tarvitsevad parandamist. Ja kui üleüldse mingid rahvalaulud on eeskujuks võetavad sellevormilise kunstluule loomises (Põhja-Eesti keeles), siis on need Weske kogudes sisalduvad Virumaa omad, kus see vorm näib säilind oma suurimas puhtuses. Aga ka kõik muudki ilmund kogud on valiku täiendamiseks läbi vaadatud: Neus'i „Ehstnische Volkslieder" on annud — pala ja Hurt'i „Vanast kandlest" on saadud — laulu ilusat ja väärtuslikku lisandust. Viimasest võis meile valimise materjaali pakkuda ainult teine osa, mis sisaldub laule enam-vähem Põhja-Eesti keelepiirkonnast korjatuid (Kolga-Jaanist), kuna Lõuna-Eesti omad, mis sisaldab „Vana kandle" esimene osa, avaldavad värsivormi suhtes, osalt lõuna-murde keeleliste kuulumiste ja muhenemiste tõttu, nii suuri korratusi ja varisemisi, et neid võimatu on siirda õigeisse põhjaeestikeelseisse värsidesse vähem tunduvate parandustega: samuti kui „Kalevipojas", tuleks siingi väga palju ja väga põhjalikult ümber teha ja ümber luuletada, mis aga siis vaevalt enam ehtne rahvalaul oleks. Siiski on säält ja samuti ka „Setukeste lauludest" võetud parandamata ja muutmata kujul paar numbrit, mis nendegi laulude keelest ja laadist ettekujutuse annaksid ja mis ühtlasi oleksid sisuliselt tähtsad ja huvitavad ning tarvilised täielisema ülevaate saa-

miseks rahvalaulude ainestikust.[1] Sest samuti kui raamatu eesmärk, on ka põhjusmõtted, mis ta koosseisu valiku tegemist juhtisid, kahesugused: esiteks kokku sääda kogu, milles võimalikult kõik rahvalaulu olulisemad liigid ainete ja sisu suhtes oleksid edustet, nii et sellest võiks saada täielise pildi ja ülevaate meie rahvaluule laiast ja kirjust kangast, teiseks valida kõigist kõige ilusamad ja huvitavamad, ja see viimane hoolitsemine on, peab tunnistama, paiguti ülekaaluv olnud. Ja esteetiline külg peakski siin olema tähtsam: ainult siis rahvalaulud võivad saada ja on väärt saama meile armsaks ja kalliks, kui me neis mitte ainult teame (sest et teised seda ütlevad ja see teadmine haritud eestlasel peab olema), vaid ka ise vahetumalt tunneme peent kunsti ja suurt ilu, mida senni asjatundmattus, eelarvamised ja vormiliselt ebapuhtad ning vigased eksemplaarid on meid takistand nägemast.

Tartus, 24. VI. 19.

[1] Kokkusääde statistika seisukohalt võiks olla huvitav teatada, et 114-st numbrist on Weske „Rahvalauludest 58 (I-sest 43, II-st 15), Hurti „Vanast kandlest" 30 (29, II-sest 1), Neus'i kogust 16, „Setukeste lauludest" 2. Muud mujalt.

Lühendused.

Weske, E. R. = Eesti rahvalaulud. Rahva suust korjanud ja välja andnud Dr. M. Weske. Esimene anne 1879. Teine anne 1883.

Neus, E. V. = Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Uebersetzung von H. Neus. Herausgegeben von der ehstländischen literärischen Gesellschaft. Reval 1850—1852.

Vana kannel = Vana kannel. Täieline kogu vanu Eesti rahvalaulusid, välja annud Dr. Jakob Hurt. Ezimene kogu 1886. Töine kogu 1886.

Setukeste laulud = Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud ühes Räpina ja Vastseliina lauludega, välja annud Dr. Jakob Hurt. Ezimene köide 1904. Töine köide 1905. Kolmas köide 1907.

Sellesse kogusse võetud laulud on kõik kokkusäädja poolt parandet (juba õigekirjutuse ühtlustamise pärast), pääle nende üksikute, mis, nagu siis iga kord tärnikesega päälkirja järel ja joonealuses märkuses tähendetakse, on omast allikast muutmata kujul ära trükitud.

Lauludes Nr. 5 ja 6 on skandeerimise rõhud pääle märgitud.

' kahe vokaali vahel tähendab, et need vokaalid tuleb skandeerides eri silpideks lugeda.

I. Laulu võim ja ilu.

1. Laula, laula, suukene!

Laula, laula, suukene,
liigu, linnu keelekene,
mõlgu, marja meelekene,
ilutse, südamekene!
Vananagi vait saad olla,
vait saad olla, vait elada,
kui saad alla musta mulla,
liiva selge'e siseje,
valge laudade vahele,
kena kirstu keske'elle!

Kes toob muldaje õluta,
haudaje haneosada,
liivaje se'alihada,
kalmule kanamuneda,
kabelie keedukalja?
Mutt toob muldaje õluta,
haudaje haneosada,
liivaje se'alihada,
kalmule kanamuneda,
kabelie keedukalja.

Weske, E. R. I, Nr. 2.

2. Laulu hõiskamine.

Helise, helise, ilma,
kõmise, kõmise, kõrbi,
hüüa vasta, hiisi suuri,
laula vasta, laasi laia,

kuku vasta, kuusemetsa,
paugu vasta, palgimetsa —
minu hää hääle vasta,
lahedama laulu vasta,
viledama viisi vasta,
kumedama kurgu vasta!

Kuhu hääli kuulunekse,
sinna metsa murdunekse,
ise puud pinuje lähvad,
halud ristati ajavad,
süllad õue sünnitavad,
kuhjad õue kukutavad,
ilma noorita mehita,
teravita kirve'ita.

Värsid 1—10 Weske, E. R. II, Nr. 1;
Värsid 11—18 Neus, E. V. Nr. 24, D.

3. Laulu võim.

Kui mina hakkan laulemaie,
laulemaie, laskemaie,
pisukene pillamaie,
väikene veeretama:
ei mind jõua ohjad hoida,
ohjad hoida, köied köita,
pilved pikadki pidada,
taevas laia tallitseda!

Kui ma hakkan laulemaie,
laulemaie, luulemaie,
siis jääb kubjas kuulemaie,
viisi valda vaatamaie,
saksad servi seisemaie,
isandad imestamaie.
Sõnad pannakse tähele,

laulud lastaks' kirjutada,
pistetakse piibelie,
rapsitakse raamatuie.

Neus, E. V. Nr. 50, B.

4. Kui mina hakkan laulemaie.

Kui mina hakkan laulemaie,
laulemaie, laskemaie,
halli lindu hõiskamaie,
künnilindu kuulutama:
ei siis saaks küla magada,
küla orjad uinuella,
küla poisid poolta unda,
küla naised natukesta,
küla neiud näputäita.
Küla siis tõuseks künnikselle,
talu tõuseks tapuaida,
rikas rehe katukselle,
vabadikud vainiulle,
sandid sauna sõnnikulle:
kuulama minu sõnuda,
lapse hullu laulusida.

Kust see laps need laulud võtnud,
hulluke sõnad osanud?
Mina mõistin, vasta kostin:
Lood olen võtnud lutsu suusta,
laulud latika ninasta,
viisid kiisa keele alta.

Vana kannel II, Nr. 162, A.

5. Kust ma laulma õppisin.

Nüüd ilús vilúlla veerda,
kaunis laulda kaste'ella,

armas hállillá kõnélda.
Vilu véeretáb sõnúda,
kaste kannab häälekesta,
vilu viib sõnád vilúje,
kaste hääle kauge'elle,
Viru naiste veeretada,
Harju naiste arvatada,
Järva tütarde jägáda.

Viru naised veeretasid,
Harju naised arvatasid,
Järva tüttered jägásid:
See pole tütar teinud tööda,
ega vaene näinud vaeva,
kana kángastá kudúnud,
virb ei lõnga veeretanud,
armas lõnga haspeldanud;
see on säädenud sõnúda,
lahutanud laulu laia,
pannud kokku palve'ida.

Mina kuulin, vasta kostin:
Kas tahád, kohá juhátan,
koha armsa annan teada,
kus ma säädasin sõnúda,
lahutasin laulu laia,
panin kokku palve'ida:
küla alla kündadessa,
árullá ä'èstadéssa,
nõmmel marju noppidessa,
soossa loogu võttadessa;
sääl ma säädasin sõnúda,
lahutasin laulusida,
panin kokku palve'ida,
heidin héllidá sõnuda.

Weske, E. R. I, Nr. 5.

6. Laulja neiu kodu.

Kus on kúllallá kodúke
ja hellál elúaséke
ja marjál magáduspaika
ja taimél talúto'áke?
Sääl on kúllallá kodúke
ja hellál elúaséke
ja marjál magáduspáika
ja taimél talúto'áke:
kussa kúused néed kumávad,
lepad sírge'éd sinávad,
haavad nóored háljendávad,
kased válge'éd kohávad.
Sääl on kúllallá kodúke
ja hellál elúaséke
ja marjál magáduspaíka
ja taimél talúto'áke.

Weske E. R. I, Nr. 4.

7. Olete laisad, et ei laula.

Olete, ólete, néitsikesed,
olete láisad, et ei laula,
vedelikud, et ei veere!
Peate suuda suuremaksi,
keelta kulda kallimaksi.
Miks te suuda söödetakse,
kurku kulda joodetakse,
kaela kallist katetakse,
ilusailla helme'illa,
punasilla pärgadella,
kallistella kudrustella?
Olete laisad, neitsikesed,
olete laisad, et ei laula,
vedelikud, et ei veere!

Kullad kardate kuluvat,
hõbehelmed hõõruvada.
Ei siin, ei siin neiud noored,
ei siin kullad teil kulune,
ei tede vased vähene,
ei hõõru tede hõbedad!
Meil koduna kuldaseppa,
väravassa vaskiseppa,
tee ääres tinane seppa.

Vana kannel II, Nr. 462.

8. Mis sina sõnuta laulad?

Mis sina sõnuta laulad,
hobuseta sõidad teeda,
varsuta küla vahella,
täkuta küla tagana?
Las mina sõnulla laulan,
hobusella sõidan teeda,
varsulla küla vahella,
täkulla küla tagana.
Minu suusta kukub kulda,
alta hammaste hõbedat,
päälta keele killingida!

Neus, E. V. Nr. 54, B.

9. Lauliku vabandus.

Pole ma sõnade sõlmi,
pole ma lugude lukku:
mu sõsar sõnade sõlmi,
mu õde lugude lukku.
Ta oli Harjus õppimassa,
Virus viisi võttemassa.

Lood tema võttis lutsu suusta,
laulud latika ninasta,
sõnad kiisa keele päälta.
Vana Kannel II, Nr. 160, A.

10. Lauludest ei kaeta lauda.

Lauludest ei kaeta lauda,
ei panda pada tulele:
higi pannakse padaje,
käte vaeva vaagenaie.
Enam laulajal mureta
kui on rehepeksajalla, —
rehe peksan, see unustan,
laulu laulan, teist muretsen.
Neus, E. V. Nr. 52, C.

11. Suu laulab, süda muretseb.

Kes meid kuuleb laulevada,
laulevada, luulevada,
see ütleb ilul olevat,
rõõmu päivi meid pidavat,
lusti laulu laulevada.
Ma laulan läbi murede,
läbi leinatse südame,
läbi hoole hoogudegi.
Suu laulab, süda muretseb,
silmad vetta veeretavad,
laseb põski laine'ida,
kulmud kulla tilkemida.
Süda teaneb süüda palju,
pale paksuda mureta,
rinnad hoolta raske'eda.
Weske, E. R. I. Nr. 7.

II. Nooruse lust ja rõõm.

12. Nooruse rõõm.

Ilugeme, kui me võime,
kärageme, kui me käime,
noored noorella e'alla,
parajailla põlvedella!
Ma ise ilu tegija,
alles rõõmu algajagi;
ilu kannan kaasassani,
rõõmu räti nurgassani,
nalja räti narmassani.

Koju jäivad meeled kurvad,
ahju ette naised nurjad,
tuimad tüttered tubaje.
Ilu tõin enese kaasa,
nalja noore naise kaasa.

Weske, E. R. I, Nr. 11.

13. Kiik.

Oh te hullud kiigesepad,
oh te hullud ja rumalad,
kuhu teinud kiigekese!
Teinud küla künnismaile,
küla naiste nairismaile,
küla laste laastumaile,
tütarde madaramaile,
poiste puie raienguie.
Küla nutab künnismaida,
küla naised nairismaida,

tüttered madaramaida,
lapsed nutid laastumaida,
poisid puie raienguida.
Läksin kiike katsumaie,
kas see kiike kannab meida,
kas kahte talub kabuda,
kahe kauni riide'ida,
ühe hella ehte'ida;
kas see kiike jõuab joosta,
kas jookseb hobuse jooksu,
sä'ab sälgude samuda,
ajab härgade vaguda,
noorte meeste heinakaarta?
Kui ei kiike jõua joosta,
ei jookse hobuse jooksu,
sä'a sälgude samuda,
aja härgade vaguda,
noorte meeste heinakaarta:
too kirves ja raiu kiike,
too nuga ja noole kiike,
too vestu ja vesta kiike,
too tapper, tasuta kiike!
Mina kuulin, vasta kostin:
Kiik pole kirve raiutava,
ega noa nooletava,
ega vestu vestetava,
tapperi tasutetava,
ei tule põletetava:
kiike maksab kirju härja,
võllas maksab võigu ruuna,
aisad halli täkukese,
samba'ad sada rahada,
to'ed tuhat tukatida!
Kust see kiik on siia toodud?
Kiik on toodud Kirjalasta,

Kirjalasta, Karjalasta,
samba'ad sinisalusta,
aisad toodud Harjumaalta,
põhilauad Põltsamaalta,
võllas Võnnu lepikusta.

Weske, E. R. I, Nr. 21.

14. Siin on kullad kiikumassa.

Kiigutajad, kukutajad,
hõbedased õõtsutajad,
vaskivirve veeretajad,
ärge kurjast' kiigutage,
õ'elasti õõtsutage,
vihaselt ei veeretage.

Siin pole kurjad kiikumassa,
õ'elad ei õõtsumassa,
vihased ei veeremassa:
siin on kullad kiikumassa,
hõbedased õõtsumassa,
vaskivirved veeremassa.

Kiigesepad, hellad vennad,
laske maha, ma paluksin!
Kui ei lase, ei palugi;
küllap leppa lüpsab lehma,
küllap kuuski kurnab piima,
hää küll kaski saadab karja,
saadab vahtera vasikad.

Weske, E. R. I, Nr. 23.

15. Miks kiik kiunub?

Miks sa kiunud, kiigekene,
halad, aluslauakene?
Kiike kiunub kinda'ida,

aluslauda ande'ida,
päälispuu punapanemid.
Et las ütlen uuest' ümber,
uuest' ümber, taas tagasi,
uuest' uusile sõnule:
las tuleb homme uusi päeva,
tuna-homme teine päeva,
las mu venda võtab naise,
teine venda teise naise;
siis saab kiike kinda'ida,
aluslaud saab ande'ida,
päälispuu punapanemid.

Weske, E. R. I, Nr. 22.

16. Suve lõbu.

Juba lehib lehti puussa,
lehti puussa, rohtu maassa,
haljendab arulla heina,
nõtkub nõmmella pedakas,
kõigub soossa kaskijalga,
hirnub Hiiessa hobune,
kaljub täkku Kaabengissa,[1]
varsa karjub kauge'ella,
naerab neidune külassa.
Las tuleb sui, saab sügise:
vikat viib arulta heina,
nuga nõmmelta pedaka,
kirves soosta kaskijala,
hunt viib Hiiesta hobuse,
karu täku Kaabengista,

[1] Teisendites „Kaupungissa", mis soomekeelne sõna (tähend. linn), „Kaabengissa" seega moonutus sellest sõnast.

poiss viib neiduse külasta,
mees naise üle tänava.
Jäävad nurgad nuttemaie,
pingid silmi pühkimaie,
ahi jääb halatsemaie.

Nurgad nutid, et oli noori,
pingid nutid, et oli peeni,
ahi nuttis, et oli aine.

Weske, E. R. I, Nr. 12.

17. Talvel.

Saja, saja uuta lunda,
raputa vana raheta!
et saab saani sõitemaie,
ree tallad tantsimaie,
kodarad kolisemaie,
põõnardidki paukumaie,
juhivitsad vingumaie.

Neus, E. V. Nr. 67, C.

18. Vastlapäeva laul.

Vistel Vastel poisikene,
ei Vastel to'assa seisa,
Vastel sõidab vainiulla,
laiulla lumiluhilla,
külma kinda'ad kä'essa,
külma kirjad kinnastessa.

Vastel laulab vainiulla:
Linad liu'u laskijalle,
ebemed ehitajalle,
tudrad toassa istujalle,
takud takka tõukajalle.

Neus, E. V. Nr. 30.

III. Neiu ja peiu.

19. Armas neitsipõlv.

See võrd põlveda parasta,
hanel aegada hüvada,
kanal kasvu põlvekesta,
mis saab piigana pidada,
tüdrukuina ollessagi,
pärgapääna käiessagi:
juust saab siidie siduda,
lakka lettie laduda,
pääd saab panna palmikuie,
kukalt kuldanarma'aie.

Juus on siidissa sileda,
pää parembi palmikussa,
kukal kuldanarma'assa;
see sile silitamata,
see lahe lahutamata,
armas harja algamata,
kena kammi katsumata,
rusikate rutjumata,
kämmalde käristamata.

Weske, E. R. I, Nr. 15.

20. Heinamaa ilu ja neiu noorus.

Senni heinamaa ilusa,
kunni heina niitemata;
senni loogu loodusambi,
kunni loogu võttemata;
senni saaduke saleda,

kunni hangu hakkamata;
senni kuhja kuulusambi,
kunni toomata koduje:
senni piiga peenikene,
senni neidu noorukene,
kunni poisi puutumata,
käe kalli katsumata,
sulá suu andemata.

Weske, E. R. I, Nr. 14.

21. Ei taha veel tanule.

Küla naised naerid minda,
küla tüttered te'otid,
küla piigad pilkaelid,
kannid keelida külaje,
vale juttu vainiulle.
Tahid mu tanule panna,
enne aegu harjakalle,
enne tundi tutsikulle,
enne päeva päälinale.
Öeldi liiasti liguvat,
öeldi palju paisuvada.

Mina kuulin, vasta kostin:
„Ei mina kasva kuigi palju,
ega paisu kuigi palju;
mina kasvan kaste'ella,
paisun päeva paiste'ella;
ma kasvan oma kasuda,
paisun rammuda parasta.“

Weske, E. R. I, Nr. 78.

22. Ära usu poisi juttu.

Ära usu poisi juttu,
poisi juttu, poisi keelta,

sulase sula kõneta,
perepoja pikka juttu!
Poiss on loodud pettajaksi,
pettajaksi, püüdajaksi,
neiu vastu vandujaksi;
vannub hinge helvetille,
pää pergeli päralta,
keha keeba kattelaie;
võtta varmasti lubakse,
kindelasti lüüa kihla;
pöörab selja, pilkab silma,
läheb teiseje taluje,
üle aia naaberille,
ära naeris selle neiu,
ära pilkas selle piiga.

Weske, E. R. I, Nr. 16.

23. Pääd ei anta poiste piirda.

Läksin metsa kõndimaie,
tuli vasta valge poissi,
vasta valge naise poega,
piirilauda tal pe'ossa,
kuldakäärid tal kä'essa,
tahtis piirda neiu pääda,
neiu hiuksida tasuda.

Mina mõistin, jälle kostin:
Ole vaida, valge poissi,
vait sa valge naise poega!
Pääd ei anna poiste piirda,
hiuksid joodiku tasuda.
Pää viin koju memme piirda,
hiuksed taadile tasuda.

Kui mu memm ei piira pääda,
taati hiuksida tasuta:

lasen saada laka pika,
maani hiukseni kasuda.
Kui ma kõnnin teeda mööda,
ehk läen suurta saarta mööda,
soevad metsassa sugarad,
lahutavad laane oksad.

Läksin läbi meeste hulga,
pugin läbi poiste parve:
maha lõin ma sinisääre,
sinisääre, kuldakanna,
vaskivarba'ad vajutin;
maha lõin jalad madalad,
kui need teiba'ad tugevad.

Vana kannel II, Nr. 184, B.

24. Karske neiu.

Olin Hiiessa elamas,
Kase linnas kasvamassa.
Tulin Hiiesta elamast,
kase linnast kasvamasta,
paju linnast paisumasta,
astusin ema tubaje.

Minulta ema küsikse:
„Oh sina, mu tütar noori,
sina kasvad mõisa'assa,
saabassäärie se'assa,
tuhveljalgade to'assa;
ehk sind, ehk sind, tütar noori,
ehk sind petvad peened särgid,
ahvatavad uued kuued,
matvad manteli alused.“

Mina mõistin, vasta kostin:
„Ennem, ennem, memmekene,

ennem peitku peeni liiva,
maha matku musta mulda,
kui petavad peened särgid,
ahvatavad uued kuued,
matvad manteli alused,
mõne ukse uinutajad,
mõne lingi liigutajad."

Vana kannel II, Nr. 183, A.

25. Oleks see neidu minulla.

Ole terve, memmekene,
teiseks terve, taadikene!
Andis mull' alati aega,
lubas päeva pesta päädа,
teise päeva pääd sugeda,
kuu juuksid kuivatada.
Kui ma käisin teeda mööda,
läksin suurta laanta mööda,
astin aia äärta mööda,
mehed metsasta ka'esid,
poisid kummuli kulussa,
põiki paju põõsa'assa:
Oleks see neidune minulla,
kes sääl kõnnib teeda mööda,
astub aia äärta mööda,
läheb suurta laanta mööda,
juus tal lehvib lepikussa, —
suve söömata oleksin,
talve tangu maitsemata.

Vana kannel II, Nr. 172.

26. Sulle ma ei lähe.

Peiukene, poisikene,
mis sina minu te'otad?

Küll mina sinu te'otan,
te'otan tinate'osta,
laidan laiasta nä'osta,
kõhna kaela kukkelesta.
Viis sul villi varba'aksi,
kuus sul kärna kukkelassa.
Küll sa kiitled ja valetad,
et sul künnab kümme paari,
ä'estab hobu üheksa,
niidab viisi vikatida,
seitse sirpi leikaeleb,
kaarutab reha kaheksa.

Küll sa kiitled ja valetad!
Sul on on hiired ikke'essa,
rotid roomade vahella,
kassid kangi valjastessa,
kärbsed äkke keerajaksi,
sääsed adra säädajaksi,
parmud puude raiujaksi;
vares sulla väljavahti,
jänes vilgas sul te'omees,
vana kull su vaimulapsi,
karu kärme kirjutaja,
sisalik sul sillutaja.

Ei tule mina sinule,
sinule sea te'ole,
hobuse unenä'ole,
koerakonna palge'elle;
sul on küünar küljekonti,
vaks on silmade vaheta,
suu on seitsmesopiline,
kael on kolmekandiline,
nina neljanurgeline.

Weske, E. R. I, Nr. 18.

27. Ilus tüdruk eemalt.

Tüdruk eemalta ilusa,
kaunis neidu kauge'elta:
tühi teab tema südanta,
kuri tema kombe'eida!
Ehk on sitikad sisessa,
konnad kopsu keske'ella,
põrnas põrnikad pesimas,
ma'od maksade vahella,
söames usside suguda!

Neus, E. V. Nr. 99.

28. Ei tea mehe südant.

Mis mind siia oodatie,
üle välja hüüetie?
Öeldi kuused kulda jooksvat,
sarapuud raha sadavat,
männid metta tilgutavat.
Sain elama, sain olema,
küll need kuused jooksid kurja,
sarapuud rahet sadasid,
männid tõrva tilgutasid.

Ei ma te'a, neiukene,
ei te'a mehe südanta,
ehk on sitikad sisessa,
erilased alla hõlma,
porikärbsed põuessana:
mees musta, süda mureda,
mees valge, rusikas valju,
mees kärme, käsi käreda.

Weske, E. R. II, Nr. 58.

29. Poistele.

Mustemad on meie poisid,
ise mustad kui need mutid,
mustemad kui meie rotid;
ilusamad meie hiired,
kasinamad meie kassid.
Lähevad kiriku teeda:
neil pole kuskil kopikada —
taskus taela raasukesed,
tulekivi killukesed;
kuub neil kuulatud külasta,
vöö on valla vainiulta,
nuga teiste noorte meeste,
tupp on teiste tuttavate.

Weske, E. R. II, Nr. 16.

30. Meie mehed ja teie mehed.

Vaat, kus mehed, mis on meilla,
poisid meie poole päälla!
Hulgi ootavad õluta,
üksi maksavad rahada.
Neil on raibetel rahada,
kummalgi on kopikaida;
kulda on neil kuue täisi,
hõbedada hõlma täisi,
paberit palaka täisi,
vaskeda on rüüe täisi.
Hobu ees neil kui see osja,
ruuna eessa kui see roosi,
mära ees kui mängukanni,
täkku eessa kui see tähti.
Katsu mehi, mis on teilla,
poisse teie poole päälla!

Üksi ostavad õluta,
hulgi maksavad rahada.
Neil pole raibetel rahada,
kellegilla kopikaida;
neil pole panna hoost edeje, —
neil on hiired ikke'essa,
kassid kangi valjastessa,
rotid roomade vahella.
Täi neil tiksub taskussana,
kirp neil põuassa pugiseb,
tuhat täid neil tutussagi.

Vana kannel II, Nr. 390, B.

31. Omade neidude kiitus.

Need on neiud, mis on meilla,
kõnnivad kirikuteeda,
so'alla neil pää so'etud,
kuldaharjalla haritud,
vaskikammilla kasitud!
Sõrmikinda'ad kä'essa,
vikkelsukad on jalassa,
kuub on kullakarvaline,
seelik siidiviiruline,
jalas uued ummiskingad!

Weske, E. R. I, Nr. 20.

32. Poisi ja neiu matukse lugu.

Kui poissi ära surekse,
kes on poissi saatemassa?
Siga on poissi saatemassa,
emiksed ehitamassa,
vana kult on kuulemassa.

Kuhu poissi matetakse?
Sohu paksuje porije,
mäda mulla mätta'aie.
Mis kasub poisi haua päälla?
Koeraputked, kobrulehed,
vanad harvad angervaksad,
vanad nurjatud nõgeksed.

*

Kui neidu ära surekse,
kes on neidu saatemassa?
saksad neidu saatemassa,
emandad ehitamassa,
kuningas on kuulemassa.
Mis kasub neiu haua päälla?
kullerkupud, kuldatopid,
sinililled, siiditopid,
angervaksad, hallid topid.

Weske, E. R. I, Nr. 19.

33. Ma lähen kaugelle mehele.

Ilusamad meie hiired,
kasinamad meie kassid,
kui on meie noored poisid,
piibu mokad, haisukaelad,
pudisuud, lobikapukad,
Minge müürile magama,
pange püksid pääalaje,
püksipaelad patjadesse!
Kel pole kaasa, võtku kassi,
kel pole kassi, võtku hiiri,
kel pole hiirta, olgu ilma!
Ei siia lähe meheje,
siia valla varga'aile,
siia küla küürakaile, —

ma lähen kaugelle mehele:
ei saa kurja memme kuulda,
õ'elust õdede kuulda,
viha viie venna kuulda.
Ei lähe ma Viljandie:
Viljandis on viisud suured,
aega läheb arutessagi,
pooli päeva päästessagi.
Mull' tuleb Peeti Peeberista,
mull' tuleb Jaaku Järvamaalta,
mull' tuleb Hantsu Harjumaalta.
Kuus on tal hobust e'essa,
seitse seisjat täkukesta,
kaheksa karimärada,
kümme künniruunakesta;
siis mind tõlda tõstetakse,
tõlla rattaid rasvatakse.
Meri mürtsub, taevas kärgib,
meri mürtsub minnessagi,
taevas kärgib käiessagi,
pilved pillida puhuvad!
Ees olid oreli lööjad,
taga ruttu trummi lööjad.
Kes siis kukkus kuulamaie?
Küla kukkus kuulamaie,
valda kukkus vaatamaie,
küla siis pildus kopikailla,
valda vaskiveeringilla,
lapsed laiulla rahulla.

Weske, E. R. II, Nr. 19.

34. Kuhu jäänud meie hulka?

Neiukesed, noorekesed,
eks meid enne olnud hulka,

enne hulka, palju parvi?
Kasvas kui kanade karja,
lagunes kui laglelippu.
Neiukesed, noorekesed!
Kuhu jäänud meie hulka,
meie hulka, palju parvi,
kadunud kanade karja,
lagunenud laglelippu?
Kas meid viinud vihmahoogu,
või on tapnud tuulehoogu?
Kas meid pikker pillutanud,
rahe rängasti rabanud?
Kas meid kannetud sõdaje,
viidud vaenuväljadelle?
Neiukesed, noorekesed!
Ei meid viinud vihmahoogu,
ega tapnud tuulehoogu,
ei meid pikker pillutanud
ega meid rahe rabanud;
ei meid kannetud sõdaje,
viidud vaenuväljadelle.
Neiukesed, noorekesed!
Kuhu siis jäänud meie hulka,
meie hulka, palju parvi,
kadunud kanade karja,
lagunenud laglelippu?
Meid on viidud viinadella,
kantud õllekannudella,
saadud saia kakkudella.
Neiukesed, noorekesed!
Sinna jäänud meie hulka,
meie hulka, palju parve,
kadunud kanade karja,
lagunenud laglelippu.

Vana kannel II, Nr. 191, A.

35. Kauge kaasa teretamine.

Mis mina hoolin lauladessa,
lauladessa, luuledessa,
kardan kallis kukkudessa,
mul pole äiada häveda,
mul pole ämmada häveda,
mul pole karta kaasukesta,
pelgaella peiukesta.

Minu kaas on kauge'ella,
mees hüva üle merede.
Tuul tal viigu tervisida,
sadu saadelgu sõnuda,
pilvi pikkada igada,
rahe raudarõõmusida!

Weske, E. R. II, Nr. 13.

36. Igatsus oma järele I.

Kui te'aks mu teine pooli,
kui arvaks mu ainukene,
mõistaks marja meesi noori,
misuke elu minulla,
misuke ase hanella,
misuke kasu kanalla,
ase halba tütterella,
paha paika neidusella:
tuleks tuulella järele,
ajaks hallilla järele,
kihuteleks kimmelilla,
tuleks kulda kuulamaie,
tetreda teretamaie,
valget pääda vaatamaie.

Kui poleks endalla hobusta,
võtaks võõralta hobuse,

võtaks halli Haljalasta,
mära Malla[1] mõisa'asta,
salud Salla[2] vainiulta,
valja'ad Va'ekülasta,[3]
päitsed päeva poegadelta;
siis läheks hella otsimaie,
kudruskaela kuulamaie,
valget pääda vaatamaie.
Ajaks alta halli rauad,
kihuteleks kimli rauad,
tuhaks murraks musta rauad.
Ära tema sõidaks soised nurmed,
soised nurmed, suured nurmed,
oma hella otsidessa,
oma kulda kuulatessa.
Viiks kulla oma koduje,
viiks marja oma majaje,
linnu oma liivikulle,
pardi oma paikadelle,
hakkaks hellaga elama,
marjaga maja pidama.

Weske, E. R. I. Nr. 99.

37. Igatsus oma järele II.

Oleks mu peigu teatavalla,
teatavalla, tuntavalla,
sirgusilma nähtavalla,
kuldakõrva kuuldavalla:
teeksin sukad säärta mööda,
kinda'ad kä'e järele,

[1] Malla mõis Viru-Nigula kihelkonnas, Virumaal.
[2] Salla mõis Simuna kihelkonnas, Virumaal.
[3] Viru-Jaagupi kihelkonnas, Virumaal.

peened särgid pihta mööda,
vammuksed ligi lihada.

Nüüd pole peigu teatavalla,
teatavalla, tuntavalla,
sirgu silma nähtavalla,
kulda kõrva kuuldavalla:
nüüd teen sukad sooda mööda,
peened särgid puida mööda,
vammuksed teen liiva mööda.

Peaks tema minu nägema,
ehk mina tema nägema:
suve söömata elaksin,
talve tangu maitsemata,
elu aja eine'eta.

Neus, E. V. Nr. 74, B.

38. Teises hulgas mu omane.

Mis mina hoolin hõisatessa,
keda kardan kaljudessa,
mul pole hulgassa omada,
mul pole karjassa kanada,
mul pole liigis linnukesta,
mul pole parves paarimeesta!

Teises hulgas mu omane,
teises karjas mu kanane,
teises liigis linnukene,
teises parves paarimeesi;
hobusis minu omane,
karjas on minu kanane,
se'ossa mu silmikene,
lambus laululinnukene.

Weske, E. R. II, Nr. 11.

IV. Kosjad ja pulmad.

39. Sakala neiu unenägu.

Magasin, mina magasin,
magasin Madi mä'ella,
sinilillide sẽ'assa,
kullerkuppude kohalla,
angervaksade vahella.
Näin und magadessani,
teista üles tõustessani:
tamm kasvas tare lävella,
kuusk kasvas koja lävella,
haavakene aida teella,
õunapuuke õue päälla,
kaski kaevu tee kohalla,
pihlak pikka peenderalla,
saarekene sauna teella,
vaherpuu küla vahella.

Jooksin külla mõistatama:
„Küla eided, eidekesed,
mõistke mu unenäguda! —
Magasin, mina magasin,
magasin Madi mä'ella,
sinilillede seassa,
kullerkuppude kohalla,
angervaksade vahella;
näin und magadessani:
tamm kasvas tare lävella,
kuusk kasvas koja lävella,
haavakene aida teella,
õunapuuke õue päälla,

kaski kaevu tee kohalla,
pihlak pikka peenderalla,
saarekene sauna teella,
vaherpuu küla vahella."

Eite kuulis, eite kostis:
Tütarlaps, sa linnukene:
ammu mõistetud unisi!
tammesta käib tahtejaida,
kuusest käivad kosjamehed,
haavast käivad asjalised,
õunapuusta õlletajad,
kasest käivad kaasitajad,
pihlapuusta päralised,
saaresta käib saatajaida,
vahtrast vastuvõttejaida.

Weske, E. R. II, Nr. 10.

40. Lööme leeri lepikuie.

Kuhu, kuhu, neitsikesed,
kuhu lähme vastu ööda,
vastu ööda, vastu kuuda,
vastu eha valge'eda,
vastu pilgasta pimedat?
Maa oli musta ja mudane,
taevas laia ja lageda.
Jääme siia öömajale,
tuli teeme teerajale,
ase aia käänakuie;
lööme leeri lepikuie,
kuldaleeri kuusikuie,
armas leeri haavikuie,
kallis leeri kaasikuie!

Kes tuli mede tulele?
Tuli kaksi kaubameesta,

kaksi kaubamee sulasta,
kaksi kaubapoisikesta;
mõlemil oli mõõka vöölla,
kahel kannuksed jalassa,
kahel kirjad kannustessa.

„Neitsikene, noorekene,
müü mulle isa hobune,
kauple venna kaerasööja,
vennanaise rokajooja!“

Mina mõistin, vastu kostin:
„Müü sina mulle mõõka vöölta,
kauple kannuksed jalasta,
kauple kirjad kannustesta;
siisap müün isa hobuse,
kauplen venna kaerasööja,
vennanaise rokajooja.“

„Ei ma, ei ma, neitsikene,
ei taha isa hobusta
ega venna kaerasööjat,
vennanaise rokajoojat;
luba ennast sa minule,
sõsarad mu sõpradelle!“

Mina mõistin, jälle kostin:
„Ennem enda võin lubada,
ennem kui isa hobuse,
ehk ka venna kaerasööja,
vennanaise rokajooja. —
Siiski ütlen ümber jälle,
mõistatan mõlemid pidi:
Ei ma ennast või lubada:
pihad mul alles peenikesed,
õlad üsnagi õhedad,
käsivarred väetikesed.
Oleks mu küüra künnarpuine,

õlanukid õunapuised,
käsivarred vahterased,
sõrmed sõstarpuu lülista.
Pää ei kanna peitelida,
lagipää ei kardalappi,
kael ei kardakudruksida."

Weske, E. R. II, Nr. 20.

41. Võta naine mustukene.

Vennakene, hella velje!
Kui läed naista võttemaie,
ära võta valget naista,
kämmal valju valge'ella.

Tühi teab tema südanta,
ehk tal sitikad sisessa,
mardikad tal maksa alla,
ehk tal konn on kopsu alla.

Vennakene, hella velje!
Võta naine mustukene:
must teeb senni mitu tööda,
kunni valge vaalib ennast,
kui ilus ehitab ennast.

Vana kannel II, Nr. 267.

42. Kutsu mind kosjale.

Minu hella vennikene,
kui läed naista võttemaie,
pürjekesta püüdemaie,
särjekesta säädemaie,
võta minda kaasajesi,
võta vööksi vöö vahele,
võta kindaksi kädeje,
lindiksi kübara pääle.

Küll mina tunnen tuimad neiud
ja nä'en ninakad neiud:
tuimal neiul tukka pikka,
laisal neiul lakka laia,
vedelalla vöö vedela,
ninakal nina kõvera.
Tunnen tuima tööte'osta,
vedelagi vöö ve'osta,
laisa leiva sõtkumisest.

Weske, E. R. I, Nr. 62.

43. Ära nai pühal naist.

Minu hella vennikene,
ära nai pühalla naista,
katsu kallilla ajalla:
kõik pürjed pühal ilusad,
kanad kallilla ajalla.
Sihi naine sirbiltana,
katsu naine kaareltana,
vahi naine vardaltana!

Kui läheb kallis kaare pääle,
siis sina karga katsumaie,
kas on kaari kaunikene.
Kui läheb lindu lõikumaale,
siis sina viisa vihkudesta,
kas on vihud viisakamad.
Kui näed rehte peksevada,
siis sina karga katsumaie,
kas see lööneb valjust varta.
Kui näed kangasta kuduvat,
siis sina karga katsumaie,
kas on kangas kaunikene.
Kui näed särki säädevada,

siis sina karga katsumaie,
kas on särki hästi säetud,
õlalapid õigest' pandud.
Kui näed sukkada tegevat,
siis sina karga katsumaie,
kiuste sukka kiskumaie,
kas on sukka säärta mööda,
vikkelid ligi lihada.
Kui näed kinnasta kuduvat,
siis mine kiuste kiskumaie,
kás on kirjad kinnastessa,
kirjad kinda varressagi.

Weske, E. R. I, Nr. 61.

44. Kaval kosilane.

Oh sa hullu noori meesi,
nägid neidu kasvavada,
sinisäärta sirguvada,
tinapihta paisuvada:
võtsid hoielda hobusid,
võtsid sööta sälgusida,
ilma taadi teademata,
ilma eide aimamata,
varjult sööta, varjult joota,
vetta varjulta vedada.

*

Akkenasta annin kaerad,
läbi parte pistin heinad,
läbi luugi lasksin roka;
ette need ilusad heinad,
ette need kaharad kaerad,
ette roka roosilise.
Sai see täkku täide söönud,

täide söönud, täide joonud,
panin täku täide rauda,
hõbekleiede vahele;
panin täku saani ette,
teki panin saani pääle,
teise teki täku pääle,
sõidin neiduste koduje!

Aasin äia ukse ette,
aisad ämma akkenaie;
isaks äiada teretin,
emaks ämmada teretin.
„Tere äia, tere ämma,
kas on neidused kodussa,
kas on maimuksed majassa?“

Äia mõistis, ämma kostis:
„Ei ole neidused kodussa,
ei ole maimuksed majassa,
ei ole taimeksed talussa.
Neid läks vetta nõudemaie,
kaevult vetta kandemaie,
hõbeõlpemed õlalla,
hõbeämbrid õlpemissa,
hõbevitsad ämberissa.“

Mina siis mõistin, vasta kostin:
„Kas luba järele sõita,
järgi täkuga jaluda?“

„Kui sul viied viina toobid,
kahed kolmed õllekannud,
siis luba järele sõita,
järgi täkuga jaluda.“

Sõidin siis ma kaevu teeda,
sirge'esti silla teeda,
kärme'esti kosja teeda,
kosja teeda, kulla teeda.

„Neiukene, noorukene,
valgepäine piigakene,
anna mu hobule juua,
mustaleni muidu juua,
hallileni haisutada,
kimmelille kustutada!
Ma olen vaene teede käija,
teede käija, maade marsja,
saksa asjade ajaja,
viie raamatu vedaja.“

Neid aga mõistis, varsi vastas:
„Oh sina petis peiukene,
kavalik sa kaasakene,
valelik sa vennikene!
Sa pole vaene teede käija,
teede käija, maade marsja,
saksa asjade ajaja,
viie raamatu vedaja:
kavalik oled kosjameesi,
kosja kinda'ad kä'essa,
kosja kirjad kinnastessa,
kosja piitsuke pe'ossa.“

Weske, E. R. I, Nr. 56.

45. Kosija meelitus.

Neitsikene, noorukene,
kirju pihta peenikene,
mis sa tõrgud mulle tulles?
Kolm on õnne õuessani:
lõõtsa lõõritab pajassa,
müriseb kivi kojassa,
härjad vaaruvad va'olla.

Lõõtsa lõõritab rahada,
müriseb kivi jahuda,
härjad vaaruvad ivida.

Neus, E. V. Nr. 73, B.

46. Viru kosilane.

Lõikan väljalla mä'ella,
põllu põigaste vahella,
juus piiratud, pää so'etud,
kinga kannad kirjutetud.
Jo tuleb sõnum järele:
„Tule, neitsike, koduje,
kosijad koduna käinud!“ —
„Kusta need kosijad käinud?“ —
„Lätista kosijad käinud.“ —
„Ei ma Lätile lähegi:
Läila süüa Läti leiba,
läila juua Läti kalja,
läila Lätissa elada.“

Lõikan väljalla mä'ella,
põllu põigaste vahella,
juus piiratud, pää so'etud,
kinga kannad kirjutetud.
Jo tuleb sõnum järele:
„Tule, neitsike, koduje,
kosijad koduna käinud!“ —
„Kusta need kosijad käinud?“ —
„Hiiesta kosijad käinud.“
„Ei ma Hiideje lähegi:
igav süüa Hiie leiba,
igav juua Hiie kalja,
igav Hiiessa elada!“

Lõikan väljalla mä'ella,
põllu põigaste vahella,

juus piiratud, pää so'etud,
kinga kannad kirjutetud.
Jo tuleb sõnum järele:
„Tule, neitsike, koduje,
kosijad koduna käinud!“ —
„Kusta need kosijad käinud?“ —
„Virusta kosjad käinud.“ —
„Ma lähen virgasti Virule:
Viisakas Virussa leiba,
viisakas Virussa kalja,
Virus viisakas elada!“

Weske, E. R. I, Nr. 57.

47. Kust sa teadsid meile tulla?

Peiukene, poisikene,
kust sina teadsid meile tulla,
oskasid üle oraste,
määrasid üle mägede
meie suureje suguje,
rahakaie rahva'aie,
õuna penningi pereje?
Pere meil mängib penningilla,
talu meil mängib taalderilla,
lapsed laiulla rahulla.

Kust võtid sina südame?
Soelt võtid sa südame.
Kust võtid libeda keele?
Rebaselt libeda keele.
Kust võtid jalad nobedad?
Jäneselt jalad nobedad.
Kusta karvase kübara?
Karult karvase kübara.

Weske, E. R. I, Nr. 53.

48. Müüdud neiu needmine.

Minu hella vennakene,
pane musta munderie,
pane täkku taalderie,
ruuna rubla tükkideie,[1]
pane paadid pandelaie,
linalakka litterie,
sõida sepale Viruje,
tagujalle maa tahaje.
Tee mulle terava sirpi,
kerbi mu kä'e järele,
rapsi raua karvaline,
miska ma sineta lõikan,
miska ma puneta põimin!
Tuli aga metsast noori meesi,
noori meesi, suuri meesi.
Küsiteli noori meesi:
„Küla tüdruk, kullakene,
kelle[2] sa sineta lõikad,
kelle sa puneta põimid?"
Mina kuulin, vastu kostin:
„Emale sineta lõikan,
õele puneta põimin." —
„Neitsikene, noorukene,
jo sinu minule müüdi."
Mina kuulin, vastu kostin:
„Kes minu sinule müüsi?"
Peigu kuulis, vasta kostis:
„Isa müüs, ema tõ'otas,

[1] i-mitmuse lõpp erandlikult liidetud d-genetiivi külge.

[2] = kellele.

õed õieti lubasid,
vennad kaksi kaupelesid,
kälid andelid kädeje."
Mina kuulin, vasta kostin:
„Paljuks sa panid minusta,
annid aine neidusesta?"
Poissi kuulis, vasta kostis:
„Paljuks ma pidin panema,
andma aine neidusesta?
Isale sõjahobune,
emale on lüpsilehma,
sõsaralle sõlgi suuri,
vennale vedavad härjad,
kälile kiriku kingad." —

„Mis mina isale soovin?
Isa lääb sõtta sõitemaie:
hobu alla hallitagu,
ise pääle päivitagu,
kübar pähe kolletagu,
vöö see vööle viperdagu!
Mis mina emale soovin?
Ema lääb lehma lüpsemaie:
nisa vetta, teine verda,
kolmas piimada punasta,
neljas võida valge'eda!
Mis mina õ'ele soovin?
Õde lääb leenta keetemaie:
sõlgi leedeje sulagu!
Mis mina soovin vennaleni?
Vend lääb välja kündemaie:
härjad uppugu edeje,
ise taarugu tahaje,
saveje sahad sulagu!
Mis mina kälile soovin?

Käli lääb kiriku teele:
kingad tal kiriku jäägu!“

Neus, E. V. Nr. 82.

49. Neiu müük.
(Teisend).

Karja minda saadetakse,
vitsa kätte annetakse.

Ajasin arule karja,
keerasin kanad kesale.
Kes tuli härgi võttemaie?
Veli tuli härgi võttemaie,
ike kuldane õlalla,
rahe raudane kä'essa,
jutad kullakeerulised.

Mina vennalta küsima:
„Mis mürin isa to'assa,
mis maru ema majassa?“

Mina siis mõistin, vasta kostin:
„Vennakene, noorekene!
Kas must külla küstanekse,
kas must palju pakutakse?“

Venda mõistis, vasta kostis:
„Oo õde muru madala,
taputilka tillukene,
sõsar sõrme suurukene!
Küll sust külla küstanekse,
küll sust palju pakutakse:
tuhat tünderit nisuda,
sada salve rukki'ida,
isale härjad ikke'eie,
emale lehmad lüpsikulle,

vennale sõjahobune,
sõsaralle sõlgi suuri,
minijalle pikka põlli,
kälile käbedad kingad."

Mina siis mõistin, vastu kostin;
saagutelin ja sajatin:
„Saagu, saagu, ma sajatan!
Saagu, saagu, taadikene,
kui lääd metsa kõndimaie,
härjad vaibugu vaguje,
teine teisele kä'ele!
See oled minusta saanud.
Saagu, saagu, memmekene,
kui lääd lehma lüpsemaie,
nisa verda, teine vetta,
kolmas piimada punasta,
neljas võida valge'eda!
See oled minusta saanud.

Vennakene, noorukene,
kui lähed sina sõdaje,
hobu sul alla hallitagu,
sadul selga sammeldagu,
kübar pähe külmetagu,
ise päälla päivitagu!
See oled minusta saanud.

Õekene, noorukene,
kui lääd leiba kastemaie,
sulagu sul suuri sõlgi!
See oled minusta saanud.

Vennanaine, väikukene,
kui lääd leenta keetemaie,
põlegu sul pikka põlli!
See oled minusta saanud.

Kälikene, noorukene,
kui lääd karja saatemaie,
kinga kannad katkenegu,
kinga otsad argunegu!
See oled minusta saanud."

Vana kannel II, Nr. 195, A.

50. Peiu õpetus.

Peiukene, poisikene,
tunned viia mu õdeda,
tunned viia, tunne hoida,
tunne truuisti elada.
Ära sina lase laste lüüa,
laste lüüa, naiste süüa,
tuisata tulirusika,
raudakämmalde rabada,
visakäte veeretella,
kõverkäte koputella!
Seisa seinana e'essa,
ole varjuna vahella,
seisa vastu kui see seina,
raiu vastu kui see rauda,
paugu vastu kui see palki.

Peiukene, poisikene,
kui hoiad õ'e hüvasti,
kaitsed kasvu kallimasti,
kui sa tulned teisi meile,
sina järgida küsiksid —
pakku alla paisatakse,
tooli alla annetakse.
Hirnub heinuda hobune,
kaerad ette kannatakse,
roka toober toodanekse.

Weske. E. R. I, Nr. 71.

51. Veimevaka laul.

Peiukene, poisikene,
las' küsime, kannatame,
kas on meie marja maada,
meie marja kirstu maada,
aidas riiete aseta,
kõrendul on kuue maada,
ja kalli kasuka maada,
tedre kirja teki maada.

Kui pole meie marja maada,
meie marja kirstu maada —
pruudi vend punasekene,
saaja sõitaja saleda,
ümber hüpita hobune,
tagurpäri tantsitele,
vii kulda oma koduje
ja marja oma majale,
hani enda hallikalle,
kana enda kaevu teele,
tetri enda tee rajale;
sääl on meie marja maake,
aidas riiete aseke,
kõrendul on kuue maake,
ja kana kasuka maake,
tedre kirju teki maake.

Weske, E. R. I, Nr. 67.

52. Saaja teretamine.

„Tere, tere, saajakene,
tere teelta tullessana,
arulta ajadessana!
Kes see teida teel teretas?

Jumal teida teel teretas,
Mari and' arulla kätta.
Kus te aega viitelite?
Meie ammu ootasime,
lihad leemeje ligusid,
kalad keesid kattelaie.
Oli teil hobu väsinud,
või oli regi lagunud,
või olid sandid saajanaised,
või oli pilges peiu poissi?"

„Ei olnud hobu väsinud,
ei olnud regi lagunud
ega sandid saajanaised
ega pilges peiupoissi:
uued lingud, langukesed,
teil on toassa tuki suitsu,
ahju ees hagude suitsu,
le'e eessa leili suitsu."

Meie neidu noorukene,
noorukene, nõrgukene,
eile võrgusta võ'eti,
tuna toodi tuttimesta,
täna laudaje la'oti,
ilu pinki istuteti.

Weske, E. R. I, Nr. 66.

53. Pulma ilu.

Ma ei tulnud tukkumaie,
nurkaje nohisemaie:
ma tulin ilu tegema,
poiste pulmada pidama,
naiste nalja heitemaie.

Ilu tõin ma hilpudessa,
naiste nalja nartsudessa,
poiste pulma põuessagi.

Vana kannel II, Nr. 207, B.

54. Sööge, vennad, jooge, vennad!

Sööge, vennad, jooge, vennad,
taas, vennad, tasa elage,
senni kui kannussa õluta,
peekeris on peenikesta,
tina seessa tilgukesta,
karra seessa kaunikesta!

Lõpeb kannusta õluta,
peekerista peenikene,
tina seesta tilgukene,
karra seesta kaunikene:
siis on vennad vehkimassa,
emalapsed lahkumassa.
Nõndap laulid meie vennad:
oi-oi, oi-oi hoidke minda,
käe päälla kandke minda:
ma olen kurja kukkumaie,
ma pahembi paukumaie!

Weske, E. R. II, Nr. 53.

55. Õlle võit.

Õlut teeb minule sooja,
ma teen õllele palava,
kütan kannule kasuka,
humalalle uue kuue,
viinale vileda särgi.
Humal hull, õlut õ'ela,
õlut õela ja kavala,

võtab meele meesta päästa,
tanu tarke naiste päästa,
pooled meeled poiste päästa:
mehed mütsita müravad,
naised tantsivad tanuta,
poisid poolisaapa'ata.

Weske, E. R. I. Nr. 50.

V. Abielu õnn ja õnnetus.

56. Õnnelik noorik.

Saagu, saagu, neitsikene,
sinagi saagu sinna saama,
sinna saama, sinna jääma,
kus on ärtu äiakene,
ärtusilma ämmakene;
kus on raudased redelid
üles minna õunapuusse,
maha tulla marjapuusse;
kus on puised pulli sarved,
linaluised lehma sarved,
vaskised vasika sarved;
kust ei kuulda äialt kurja,
ega kurja ämmalt kuulda.

Tulen säält isale käima,
tulen säält emale käima,
veeren käima vendadelle,
sõidan käima sõtsedelle,
panen saani saiakotid,
saanikorvi koogikotid.

Tulin vaatama isada,
tulin vaatama emada,
kas on veel isa elussa,
kas on veel ema elussa,
kas on viksid vennakesed,
õige terve'ed õeksed.

Vend läks äkist härga tapma,
õde rutust rooga keetma.

Mina vasta palvelema:
„Vennikene, noorekene!
ära tapa äkist härga,
ära keeda rutust rooga:
äkist saab liha sinine,
rooga rutusti rumala.
Ei ma kuku kehvusesta
ega veere vaesusesta,
täis olen suini, täis olen päini,
täis olen päini päädikuida,
silmini se'alihada,
kaelani kanamuneda".

Vana kannel II, Nr. 244.

57. Oh seda endista eluda.

Oh seda endista eluda,
kallist kasvu põlvekesta,
kui ma kallis kasvaelin,
mari maasta tärkaelin,
angervaks üles ajasin!
Kasvin kui kanep aiassa,
sirguin kui sibul salussa,
pikka putki puu vilulla.

Ei mind täinud eite lüüa,
ei mind täinud taati lüüa,
ega venda vemmeldada.
Õlekõrs oli venna vemmal,
takukoonal taadi rooska,
villasalk oli eide vitsa.
Nüüd mind kopsib koerapoissi,
näpib näljane sulane.

Weske, E. R. I, Nr. 75.

58 Mulle anti must naine.

Jürike jõetagune,
või Marike maa-alune:
kui seda peetie piduda,
ja seda jäetie jaguda,
naise õnne annetie,
käharpäida käänetie. —
Mulle halba annetie,
mulle musta ja rumala,
tõrvaskandu ja tõsine.
Kuhu pean mustaga minema,
rumalaga ruttamaie,
tõsisega tõttamaie?
Kus oli oitu, sääl ujutin,
kus oli vetta, sääl virutin,
kus oli loiku, loputelin.

Weske, E. R. II, Nr. 60.

59. Kuhu toodud, toetan pääda.

Läksin metsa kõndimaie:
ees oli pikka peerumetsa,
taga laia laululaasi,
keskel see kodarametsa.
Oh seda hääda päädevarju,
kallist kaela varjukesta!

Kodu teadsin, kús ma kasvin,
enne teadsin, kus elasin.
Tühi teab seda tubada,
kuhu meid viimaks viidanekse,
ajal pikal annetakse,
saanil suurel sõidetakse.
Sinna viiakse taluje,
kus ukses oherdi augud,

sala augud sammastessa;
kussa kuulab äia kurja,
kus varitseb ämma valju,
ka'eb see käli kavala.

Nüüd ma ütlen ümber jälle,
mõistatan mõlemid pidi:
see läheb läbi südame,
läbi mu ihu ilusa,
läbi palge'e punase,
mis need nooremad nuravad,
asjatumad haugutavad,
tatilõuad tappelevad.
Uuest lüpsad lüpstud lehmad,
joodad joodetud vasikad,
söödad söödetud ve'iksed.

Kuhu toodud, toetan päädа,
kuhu viidud viidan aega.

Vana kannel II, Nr. 285.

60. Kuri ja hüva mees.

Neitsikene, noorukene,
kirjupihta peenikene,
ära jookse joomarille,
kohe kõrtsi käimarille!
Tunnub joomari hobune,
kõrtsi käimari kübara,
lakekoera laugukene:
ise joob kõrtsis kõige päeva,
kõrtsis kõige see nädala,
hobu koogussa konutab, —
silmad söövad, suu vaatab,
kabjad kangasta kujuvad,
saba loobib lõuendida.

Küllap tunnub kurja meesi:
kui tuleb kõrtsista koduje,
üles tõstab teki sõrva,
harutab palaka sõrva,
võtab piitsa piida päälta,
kaika kamberi lävelta,
lööb ta selga seitse hoopi,
kaelale kaheksa hoopi,
mööda külge kümme hoopi,
pähe peksab märjad männid,
kuivad kuused kukkelaie,
kaelale kased kõverad,
selgaje sinised lepad.
Kisub siis riidu kinnastesta,
saab siis süüda söömisesta,
viga veegi toomisesta,
jagu jalge rättidesta.

Küll tunnub hüvane meesi
ja tunnub hüvase naine
kübarasta, kinda'asta,
sadulasta, saapa'asta.
Kui tuleb kõrtsista koduje,
üles tõstab teki sõrva,
harutab palaka sõrva:

„Tudu, minu toomekene,
maga, marja varrekene,
hinga, oa kaunakene!
Sa oled tüki tööda teinud,
kõva kangasta kudunud, —
ma kõndinud kõrtsi teeda,
hulga hukanud rahada."

EK Bibl. valv. Tart.

Weske, E. R. II, Nr. 64.

61. Kuri mees.

See on meesi, mis minulla,
on see kaasa, mis kanalla!
Tuleb kõrtsista koduje,
kärgib kui kuri to'assa:
tuba kõik tule valulla,
koda kõik kurja kirjevalla!
Viskab sukad sõnnikulle,
kingad keskipõrmandalle!
Kui ei võta marja maasta,
hani ei ahjule aseta:
toodud toomingas tubaje,
pingi alla pihlakane,
rehe alla remmelgane.
Võttis anda piki pihta,
piki pihta, sõrvi selga,
lapi labaluida mööda.
Turi siis tundis toomingaida,
selga vaene vahteraida,
piht aga peenida pajuda!
„Küll mina tean jo, naisukene,
küll mina tunnen tupevööda,
maitsen pannalde maguda!
Veelap ahju algamata,
kangaspuud on katsumata!"
Jo ruttu tuli rusikas,
Kärme'esti käines kämmal,
lendas leibade labidas.

Neus, E. V. Nr. 88, C.

62. Vilets joodik.

Eks ma ütelnud, õ'eke,
eks ma käskinud, kälike:

ära sa jookse joomarille
ära mine kõrtsi käimarille!
Joomaril pole rahada,
lakardil pole penningida,
kõrtsiskäijal kopikaida.
Öö tema kõrtsissa konutab,
lakub kõrtsi laua päälla,
kaksi kannuda e'essa,
kaksi kätta kannu päälla,
viisi sõrme vitsa päälla.

*

Kõrtsis jõin ma kõige päeva,
kõrtsis kõige see nädala,
kõrtsis jõin ma kõrvikese,
alevissa hallikese,
linalaka linnateella.
Kodunt kutsujad järele:
Tule kõrtsista koduje,
liigu, lakard, lauastana,
joodik jooma kannustana:
kodu naine koolemassa,
kaasa hinge heitemassa.
Las ta koolda, kui ta kooleb!
Võtan uue, saan parema.
Naine naisesta parembi,
teine teisest terve'embi,
selg on seljast sirge'embi.
Ikkap joon ma kõrtsissagi,
lakun kõrtsi laua päälla.

Vana kannel II, Nr. 257, A ja B.

63. Millal lään mina isale?

Millal lään mina isale,
millal lään mina emale?

Sügise mina läheksin:
sügise jõ'ed sügavad!
Kevade mina läheksin:
kevade on lained laiad!
Hobu upuksi ojaje,
mära mätaste vahele,
linalakka laine'hie,
kuldakapja kalda'hie,
vesihalli virde'hie:
et ei pääsegi sügise,
et ei pääsegi kevade!

Neus, E. V. Nr. 67, B.

64. Pereminija vaene lugu.

Ma vaene pereminija,
hakkasin pada pesema,
katelt kulda küürimaie,
hõbesanga hõõrumaie;
tegin tanu tahmaseksi,
lindi laia liivaseksi.
Hakkasin tanu pesema,
linti liivast loputama:
küsisin kü'ilt künada,
äialt häili kattelada,
na'olt kullatud kurikat,
ämmalt seepi meevahasta.

Küdi viinud küna külaje,
äia häili kelderie,
nadu kulla kamberie,
ämma seep oli otsa saanud. —

Mina võtin ja vihastin:
viskasin tanu tuleje,
lindi leede ja lahutin,

põlle panin mehe põlve pääle,
kingad ämma kirstu pääle;
läksin lendes lepikuie,
karatessa kaasikuie.
Küdi hüüdis künnikselta,
nadu karjus katukselta,
oma mees to'a e'esta:

„Oh tule, tule koduje,
tule taas, mu naine noori!"

„Mina kuulin, vasta kostin:
Parem on pajune pärga,
kui on poisi poordikene,
kasupoisi karrakene,
teopoisi tressikene!"

Weske, E. R. I, Nr. 76.

65. Vaene vabatmehe naine.

Külamehed taadikesed,
külanaised memmekesed,
külapoisid pooled vennad,
külatüdrukud õ'eksed!
Ärge te naerage minuda,
et mul põlli pakeline,
tanu taku-lõngaline,
särki seljassa sinine,
sukad jatkatud jalassa,
kindad käperdud kä'essa,
undruk üksilõnguline.
Ma vaene vabatme naine,
sandikene saunanaine.

Kellele häda kõnelen?
Kivile kirikuteella:
kivi on kõrki, ei kõnele,

paas on paksu, ei pajata.
Kandudelle karja teella:
kandu kurti, ei kõnele,
ronti tumma, ei tümise.
Palusin paja aseta,
tahtsin taari tõrre maada.
Oh Jumal, Jumalukene!
Pada mul välja paisatie,
ennast pääle heidetie.
Kesa pääl nüüd keedan leeme,
tuules taarini ha'utan.

Vana kannel II, Nr. 254.

VI. Lein ja mure.

66. Nutan noorele rohule.

Kuulin muida kukkuvada,
muie lapsi laulavada,
tütterid ilutsevada.
Mulle istukse igava,
mulle astukse haleda.
Kelle istutan igava,
kelle astutan haleda,
kelle kurdan meeled kurvad?
Kurdan kullerkuppudelle,
halan angervaksadelle,
nutan noorele rohule:
kolletavad kullerkupud,
hallitavad angervaksad,
rohi noori nõrgasteleb
minu kulla kurtadessa,
mu ainu haladessana,
lapse noore nuttadessa.

Weske, E. R. I, Nr. 8.

67. Ma istun muremäella.

Muud istvad ilumä'ella,
ilupilli neil pe'ossa,
ilupilli neil e'essa,
ilulaasid laua päälla,
ilukarikad kä'essa,
ilukannid kaindelassa,
iluõied hõlma alla:
ma istun muremä'ella,
murepilli mul pe'ossa,
murelauda mul e'essa,

murelaasid laua päälla,
murekarikas kä'essa,
murekannid kaindelassa,
mureõied hõlma alla.
Mullu jõin murekarika,
tänavu joon teise täie,
kolmat täita täidetakse,
neljat laasi lastanekse,
viiet vaati veetanekse,
kuuet toopi toodanekse.

Vana kannel II, Nr. 271, A.

68. Lesenaise nutulaul.

Ma tahan surmaga tõrelda,
ma tahan taudi haugutada.
Oh sa surma musta kuubi,
taudi tahmane kasukas,
võtid mult murepidaja,
hoonesta osajagaja,
laualt laste tallitaja.
Toa täis jäi tuikumaie,
laua täis jäi laulemaie,
pingi täis jäi piukumaie.
Muud kündjad koju tulevad,
adra kandajad ajavad,
seemendajad seisatavad:
minu kündaja kadunud,
adra kandaja kabelis,
seemendaja seljalisti.
Nõnda halba leski naine
kui halba hagune aida,
kui on hoone katukseta,
kui on aita harjamata!

Weske, E. R. I, Nr. 94.

69. Mul oli üksi ainus venda.

Vihasel oli viisi venda,
kadedal kaheksa venda,
õ'elal üheksa venda,
kurjal venda kümmekonda, —
mul oli üksi ainus venda,
mul oli üksi, maksis kaksi,
seisis seitseme e'esta,
kandis kümmene kübara;
oli üksi, maksis kaksi,
seegi sõlmiti sõdaje,
seegi värvati vägeje,
pandi pauna kandemaie,
musketit muretsemaie,
pikka püssi laskemaie.

„Oh minu hella vennikene,
ära sõida sõja e'essa,
ära sõida sõja tagana,
sõjas sõida keske'ella!
Esimesed, hella venda,
esimesed heidetakse,
tagumised tapetakse,
keskmised koju tulevad!

Weske, E. R. II, Nr. 75.

70. Mitu halba ilma päälla.

Mitu halba ilma päälla?
Viis on halba ilma päälla:
üks on poega, kes isatu,
teine tütar, kes ematu,
kolmas halba orjakene,
neljas halba vaenelapsi,

viies halba leskinaine.
Kus nutab isatu poega,
sinna kaevu kaevetakse;
kus nutab ematu tütar,
sinna uhkab allikas;
kus aga nutab orjake,
sinna tiigike tehakse;
kus aga nutab vaenelapsi,
sinna jäänud järvekene;
kus aga nutab leskinaine,
sinna jooksemas jõ'eke.

71. Vaese lapse laul.

Nõnda halba vaene lapsi,
kui halba hagune aeda,
keekakk oli kasvandikku,
vahelik oli vaene lapsi,
peretütar piparkooki,
talutütar saiataigen.
O-oh päevad, orja päevad,
vahest vaese lapse päevad!
Orustagi pääseb orja,
hädastagi pääseb härga —
ei pääse pereminija,
kinni kihlatud sulane,
rahal pandud palgaline!

Ülevalta hüüab Looja,
maalta Maaria kõneleb:
Ärge lööge vaesta lasta,
vaene nutab löömatagi,
halab ilma haigetagi,
hulub ilma hoobitagi.
Kus ta istub, sääl igatseb,

kus ta astub, sääl halatseb,
kus ta seisab, seinad märjad,
kus ta nutab, nurgad märjad.

Kelle kurdan, tütar kurba,
kelle kurdan kurva meele,
hani haige'ed halatsen,
lindu vaevad veeretelen?
Kivile kirikuteella,
paele papi välja päälla.
Kivi on kõrki, ei kõnele,
paas on paksu, ei pajata.
Kurdan kullerkuppudelle,
halan angervaksadelle,
nutan noorele rohule:
kolletavad kullerkupud,
hallitavad angervaksad,
rohi noori nõrgasteleb
minu kulla kurtadessa
ja hane haladessana,
linnu vaese veeretelles.

Weske, E. R. I, Nr. 98.

72. Mina nutan eidekesta!

Ei mina mehida nuta,
ega kaasuda kahatse,
Mina nutan eidekesta,
halatselen haudujada.
Meeletu mehida nutab,
halpi kaasuda kahatseb.
Eite viia uksest välja,
armud viia akkenasta;
eite haudaje maeta,
armud haua kalda'aie.

Tunniks on mul tuule armu,
päevaks kaheks kaasa armu —
eluajaks eide armu.

Weske, E. R. II, Nr. 74.

73. Surma pilkamine.

Surma sõitis sooda mööda,
taudi talviteeda mööda,
kimp oli seljas kitseluida,
vakk oli seljas varsaluida.
Mina surma sõimaelin:
Oh sina surma, musta kuube,
taudi, katkenud kasukas,
tapid eide, tapid taadi,
päälta võtid päävanema!
Jätid hullun' hoolimaie,
nõtran' nõu'u võttemaie
pidama peenena mureta!

Weske, E. R. I, Nr. 93.

74. Oh surma, sina sõgeda!

Oh surma, sina sõgeda,
oh katku, sina kadeda,
miks sa võtid meie memme?
Võinud murda muida puida,
tappa tamme tütterida,
võtta vahtera võsuda,
ennem kui võtid meie memme?
Jätid hulga hulgumaie,
toatäie tiutsumaie,
nurgatäied nuttemaie,
kambritäied karjumaie;
jätid meid onude hoida,

jätid meid tädide teada,
vanaeide vaigistada.
Onu ei võtnud hoidevakski,
tädi ei võtnud teadevakski,
vanaeit ei vaigistada.
Kus mina nutin, nurgad märjad,
kus mina seisin, seinad märjad,
kus karjusin, kamber märga.
Kus istusin itkedessa:
sinna kasvas kaasikmetsa,
sinna ilmus haavikmetsa,
sinna paksu padrikmetsa,
sinna leina lepikmetsa.

Vana kannel II, Nr. 286, A.

75. Tütar ema haual.

Käisin eile Hiielassa,
tunaeile Toonelassa,
eile eide haua päälla,
hauduja südame päälla.

Eite hauasta kõneli,
alta mulla mõistateli:
„Kesse hulgub uksilani,
kes veereb väravillani,
kõnnib kalmu kaasillani?“

Mina varsi vastaelin:
„Mina hulgun uksillasi
ja veeren väravillasi,
kõnnin kalmu kaasillasi.
Tõuse üles, eidekene,
tõuse üles, anna armu!
Tõuse minu vakka valmistama,
kirstu kaanta kinnitama!“

Eite hauasta kõneli,
alta kaanta tõstis häälta:
„Ei või tõusta, tütar noori,
ei või tõusta, ei ärata!
Muru on kasnud pääle mulla,
aruheina pääle haua,
silmile sinine metsa,
kulmile kulu punane,
südamelle suuri saari,
jalule jalakas kõrbi!
Oh tütar, mine koduje,
palu võõrasta isada,
palu võõrasta emada,
anu võõrast haudujada,
kes sinu pe'o pidaneb,
kes sinu ja'o jaganeb,
kes su luguvööd lugeneb,
kes sinu sukad sooriteleb,
kes sinu kindad keerusteleb,
kes sinu vaka valmisteleb".

Weske, E. R. I, Nr. 96 ja 97.

76. Millal maksan eide vaeva?

Minu hella eidekene,
millal maksan eide vaeva,
eide vaeva, hella piima,
hää ema imetisvaeva,
hauduja une magusa?
Mitu ööd olid uneta,
mitu suitsu suurukseta,
mitu hommikut osata,
mitu päeva lõuna'ata!
Ei lõpnud tuli to'asta,
säde ei sängi samba'asta,

kilu ei keskipõrmandalta,
hobu ei halli rakke'esta,
naine ei noori riide'esta:
otsis lapse lausujada,
noore nutu võttajada.
Mina aga kiuste kiljatelin,
soota suuda maugutelin.

Mis tema andis lausujalle?
Andis lamba lausujalle,
talle keele katsujalle,
kitse kirmi rikkujalle.

Minu hella eidekene,
millal maksan memme vaeva,
kelle rüpessa rübelin,
kelle maksalla magasin,
kelle kopsulla kosusin,
alla rinna ringutelin,
sõin hella südame sooni?

Millal, hella eidekene,
millal maksan memme vaeva!

Weske, E. R. I, Nr. 100.

77. Miks on norgus noored mehed?

Miks on norgus noored mehed,
norgus noored poisikesed,
kurvad kõrge'ed kübarad,
laiad kaabud kahjulised?
Sest on norgus noored mehed,
norgus noored poisikesed:
külm on võtnud kütisodra,
välk on võtnud väljaodra,
rahe rukki'id rabanud.

Sest on norgus noored mehed,
norgus noored poisikesed,
kurvad kõrge'ed kübarad,
laiad kaabud kahjulised.

Vana kannel II, Nr. 294.

78. Segase ilma laul.

Oh Jumal, Jumalukene,
selita segane ilma,
päästa päeva pilvedesta,
roogi ilma rooste'esta,
kasi ilma kaste'esta,
pühi ilma paise'esta!

Miks on ilmuke udune?
Sestap ilmuke udune,
sestap taevake segane,
et on palju pattusida,
palju patu kandajaida,
rahvas raua rooste'essa;
sõsarikud sõimelevad,
vaderikud vandelevad,
paaterid tegid pahada,
vennaste veri valati;
kälitsed kära pidasid,
sõsarikud sõimelesid
ema kirstu kaane päälla,
vennaste veri valati
isa aida ukse päälla,
vaderikud vandelivad,
lüües risti lapse pääle!

Weske, E. R. II, Nr. 78.

VII. Orjus ja töö.

79. Orja õpetus.

Kes tahab orjaksi asuda,
sulaseksi tulla tööle,
käia käskujalgadeksi,
see tulgu minult küsima,
kuidas orjan' oldanekse,
käskujalgan' käidanekse.

Pisut peab ori magama,
vähe unda uinutama,
vähe aega aigutama.
Siiski seinade najalla,
kirvevarsie varalla,
ukselingi õiengulla,
pääd peab piidalla pidama,
künniksel peab kükitama,
rõdupakul ringutama.
Vara on vareski liikel,
enne muida musta lindu,
enne koitu koovitaja,
enne päeva pääsukene:
veel varemin vaene lapsi,
enne muid ematu tütar.
Kui see uksi uugahteleb,
kui see õrsi õilahteleb,
parrekene paugahteleb,
ukselinki liugahteleb,
siis on orjad hulkumassa,
vaesed lapsed vaarumassa,
ematumad heljumassa.

Tasa uksi ummistagu,
ukselinki liugahtagu,
et ei hellikuid ärata,
peretüttereid pelasta,
pere-eite ehmatele.
Viskan uksile õluta,
sagaraile saadan kalja,
et ei ulu uued uksed,
kalju kaskised sagarad,
vingu piidad pihlakased
minu orja hulkudessa,
vaese lapse vaarudessa,
ematuma häilidessa.

Weske, E. R. I, Nr. 25.

80. Teoorja õhkamine.

Oi meie ilusa härra,
oi meie punane proua,
oi meie saleda saksa,
hõbenuppu noori härra,
kuldapitsi preilikene!
Tõuske üles tooli pääle,
saage üles saali pääle,
tõuske valda vahtimaie,
kuida valda vaevatakse,
kihelkonda kiusatakse,
pisukesi piinatakse,
rammetumaid raisatakse,
pihad peened peksetakse,
õlanukid nokitakse,
käsivarred vaevatakse!

Pilkus keppi pihlakane,
tutjus keppi toomingane,

helkis keppi eierganè
minu peenta pihta mööda,
vaesta käsivarta mööda,
õhukesta õlga mööda!

Weske, E. R. I, Nr. 32.

81. Kurat pandud kupjaks.

Teolapsed, tillukesed,
vaesed valla neitsikesed!
kurat pandud kupja'aksi,
pagan valla päälikuksi,
saadan säetud kilteriksi.

Mehed mõisa'as alati,
käivad tüdrukud te'olla,
naised uksilla huluvad,
kanapaarid kaindelassa,
hani haljas alla hõlma.
Mehed pakussa paluvad:
Oh mu härtu härrakene!
Kuri meil pandud kupja'aksi,
vali valla päälikuksi,
kibe pandud kilteriksi, —
aab ta valla varda'aie,
teolapsed teiba'aie.

Tüdivad mehed tugevad,
väsivad mehed vägevad,
vaibuvad vanemad naised,
noored tüdrukud tüdivad,
poisikesed piinavad.

Vana kannel II, Nr. 299.

82. Teoorjuse laul.

Viis on vaimu välja päälla,
kuus on kubjasta järella,
seitsa selja peksajada,
kaheksa karistajada,
kümme külje mõõtajada.

Pere-eit jäi itkemaie,
peretaat jäi nuttemaie,
ahjule halatsemaie,
pingile nõu pidama:
tütar mõlgub mõisa'assa,
kiigub kilteri e'essa,
vaarub vaimude vahella.

Tütar mõistis, tütar kostis:
„Minu hella eidekene,
mis sina, mis sina soota nutad,
ilma asjata halatsed!
Ei mind peida peened särgid,
kata ei kardane kasukas,
mata ei manteli alune;
mind ju peidab peeni liiva,
maha matab musta mulda.“ [1]

Saaberk, V. R. Nr. 24.

83. Endise teoorjuse laul.

Vaadake, minu vanemad:
jo paistab pagana linna,
kuradi koda kumakse,
põrgu akkenad põlevad,
juuda tornid tolgendavad!

[1] Värsid 13—21 nähtavasti lisandus ühest teisest laulust (võrdle Nr. 24 Karske neiu).

Õekesed hellakesed,
ärge seisage, sõsarad,
ärge vahtige, vaderid!
Jo tuleb musta mõisa'asta,
sinine talu se'asta,
halli aitade vahelta,
kirju mõisa keske'elta!
Jo tulekse, jo nä'ikse,
jo tulekse tukistaja,
jo nä'ikse näpistaja,
viie lapse vingutaja,
kuue lapse kuugistaja,
seitseme vere valaja!
Nuttu kuulub Nurmetuie,
haledus Alutahaje,
vitsa vingu Viiburie,
laste kalju kauge'elle.
Kolm oli sammast mõisa'assa,
kus neid naisi napsitakse,
piirapäida pööretakse.

Weske, E. R. II, Nr. 41.

84. Kui ma pääsen mõisa'asta.

Kui ma pääsen mõisa'asta,
siis ma pääsen põrgu'usta,
pääsen kui so'e sugusta,
lõvi lõugade vahelta,
havi hammaste taganta.
Ei mina vaadanud tagasi,
verstal vaatasin tagasi:
nägin mõisa'a põlevat,
kupja toa kõrbevada.
Kuri mingu kustutama,
paha vetta viskamaie.

Kesse hõikas siis järele?
Kubjas hõikas siis järele,
kilter kilgatas järele,
junkur jooksis juhva-jahva,
noatupp lõi tuusen teiben,
karman kargas kaksipidi.

Vana kannel II, Nr. 309.

85. Ikka peab ori ujuma.

Tuleks või tulista rauda,
sajaks raudasta raheta,
tilguks tinavihmukesta:
ikka peab ori ujuma,
ikka vaene vanderdama,
orjalaps läbi ujuma,
palgapoiss läbi pugema.
Küll teen tööda, ei tänata,
näen vaeva vannutakse.

Vana kannel II, Nr. 297.

86. Karula valla kiitus.

Võtku pergel selle põlve,
mis on meie mõisa'assa,
Vanamõisa vallassagi:
härjad söövad ikke'essa,
teomehed teivastessa,
vaimud vaesed varrastessa. —
Oh kallist Karula[1] valda,
meie valdade vahella,
kihelkonna keske'ella:

[1] Haljala kihelkonnas (Virumaal)

härjad söövad heinamaalla,
ruunad rohu koppelissa,
teomehed tina to'assa
vaimud vaskikamberissa.

Weske, E. R. I, Nr. 35.

87. Käsikivil.

Kivikene hallikene!
Eks võinud meres mürada,
mere kalda'as kasuda:
meri oleks sinda meelitanud,
mere kallas kasvatanud.
Kivikene hallikene!
Eks võinud meres mürada,
mere kalda'as kõrada,
ennem kui toodi me tubaje,
kanti meie kamberie,
meie neidiste vedada
ka'okeste katkestada.
Kivikene hallikene!
Nüüd sa rikud rinnaluida,
katki murrad kaelaluida,
nüüd minu kä'ed kuluvad.
Kivi rihma rikub rinnad,
kivi vitsa väänab kaela,
käsipuu kä'ed kulutab.

Vana kannel II, Nr. 338.

88. Karjase kaebus.

Muud käisid kirikuteeda,
mina käisin karjateeda;
muud laulid kirikulaulu,
mina laulin karjalaulu;

muud kuulid kirikukella,
mina kuulin karjakella,
lepikussa lehmakella,
haavikus hobuste kella.

Vana kannel II, Nr. 295.

89. Tule, tule, tuulekene.

Tule, tule, tuulekene,
käi, hella hingekene,
lõõtsu, Looja leilikene!
Puhu, tuuli, põuejeni,
käi, tuuli, käiksejeni,
veere, vilu, varrukaie,
aja tuuli alla hõlma:
nüüd on pardilla palava,
nüüd on linnul liiga sooja,
higi eide tütterella!
Tule, tule jälle, tuulekene,
käi, hella hingekene,
lõõtsu, Looja leilikene,
vii pardilta palava,
vii minulta liiga sooja,
higi eide tütterelta.
Nüüd ma jookseksin jõgeje,
mari veereksin vedeje,
laseks lainete vahele,
küla külma hallikaie.

Weske, E. R. I, Nr. 39.

90. Veere, veere päevakene.

Veere, veere, päevakene,
veere looja, me väsime,
tõtta alla, me tüdime!

Ei ole aega päeval veerda:
päev so'eb sulaste päida,
kammib karjalaste päida,
hari kuldane kä'essa,
hõbe lauake e'essa.
Hari aga sulpsatas mereje,
lauakene lainehie.

Vana kannel II, Nr. 317, B.

91. Uni.

Hulguvad unisulased,
käivad rammad käskujalad,
otsivad unista lasta,
tukkujada toomekesta,
magajada neitsikesta,
pisut õlgida pe'ossa,
kaks on kõrta kaendelassa.

Kesse meist magada tahneb,
kesse armas haiguteleb?
Maie meist magada tahneb,
Maie armas haiguteleb.
Kuhu ta magama viia?
Jaani uude kamberie.
Mis neil alla, mis neil pääle?
Lina alla, tekki pääle.

Weske, E. R. I, Nr 82.

92. Ole hoolas hommikulla.

Neitsikene, keitsikene,
ole hoolas hommikulla,
vara enne valge'eda!
Kui läed õueje to'asta,
löö silmad sõelikuie,

otseti odava pääle:
odavas on orja märki,
sõelikus minija märki.
Ära kuula kuke häälta,
lakalinnu laulemista,
öölinnu hüüdemista!
Vahest kukk varagi laulab,
vahest laulab valge'ella.

Neitsikene, keitsikene,
pühi tuba tuusimata,
too vesi vedelemata,
pane panged paukumata.
Siis sind hüüeta hüvaksi,
hüva naise tüttereksi,
targa naise taime'eksi.
Hüva naine hüpitanud,
naine kaunis kasvatanud,
naine tark on tantsitanud.

Weske, E. R. I, Nr. 26.

VIII. Jutustavad laulud.

93. Kari kadund.

(Korduslaul).

Istusin ilumä'ella,
iluvainude vahella,
ilukaski[1] kaendelassa;
pilutasin peiu särki,
kirjutasin kimbusärki,
õmbelin hõbekübarat.
Kari mul seisis kalda'alla.
Mis mul karjasta kadusi?
Eest kadus isa hobune,
keskelt memme küüdik lehma,
vahelt venna varsukene.

Läksin koju nuttessani.
Eit tuli vastaje väravas,
taat tuli vastaje tänavas:
„Mis sa nutad, tütar noori?“ —
„Mis mina nutan, eidekene?
Mis mina nutan, taadikene?
Istusin ilu mä'ella,
iluvainude vahella,
ilukaski kaendelassa;
pilutasin peiu särki,
kirjutasin kimbusärki,
õmbelin õlekübarat.
Kari mul seisis kalda'alla.
Mis mul karjasta kadusi?
Eest kadus isa hobune,

[1] lühem mitm. genetiiv (=kaskede).

keskelt memme küüdik lehma,
vahelt venna varsukene."
Eit aga mõistis, kostis vastu:
„Ole vaida, tütar noori!
Saadan orjad otsimaie,
leivalapsed leidemaie."
Mina aga mõistin, kostin vastu:
„Ei, ei, ei, ei, eidekene!
Ei otsi ori hobusta,
leivalaps ei leia lehma.
Lähvad metsaje magama,
põõsa'aie puhkamaie.
Lähme ise otsimaie,
lähme suurele mä'ele,
kõlistame kuljusida,
valistama valja'ida:
eest tuleb isa hobune,
keskelt memme küüdik lehma,
vahelt aga venna varsukene.

O. Kallas, Wiederholungslieder, lk. 154.

94. Hanekarjane.

(Korduslaul).

Emakene, memmekene!
Muile annid muuda tööda,
sulaselle suurta tööda,
mulle tööda hõlbukesta:
haned hoida, kanad kaitse,
lestasjalad lepitada,
varvasjalad vaigistada.
Ajasin haned ojaje,
keerutin kanad kesale,
varvasjalad varvikuie,
lestasjalad laine'ille;

ise istsin õmbelema,
ajasin uduhameta,
pilutasin peenta särki.
Panin pää paju nõjale,
uinusin mina magama.
Tuli kulli, kurja küüsi,
ajas mu haned ojasta,
keerutas kanad kesalta,
laglekesed laine'ilta,
varvasjalad varvikusta,
lestasjalad lepikusta.
Läksin kurbana koduje,
tuskana to'a edeje.
Kes tuli kurvalta küsima,
tusaselta teadustama?
Oma hella eidekene:
„Miks sa nutad, tütar noori?"
Mina mõistin, vasta kostin:
„Miks mina nutan, memmekene?
Muile annid muuda tööda,
sulaselle suurta tööda,
mulle tööda hõlbukesta:
haned hoida, kanad kaitse,
lestasjalad lepitada,
varvasjalad vaigistada.
Ajasin haned ojaje,
keerutin kanad kesale,
varvasjalad varvikuie,
lestasjalad leppikuie;
ise istsin õmbelema,
ajasin uduhameta,
pilutasin peenta särki.
Tuli kulli, kurja küüsi,
ajas mu haned ojasta,
keerutas kanad kesalta,

varvasjalad varvikusta,
lestasjalad lepikusta."

Ema siis mõistis, vasta kostis:
„Ole vaida, tütar noori!
Ma panen orjad otsimaie,
leivalapsed leidemaie."
Mina siis mõistin, jälle kostin.
„Emakene, memmekene!
Ori otsib hooletusti,
leivalapsed laiska mööda.
Ma lään ise tillukene,
mööda maad madalukene."

Läksin ise tillukene,
mööda maad madalukene.
Läksin ma jo tüki teeda,
läksin mõisa välja pääle,
sääl oli kümme kündajada,
üheksa ä'estajada.

Küsisin ma kündajalta,
ei see kündaja kõnelnud,
ä'estaja teinud häälta.

Võtin kündaja kübara,
ä'estaja looga päälta,
küll siis kündaja kõneles,
ä'estaja hästi rääkis:
„Neitsikene, noorekene!
mine sa Meeri mõisa'aie,
sinnap su haned ajasid,
sinnap lagled lenda'elid.

Läksin Meeri mõisa'aie.
Tooli toodi allajeni,
mu oma hanede luista;
lauda anneti edeje

mu kanade kontidesta;
pääle pandi kaksi kannu,
mõlemad mõduda täisi
minu laklede veresta.

Vana kannel II, Nr. 454, A.

95. Ilulaul.*

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
hobu hoietud e'essa,
regi tammine tagana,
naine roogune re'essa,
sõnad sõelaga sülessa,
laulud lõngaga kaelassa.

Näginekse, kuulunekse,
kes küll vastu puutunekse,
puutunekse, juhtunekse?
Wastu puutus poiste hulka,
kamand kaabu kandajaida.
Nemad haardsid küsitella,
küsitella, nõuatella:
„Kuhu lähed, Ilukene,
kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
kas sa, Tantsu, meida tahad?"

Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis, vasta lausus:
„Ega ma, Ilu, teile lähe,
ega ma, Tantsu, teile taha;
ei ma taha poiste hulka,
kallu ei poiste kamandusse,

* Muutmata ja parandamata.

ihata ei poiste ilu,
taheta ei poiste tantsu,
poistel onvad puised sõnad,
lõhmuksised laulukesed.
Lähete nurme kündema,
kallute atra kandema,
sealla ilu unustate,
laulu meelest minetate."

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
hobu hoietud e'essa,
regi tammine tagana,
naine roogune re'essa,
sõnad sõelaga sülessa,
laulud lõngaga kaelassa.

Näginekse, kuulenekse,
kes küll vastu puutunekse,
puutunekse, juhtunekse?
Vastu puutus naiste hulka,
puutus lidu linikpäida.
Nemad haardsid küsitella,
küsitella, nõuatella:
„Kuhu lähed, Ilukene,
kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
kas sa, Tantsu, meida tahad?"
„„Ega ma, Ilu, teile lähe,
ega ma, Tantsu, teida taha;
ei ma taha naiste hulka,
kallu ei naiste kamandusse,
taha ei ligi linikpäida,
ihata ei naiste ilu,
taheta ei naiste tantsu,
kaeta ei naiste kargust.

Naiste läks nalja Narvamaale,
naiste läks lusti Luigamaale,
õunapuusse ilusasse,
verevasse vislapuusse.
Teie ilu unustate,
laulu meelest minetate:
on teil lapsed pisukesed,
onvad kasinad kanased,
lähete ulli uinutama,
meelimarja minetama,
saa ei te laulu laulamaie,
saa ei te ilu iskimaie, —
sestap te ilu unustate,
laulu meelest minetate."

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
hobu hoietud e'essa,
regi tammine tagana,
naine roogune re'essa,
sõnad sõelaga sülessa,
laulud lõngaga kaelassa.

Näginekse, kuulunekse,
kes küll vasta puutunekse,
puutunekse, juhtunekse?
Vasta puutus neiu hulka,
kamand kardavanikuida.
Nemad haardsid küsitella:
küsitella, nõuatella:
„Kuhu lähed, Ilukene,
kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
kas sa, Tantsu, meida tahad?"

Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis, vasta lausus:

külap ma, Ilu, teile lähen,
külap ma, Tantsu, teida tahan;
lähen lustil neiu hulka,
kallun neiu kamandusse;
tahetije neiu tantsu,
kaetije kao kargust,
ihati ilupidamist.
Ega te ilu unustele,
laulu meelest minetele:
neiul ilu eessa jooksis,
nalja tagana naeratas,
ise keeras keske'essa,
ise valas ta vahella, —
sestap te ilu ei unusta,
laulu meelest ei mineta.
Kui on kuu kirja seessa,
päeva pesa ääre pealla,
nii on neiud ilu seessa,
lapsed laulude vahella.
Tuli Ilu neiu hulka,
kaldus neiu kamandusse,
tuli tema ihatessa,
kaldus tema kareldessa.

Setu rahvalauludest kokku põimind J. Hurt.

96. Tamme istutamine.*

Läksin metsä kõndimaie,
Uduzelta hulkumaie,
Varazelta vaatamaie.
Mis ma leidsin metsestägi?
Leidsin tamme taimekeze,
Viizin kodo kasvamaie,

* Parandamata ja muutmata kujul Vanast kandlest. Ortograafia iseärasus: z loetakse kui s.

Õue-aida õitsemaie,
Ukse-edize ehteksi.

Istutin izä ilule:
Jõua tamme, kasva tamme,
tõuse tamme tugevaksi,
kerki tamme kõrge'eksi!
Tamm ei jõudnud, tamm ei kasnud,
tamm ei hiljuke edenend,
tamm ei tõusnud tugevaksi,
tamm ei kerkind kõrge'eksi.

Istutin emä ilule:
Jõua tamme, kasva tamme,
tõuze tamme tugevaksi,
kerki tamme kõrge'eksi!
Tamm ei jõudnud, tamm ei kasnud,
tamm ei hiljuke edenend,
tamm ei tõusnud tugevaksi,
tamm ei kerkind kõrge'eksi.

Istutin vennä ilule:
Jõua tamme, kasva tamme,
tõuze tamme tugevaksi,
kerki tamme kõrge'eksi!
Tamm ei jõudnud, tamm ei kasnud,
tamm ei hiljuke edenend
tamm ei tõusnud tugevaksi,
tamm ei kerkind kõrge'eksi.

Istutin õe ilule:
Jõua tamme, kasva tamme,
tõuze tamme tugevaksi,
kerki tamme kõrge'eksi!
Tamm ei jõudnud, tamm ei kasnud,
tamm ei hiljuke edenend,
tamm ei tõusnud tugevaksi,
tamm ei kerkind kõrge'eksi.

Istutin peiu ilule:
Jõua tamme, kasva tamme,
tõuze tamme taeva'asse,
oksad poolde pilve'esse!
Tamm siis jõudis, tamm siis kasvis,
tamm siis kasvis taeva'asse,
oksad pilveje pugesid,
tamm taht' taevasta jagada,
oksad pilvet pillutada.
Minä vennä palvielle:
Vennäkene, hellä vellä,
Iku kirves, kiilu varzi,
tie taperi terä tazane,
tule tamme raiumaie!
Tamme tahab taevasta jagada,
oksad pilvet pillutada.
Vennäkene, hellä vellä!
Alt saab aita, peält saab lauta,
tüvikust saab tünderida,
okstest saab hobeste talli,
keske'elt kenä kiriku,
ladvast laste lustilauda.
Mis jääb üle lastukene:
Sest saab mulle kirstukene
kirstu peäle kaanekene.

Vana kannel II, Nr. 446, A.

97. Salme laul.*

(Parandamata ja muutmata kujul vanas kirjaviisis).

Teisend A.

Olli üksi nori naene:
Läksi karja satemaie,

* Sellest on Neus'i kogus 4 teisendit (A, B, C, D), neist siin A ja B ära trükitud. Salme laul selle poolest

Leidis kanna vainiulta,
Viis se kanna koioje.
Kannast kasvis innimenne,
Sülla Salme neitsikene.
Siis sel tullid kolmed kosjad:
Üks olli ku, teine päva,
Kolmas tähte poisikenne.
Tulli ku poisikenne
Viekümmenel hobbosel,
Kuekümmenel kutsarilla.
Salme hüdis aidastana,
Könneles kivvi koiasta:
Ei minna kuule lähhä!
Kuul on kolmi ammetida;
Korra touseb koidikul,
Vahhel päva verangul,
Korra päva tousangul.
Tulli päva poisikenne
Viekümmenel hobbosel,
Kuekümmenel kutsarilla.
Salme hüdis kaugelt vasta:
Ei minna pävale lähhä!
Päval paljo visisida:

---

tähtis, et Kreutzwald sellest ja selle põhjal suurema osa „Kalevipoja" esimest lugu kokku säädnud.

Neus'i kogu (Ehstnische Volkslieder, a. 1850—52) on vanas kirjaviisis, kus I-se välte vahekonsonant kirjutetakse kahekordse tähega: olli, kanna, sulla, kirri, hobbosel jne. (= oli, kana, sula, kivi, hobosel) ja II-se ja III-nda välte pikk vokaal enamasti ühekordse tähega: nori, satemaie, hüdis, vige jne. (= noori, saatemaie, hüüdis, viige), õ asemel ö ehk o: pöllulle, poudada, moök (= mõõk).

Neus'i kogu laulud (nii eriti ka Salme laulud) on keeleliselt ja värsiliselt õige vigased, mis kahtlemata tuleb tolleaegsest hooletumast ja oskamata üleskirjutamisest. Sagedasti on kergesti näha, kuidas õige vorm oleks pidand olema.

Pallavaste paistab päva,
Helledaste heidab ilma;
Kui on helle heina aega,
Siis ta vihmada vihhistab;
Kui on kallis kaera külvi,
Siis ta poudada pörristab,
Kaera külvie kautab,
Odrad põllule põlletab.
Linnad litis livakuie,
Herned vao vahhele,
Tatterad toa tahhaje,
Läätsed känas kändaaie.

Tulli tähte poisikenne
Viekümmenel hobbosel,
Kuekümmenel kutsarilla.
Salme hüdis aidastana:

Talli vige tähhe hobbone,
Tähhe lauko latterie.
Andke ette heinosida,
Kandke ette kaerosida,
Peitke penie linnoje,
Katke laia kangaalla,
Silmad sidie maggama,
Kabjad kaeraje lebbama.
Isse, tähte, istutage,
Ette se ihhutud lauda,
Tahha se tahhutud seina,
Alla pinki pihlakane,
Ette need road rohhised,
Peale pipparad parremad.

Todi siis tähte tubbaje:
„Sö, tähte, jo, tähte,
Ella tähte, römusaste!“

Tähte moökada terristab,
Kulda elkoda ellistab,
Kannus-karrada kerristab:
„Ei tahha süa, ei tahha jua!
Toge mo omma tubbaje,
Saatke Salme pörmandale!“

Salme hüdis aidastana,
Ülle oue honeessa:

Peiokenne, poisikenne,
Annid aega kasvadessa,
Anna aega ehtidessa.
Kaua ehhib se issata,
Kaua ehhib se emmata,
Kaua vaene vöde läksi.[1]
Ei olle eite ehtimassa,
Vannemad valmistamassa,
Külla eided ehhitavad,
Vannad naesed valmistavad.
Külla annab külma nouu,
Rahvas raudesse süddame.

Teisend B.

Eit läks karja satemaie
Pühhapäilla hommikulla,
Arripäilla aegadelle;
Leidis kanna karja teelta,
Kukke kullatud mäelta.

[1] „vöde läksi“ — mõttetumad sõnad, valesti arusaamisest nii kirjutet; rahvalaulik pidi laulma „vööteleksе“ (vöö vööle paneb, s. o. üleüldse: end valmis säeb), millest aga üleskirjutaja aru ei saand. Huvitav on, et ka Kreutzwald selle vea oma Kalevipoega on sisse võtnud ja isegi Saaberk oma „Valitud lauludes“ seda ei ole märgand parandada (lk. 79).

Kanna siblis sidisida,
Kukke kulda narmaaida.

Eite poimis põllejeni,
Seädis särgi rüppejeni,
Viis temma koio kamberie,
Seädis salve sörva peäle.
Kasvas ku, kasvas kaksi,
Kasvas kortel kolmat kuda,
Veel näddale neljat kuda
Peäli pari päva kaksi.
Eit läks aita vatamaie,
Siis sai Salme neitsikenne.

Salmel tullid kossilassed:
Üks olli ku, teine päva,
Kolmas tähte poisikenne.
„En kulles kuule lää,
Höbbe pärg ei pävaleni.
Kuul on kusi ammetida:
Vahhest ta varragi touseb,
Vahhest enne valgeida,
Kohhe touseb koidikulla.
Päval visi visikesta:
Kui on helle heinaaega,
Siis temma vihmada vihhistab,
Kui on kallis kaerakülvi,
Siis temma poudada pörristab;
Kui on ruge rukki leikus,
Siis temma kasteta kahhistab.
Tähhele minnagi lähnen,
Tähhele armas annan kätta.
Vi talli tähhe hobbone,
Tähhe lauko latterie,
Ette se ihhutud seina,
Taha se tahhutud seina.

Ette heinad, ette kaerad,
Ette sulpi su pärralta,
Ette rokka rohkeesta,
Ette vahto valgeesta!"

Tähte tuppa istumaie,
Alla pitka istepinki,
Ette laia sömalauda.

„Sö, tähte, jo, tähte,
Jo, tähte, römullana!"

Tähte moökada terristas,
Kulda elkoda ellistas:

„Toge mo omma tubbaje,
Saatke Salme pörmandale!"
Salme kulis, kostis vasta:

Marri, mo maddala neido,
Anna, körvas körgiemba,
Minge aita köndimaie,
Toge mo rided tubbaje!"

Eite hüdis nurgastana:
Sö, tähte, jo, tähte,
Jo, tähte, römullana!
Tähte kulis, kostis vasta:

Ma'ap tahha süa, ma'ap tahha jua!
Eite kulis, kostis vasta:

Ehk ta'ad, marjoke, maggada?
Tähte varsti vasta kostis:

Ma'ap taha, marjoke, maggada.
Toge mo omma tubbaje,
Saatke Salme pörmandale!

Siis todi neido tubbaje,
Sadi Salme pörmandale.

Tähte hakkab koio minnema:
„Jummalagga eidekenne,

Jummalagga, tadikenne!
Ärra ma vinen viimse Salme.
Issa ei pea Salme näggema!
Emma ei pea Salme näggema!
Nutke, Salme vennakessed:
Jo meie Salme viakse!"

Ödde hüdis ouestana:

Kuhho meie Salme via?
Salme via Saksamale.

Neus, E. V. Nr. 3.

Kõigist neljast teisendist (A, B, C, D) kokkuliidetud ja uude kirjaviisi parandet Salmelaul v. Saaberk'i „Valitud Eesti rahvalaulud koolidele" Nr. 33.

98. Püha pürje linnukene.*

Külla tüdrukud, öeksed,
Külla poisid, poled vennad,
Külla naised, nored naised,
Pange selga ued kued,
Kätte krogitud käiksed!

Lähme merde pühkimaie;
Merre äärta äigamaie!
Pühhime pühked merreesse,
Äigeme laastud laineesse!
Lähme omme vatemaie,
Kis siin pörand pühkieida;

Pühha pürje linnokenne,
Otsind ta pessa asseta,

* Parandamata ja muutmata vanas kirjaviisis (v. lk. 87).

Regudessa, ragudessa,[1]
Merre kümmeje kivvisse,
Ranna pakso pae murdu,
Ülle ilma laia moa,
Ülle llvesse-kirriko.
Tulli vasto kolmi pösast:
Üks olli pösas sinnine,
Teine pupösas punnane,
Kolmas kulla karvalenne.
Pölgas ta pösa sinnise,
Pölgas ta pösa punnase,
Võttis kulla armaaksi.
Akkas ta pessa kogguma;
Koggus ku, koggus kaksi,
Peale pari päivasida.
Akkas ta munne munnema;
Munnes ku, munnes kaksi,
Peale pari päevasida.
Akkas poegi audemaie;
Auus ku, auus kaksi,
Peale pari päevasida.
Said poiad verri sullile,
Akkas poegi pillutama;
Pillutas ku, pillutas kaksi,
Peale pari päevasida;
Ühhe panni kuuks taevaasse,
Teise pävaks peale ilma,
Kolmas södile kivvikse.
Sedda teeb taeva tadikenne,
Sedda arvab armas rahvas,
Kus need tunnid tuntaneksi,
Aiad kallid arvatakse,

[1] Neus tõlgib: In dem Strauchwerk, in dem Hochwald (põõsastikus, palkmetsas); ‚reegudessa' vahest fantaasiline alliteratsioon-vorm sõnale ‚raagudesse'.

Möud mustad mödetakse,
Kui polle södila kivvida,
Egga kuda taevasse,
Egga päeva peale ilma.

Neus, E. V. Nr. 7.

99. Sinikirja linnukene.

Üks on õunapuu mä'ella,
üks on oksa õunapuussa,
üks on õile oksa päälla
üks on õile õuna päälla.
See õuna mõnesugune,
kuu poolt kumedakene,
päeva poolt punasekene,
Riia poolt on ristiline,
Narva poolt on naastuline,
Harju poolt on auguline.
Tuli üksi suuri tuuli,
sai üksi sadune ilma,
õuna veeretas vedeje,
ajas õuna allikaie.
Mis sest õunast sündinekse?
Sinikirja linnukene,
sinikirja, siibakirja.
Loogelekse linnukene,
loogelekse, lendelekse,
lendas meie lepikuie,
kukkus meie koppelie,
arvas meie haavikuie
määras meie männikuie.
Koppelissa kolme põõsast:
üks oli sinine põõsas,
teine on punane põõsas,
kolmas kulla karvaline.

Sinikirja linnukene,
ära po'e sinisekeie,
ära po'e punasekeie,
poe kulla karvatseie.

Sinisiiba linnukene
võttis kuldase omaksi,
hõbedase arma'aksi.
Hakkas siis pesa tegema,
tegi kuu, tegi kaksi,
poole kuuda kolmatagi,
nädalagi neljatagi:
siis sai pesa valmi'eksi.
Hakkas siis mune munema,
munes kuu, munes kaksi,
poole kuuda kolmatagi,
nädalagi neljatagi:
siis olid munad munetud.
Hakkas poegi haudumaie,
haudus kuu, haudus kaksi,
poole kuuda kolmatagi,
nädalagi neljatagi:
siis olid munad munetud.
Hakkas poegi haudumaie,
haudus kuu, haudus kaksi,
poole kuuda kolmatagi,
nädalagi neljatagi.
Said pojad verisulile,
hakkas poegi pillutama:
üks sai kuuksi kullendama,
täheks teine taeva'aie,
kolmas päevaks pääle ilma. *

Weske, E. R. I, Nr. 10.

* Rosenplänteri „Beiträge"des (XVIII, a. 1827) ilmund teisendis (äratrükitud Kampmann'i „E. Kirjandusloo pää-

100. Abikaasa tapja Mai.

Maie, Tõrma neitsikene,
tantsis Tarretu mä'ella,
Sõlg oli suussa, pärg oli päässa,
hamerätti hamba'assa,
vaskipõlli varba'assa.

Jürje sõitis teeda mööda,
kullad karbissa kajasid,
helmed pandlassa helisid,
pauad loogassa põrisid,
raha rõksus rätikussa.

Mai läks Jürje juurejegi,
hüppas Jürje vankerille,
kargas Jürje kaarikuie;
kutsus Jürje võõrisie,
söötis Jürje, jootis Jürje,
viis Jürje vilu[1] magama,
peitis piimakelderie,
kandis külma kamberie,
kus ei tuule tuuli pääle,
ei saja sadu sageda,
vihma hood saa veeretella,
rahe rinnule rabista.

joontes" I. lk. 47) on „sinikirja" asemel „sinikirje", milles mingisugust paarimeest püha pürje linnukesele nähti (Kampmann, E. K. pääjooned I, lk. 48), keda mõlemaid müüdilisteks lindudeks ja seega ka laule endid müüdilisteks lauludeks peeti, mis aga arvatavasti illusoorne on.

[1] =viluje (-je ärajäämine õigupoolest lubamata erand).

Mai läks voodit voodimaie,
sängi riideid säädemaie,
no'ad voodis voodi'eie
külmad rauad külje alla,
odad otseti linaje.
Mai läks marjaga magama,
ilusaga hingamaie,
punasega puhkamaie.

Jüri läks otseti odaje,
nuketi no'a teraje!

Ämm läks karja saatemaie,
Küsisid külatsed naised,
oma otsa neitsikesed,
teiseotsa tütarlapsed:
Kus Maie minijakene?

Ämma kuulis, ämma kostis:
„Maie magab voodi'essa,
kalli kaasa kaindelassa."

Ämm tuli karja saatemasta:
„Üles, üles, Maiekene,
kalli kaasa kaindelasta!"
Leidis voodi'ed verised,
linad lepa-karvalised,
urmesed udupalakad,
peened padjad plekilised.

„Oh Maie minijakene,
ehk sina tapid Jürje noore,
hukkasid unise kaasa!"

Maie kuulis vasta kostis:
„Ei mina tapnud Jürje noorta,
hukanud unista kaasa;
toast tapin tubase talle,

lava alta laugu talle,
lakast laululinnukese,
õrrelt musta kukekese,
laudast valgepää vasika".

Ämma kargas katsumaie:
„Veel to'as tubane talle,
lava all on lauku talle,
lakas laululinnukene,
õrrel musta kukekene,
laudas valgepää vasikas?"

Säa sääred, Maiekene,
säa sääred, katsu kannad!

Mai sai sääred sõudemaie,
laskis jalad jooksemaie,
kannad maada katsumaie.
Tüki jooksis marjamaada,
teise tüki karjamaada,
sai ta saadu mulgu juure,
sääl andis jalale suuda,
suuda suure varba'alle:
sõudke jalad, jõudke jalad!
kinnivõttajad tulevad,
ohjad otsija kä'essa,
köis on kinnivõttajalla,
näsiniined näpussana.

Säa sääred, Maiekene,
säa sääred, katsu kannad!

Mai sai sääred säädemaie,
jalad laskis jooksemaie,
kannad maada katsumaie.

Mis siis vastaje tulekse?
Metsa vastaje tulekse.

Maie läks kase palve'elle:
„Oh kaski, avita Maie,
kallis kaski, kata Maie,
kase oksad, hoidke Maie!"

Kaski kuulis, vastu kostis:
„Kuida ma sinu avitan?
Alt olen harva, päält olen paksu,
keskelt ma läbi nä'ikse.
Tuleb homme uusi päeva,
tuna homme teine päeva, —
naised metsaje tulevad
teravil no'aterilla;
minust vihta viidanekse,
sinda siita leietakse.
Sää sääred, Maiekene,
sää sääred, katsu kannad!"

Mai sai sääred sõudemaie,
jalad laskis jooksemaie,
kannad maada katsumaie.

Mai läks haava palve'elle:
„Oh haaba, avita Maie,
kallis haaba kata Maie!"

Haaba kuulis, vasta kostis:
„Kuida ma sinu avitan?
Alt olen harva, päält olen paksu,
keskelt ma läbi nä'ikse.
Tuleb homme uusi päeva,
tunahomme teine päeva,
mehed metsaje tulevad,
teravilla kirve'illa:
minda maaha raiutakse,
sinda siita leietakse."

Maie sai sajatamaie:
„Saagu, saagu ma sajatan:
nõnda su lehed lõdigu,
kui minu süda lõdiseb!“

Säa sääred, Maikene,
säa sääred, katsu kannad!

Mai sai sääred säädemaie,
jalad laskis jooksemaie,
kannad maada katsumaie.

Mai läks kuuse palve'elle:
„Oh kuuski, avita minda,
kuuse oksad, hoidke minda!“

Kuuski kuulis, vasta kostis:
„Kuida ma sinu avitan?
Alt olen harva, päält olen paksu,
keskelt ma läbi nä'ikse.
Tuleb homme uusi päeva,
tunahomme teine päeva,
mehed metsaje tulevad,
teravilla kirve'illa:
minda maaha raiutakse,
toa palke tarvitakse;
sinda siita leietakse.
Säa sääred, Maiekene,
säa sääred, katsu kannad!“

Mai sai sääred säädemaie,
jalad laskis jooksemaie,
kannad maada katsumaie.

Mai läks lepa palve'elle:
„Oh leppa, avita minda,
lepa kändu, kata minda,
lepa oksad, hoidke minda!“

Leppa kuulis, vasta kostis:
„Kuida ma sinu avitan?
Alt olen harva, päält olen paksu,
keskelt ma läbi nä'ikse.
Naised metsaje tulevad,
minda ära kooritakse,
sinda siita leietakse,
minda süüsta süüstetakse;[1]
nüüd on otsijad orussa.
Säa sääred, Maiekene,
säa sääred, katsu kannad!"

Mai sai sääred säädemaie
jalad laskis jooksemaie,
kannad maada katsumaie.

Jo läks Maie kaevu juure:
„Oh kaevu, avita minda,
kaevu kooku, kata minda!"

Kaevu kuulis, vasta kostis:
„Kuida ma sinu avitan?
Tulla[2] vetta vinnamaie,
sinda siita leietakse,
minda süüsta süüstetakse.
Säa sääred, Maiekene,
säa sääred, katsu kannad!"

Mai sai sääred sõudemaie,
jalad laskis jooksemaie,
kannad maada katsumaie.

Mis siis vastaje tulekse?
Meri vastaje tulekse.

Mai läks mere palve'elle:
„Oh meri, avita Maie,
Meri kallis kata Maie!"

[1] süüdistetakse; [2] tullakse.

Meri kuulis, vasta kostis:
„Kuidá ma sinu avitan?
Tuleb homme uusi päeva,
tunahomme, teine päeva,
tulevad mehed merele,
minus nurgad nuusitakse,
kala nurgad katsutakse,
sinda siita leietakse."
Mai läks angerjaks mereje.

Weske, E. R. II, Nr. 80.

101. Meeste murdja.

Oh ma vaene meeste murdu,
kaokene poiste katku,
ilusate hinge hukku,
valgete vere valaja!
Mehe mina tapin männikussa,
kaksi meesta kaasikussa,
kolme meest Kose külassa,
neli neidude rajalla,
viisi meesta Viljandissa,
ise pakku Paide'esse,
vuramaie Valga poole.
Tulid vastu Valga saksad,
vasta Valga noored herrad
oma hulga hurtadega,
oma kurja koeradega,
küsin piitsa kutsarilta,
küsin piitsa koerte lüüa,
rooska rakkide rabada.
Ei ole piitsa kutsarilla,
saa ei piitsa koerte lüüa,
rooska rakkide rabada.
Võtin maasta mullatüki,

räästa alta roobikese, —
üles lõin ma nende hurdad,
maha lõin ma nende koerad.
Vana kannel II, Nr. 459, C.

102. Pruudi hukkaja.*

Olli ütsi väiko veljo,
oll' ta sõah sõidu pääl,
lahenguh ta laskemah,
tull' ta kodo kozjovalle,
taha-as vanna, taha-as vaest,
tahtse rikast, tahtse nuort,
rikka talo tütterit.
Keeli ezä, keeli imä,
keeli vele', viie', kuvve',
sõzaregi kate', kolme'.
Üle läts'e imä keelo,
üle viie vele[1] keelo.

Ega anda kiilo kirstu,[2]
kiilo kirstu, mõõlu vakka.[2]
Pand' ta sälgä säidze hameht,[3]

* Võru keeles, „Vanast kandlest" muutmata kujul ära trükitud. Olulisemad keelelised iseärasused, mis selles esinevad:

I. ortograafia: z (=s): kazi, s (=ss II välde): kasin; märk ' vokaali järel tähendab, et vokaal järsku katkestetakse.

II. foneetika ja mõned üksikud sõnakujud: 1) vokaalharmoonia: külmä, küsümä; 2) ee, oo, öö asemel ie (tie, ies), uo (kuolja), üö (vöö); 3) -ks asemel s (s): usse, massap (=ukse, maksab); 4) üts(i), lats(i), läts(i) (=üks, laps, läks), kats, kate, kates (=kaks, kahe, kaheks), kateza, üteza (=kaheksa, üheksa); 5) uma, ezä, imä (=oma, isa, ema), ezi (=ise); säidze, sälg, näid (=seitse, selg, neid); saiza (=seiza); kiä (=kes, keda); 6) uvve, kuvve, süvvä (uue, kuue, süüa, — vahelt kadund d asemel vv eelvokaali lühenemisega).

[1] velje, venna; [2] veimevakka; [3] =hamet (särki).

Vööle pand'e viizi vüöd,
Kaala kateza rätti,
Päähä pand' Pärnä räti,
Ette panni pööri põlle,
Rinda pand' ta tsõõri sõle.
Läts' ta saani minemä,
Saani parras praksahti'e,
Tina-telgi triksahti'e.
Lätsi tiedä veidikeze,
Maada marja võrrakeze,
Haard' ta küsü hobezilta,
Ruttu küsü ruunaltani;
Kas tie' süöte neio lihha,
Juote neio verekeist?
Hobo mõisti, kosti vasta:
Ei mie' süö neio lihha,
Juo neio verekeist.
Nätsk liha nädezil[1],
Mõro liha mõrzijil.

III. deklinatsioon: 1) mitm. nomin. -d kadund: käe', külmä', sõzare', uvve usse (=käed, külmad, sõzarad, uued uksed); 2) I välde kõveneb ains. partiivis II-seks välteks: vanna rahha, jõke, kapo (=vana raha, jõge, kabu); 3) seesütlev -h: sõah, lahenguh, laskemah (=sõjas, lahingus, laskemas); 4) saavas -ks asemel -s: uvves usses (=uueks ukseks).

IV. konjugatsioon: 1) mineviku eitussõnake es (-as, -is): tule-es, taha-as (=ei tulnud, ei tahtnud); 2) I välte asemel II v.: olli, tulli, panni (=oli, tuli, pani); 3) i-minevik: keeli, oodi, vei (=keelis, ootas, viis); i- ja u-tüvelisis, vahel ka e- ja a-tüvelisis verbides mineviku lõpp e: nõuz'e, küsse, tappe, tahtse, võtte, teie (=nõudis, küsis, tappis, tahtis, võttis, tegi); mineviku lôpp kadund: võtt', lõüs, haard (=võttis, leidis, haaras); 4) -maie asemel -mahe: kaemahe; 5) -n kadund: mina tapi, teie (=ma tapsin, tegin).

[1] sitke; neidudel.

Sis ta küsse mõrzijalta,
Nõuz'e perrä neiolta:
Milles sa paksos paizuzit,
Üle liia lihozit?
Hää olli ezä, hää oli vele',
Söödi na üöze, söödi päivä,
Söödi päivä pähütsest,
Joodi üöze jalotsist.
Selle ma paksos paizuzi'e,
Üle liia lihozi.
Lätzi tiedä veidikeze,
Maada marja võrrakeze.
Haard' jäll küsü hobezilta,
Ruttu küsü ruunaltani:[1]
Kas tie' süöte neio lihha,
Juote neio verekeist?
Hobo mõisti, kosti vasta:
Peenikene peremies,
Kasin kaara andija!
Kui sa söödat, siis mie' sööme,
Kui sa joodat, siis mie' joome.
Haard' ta mõõga saanista,
Läbi leie hellä hinge,

Endast arusaadavad nähtused siin seletamata jäetud. Muid Lõuna-Eesti keele iseärasusi seletet veel järgnevate laulude juures. Nii ses kui muis järgnevais Lõuna-Eesti rahvalauludes leidub väikesi keelelisi ebajärjekindlusi, mis siin on muutmata kujul alles jäetud. Mitmed neist on vahest tulnud üleskirjutaja süü läbi, osalt laulja enese keelelisest ebajärjekindlusest.

Et see laul ja muud järgnevad Lõuna-Eesti laulud (Setu laulud) ei täida lisas II esitet värsireeglid, siis on tarbetu neid skandeerida, vaid neid tuleb lugeda kui harilikku proosat. Ääre all mitte seletet sõnad vaadata raamatu lõpus üleüldisest sõnastikust.

[1] -ni õigupoolest =minu; siin peaks olema -na (=oma, tema); kuid need lõpud on rahvalauludes sagedasti ära vahetet.

Tapp'e kalli kabokeze,
Imä oodi kodo au-hameht,
Oodi lemme-liniket.
Vei ta kuolja kodoje,
Kalmulize kaarte ala.
Imä läts' vasta kaemahe:
Käe' külmä' küündereni,
Jala' külmä' jakust saani.

Mis sa teit, poiga vaene!
Tapit sina naize noore,
Kaotit kaaza madala.

Ega ma sedä ezi tie,
Sedä teivä' hobeze' hää',
Umel kaarol kazotetu,
Umel ruhel[1] rokutetu.
Lätsi ma mäkke mäsäteh,
Mäe ala mängähteh,
Sinnä na tapi naize noore,
Kaoti mu kaaza madala.

Imä võtt' säläst säidze hameht,
Võtt'e vüöltä viizi vüödä,
Kaalast võtt' kateza rätti,
Päästä võti Pärnä räti,
Võtte rinnast tsõõri[2] sõle,
Pühäs iest pööri põlle.
Löüs ta vere põlle all,
Katsa kaala räti all.

Poigovani,[3] hellätäni!
Ega sie ole hobeste tüö
Sie iks sino uma tüö.
Milles sie veri sõle all,
Katsa kaala räti all?

[1] küna(de) l; [2] Võru keeles sõna alguses s asemel sagedasti ts: tsõõr (=sõõr); tsõõri sõle — ümara sõle; [3] mu pojuke.

Imäkene, helläkene!
Kiä lätt naista kozjovalle,
Lätt kapo kaemahe,
Ära kiäki nii teku,
Kui teie mina vaene
Umala ullila päälä,
Rumalalla mõtte'ella.
Tapi mina naize noore,
Kaodi kaaza madala.
Kiä lätt naista kozjovalle,
Lätt kapo kaemahe,
Võtku sada sajamiest,
Pääle kats' kaazikot.

Vana kannel I, Nr. 109.

103. Kalmuneid.*

(Setukeelne originaal).

Velekene, noorekene,
Noorekene, nõrgakene,
Raie sõõru, rooge sõõru,
Künni sõõru, külvi kaara,
Külvi kesvä kerigo teele,
Kaara kalmu tie veerde.
Esi[1] lausi mielestäni,[2]
Uma miele puolestani:
O kalmu, kasvata kaara,
O kerik, kergitä kesvä!

* Setu keeles. Pääle eelmise laulu juures seletet keeleliste iseärasuste (nagu i-minevik: raie, rooge, saie, aie, käie (=raius, rookis, sai, ajas, nägi), essü (=eksis), lauzi (=lausus), tõot (=tõotas) jne; -ks asemel -s: kasunus (= kasvanuks), tähes (=täheks), on siin veel järgmisi iseärasusi leida: — üõ: müõk (=mõõk); öü: löüze (=leidis); — naaze

[1] ise; [2] v. lk. 105, märkus 1.

Mina kalmust naase naida,
Liivast neitsi nimitse.
Saie kaara kasunus,[1]
Kesvä pää päätinüs,
Vel'l'o[2] vei sis likku linnase,
Vie oija olle terä.
Lätsi ta naista kosjovale,
Ubasuuda otsemahe.
Saie ta tolle talole,
Essü tolle elämisele:
Värjä oli ette esi kasunu,
Laija[3] ette Luoja luodu,
Hõpe'etse aija vitsa,
Saaritse saiba[4] paari.
Aie hobese morole
Paadi peräpaja ala,
Esi läts tarre teretämä,
Teretämä, tehrütamä:
Tere tere, näio ime,[5]
Näio ime, näio ese,[6]
Näio viisi veljotani,
Näio kuusi kullasta sõsard!
Kas om näio kotohna,
Siidipõlle põrmandul,
Kuldapärga kambereh?
Näio ime, helläkest,
Näio mama, marakest![7]

(=naize, sest ae asemel II-ses vältes aa), kaala, kaara (=kaela, kaera); ' — tk asemel k: ikuline (=itkuline); — j' kadu l ja u järel: vällä (=välja), vele, varo (=velje, varjo), pallo, marakene (=paljo, marjakene; — sisseütl. -he: kõrgehe taivahe (=kõrgesse taevasse); oija (=ojasse); — tehtavikus -kse asemel -s: tuvvas (=tuuakse),

[1] kasvanuks; [2] vend; [3] aiad; [4] teiba; [5] ema; [6] isa; [7] marjakest.

Ära ta lausi mielestäni,
Uma miele puolestani:
Ole'ei näiot kotohna,
Siidipõlle põrmandul,
Kuldapärga kambereh.

Vel'l'o lausi mielestäni,
Uma miele puolestani:
Mis sa petät, mis sa võltsit,
Etsa[1] õigust kõnele.
Esi ma näie näiokese,
Kavatseli[2] kabokese,
Näio näi ma aita astuvat,
Üle moro[3] minevät,
Kudi kullasta kinnasta,
Heite langa[4] hõbe'est,
Kirivämbä kui tuo ähnä,[5]
Mõlusamba[6] mõtsa tsirku.

Veljä tareh söödetie,
Söödetie, joodetie,
Veljä miel ravitie,
Vahaleemel vasta võeti.
Ega tal sööki süübü,[7]
Ega tal jooki juobu.
Veljä tareh söödetie,
Söödetie, joodetie,
Näiot aidah ehitedi,
Kambreh kenäst kabistedi.[8]

Vel'l'o mûõka tiristeli,
Kaalarahha raputeli:
Anke[9] aidast mu umane,
Mino kallis kamberest!

[1] etsa (= sa ei); [2] arvasin, märkasin; [3] muru; [4] lõnga; [5] rähn; [6] meeldivam, ilusam; [7] saand söödud, ei läind alla (samuti ‚juobu'); [8] ehiti; [9] andke.

Vasta lausi näio ime,
Kosti kabo kasvataja:
Annit aiga kasvatella,
Kasvatella, kaunistella,
Anna aiga ehitellä,
Kabokest kaunistella.
Veljä tareh söödetie,
Näiot aidah ehitedi,
Vel'l'o mûõka tiristeli
Kaalarauda raputeli:
Kas saa näio valmistedus,
Kabokene kabistedus?
Sai sis näio valmistedus,
Kabokene kabistedus,
Vel'l'o ai[1] hobese aidale,
Keerät[2] keldre ussele.
Näio aidast astunes,[3]
Keldrest keeränes,
Kirivämbä kui tuo ähna,
Mõlusamba mõtsa tsirku,
Saist[4] saani veere pääle,
Pan'd jalga pardele.
Löüse[5] tõlla tõrvatedu,
Siidilipu liivatedu,
Tahtse tõllasta paeta,[6]
Siidilipust lipata.
Saa'as[7] tõllast paeta,
Siidilipust lipata.
Esi lausi mielestäni,
Uma miele puolestani:
Saa elo ikuline,[8]
Kasumine kah'oline.

[1] ajas; [2] keeratas, keeris; [3] astunekse (= astub); [4] seisis; [5] leidis; [6] põgeneda; [7] saa es (= ei saand); [8] itkuline (= nutuline).

Tulli kodo tulemahe,
Vel'l'o kodo veerimähe,
Sõidi kalmu kaalale,
Maanalaiste maie[1] pääle,
Jäie saani saisemahe,
Perälauda piätämä.
Tuleteli, mineteli,[2]
Päse'es saani saisemast,
Perälauda piätämäst.

Vällä[3] tulli Toonilase,
Ligi liiva lellänaase.[4]
Ära na lausi mielestäni
Uma meele poolestani:
Pietre, peenü poisikene,
Kosilane kõrgikene!
Anna miessi, miä[5] annat,
Tõota poissi, miä tõotat.

Pietre, peenü poisikene,
Kosilane kõrgikene,
Tõot ta lito[6] linikit,
Katte hulka kaputit,
Tuleteli, mineteli,
Päse'es saani saisemast,
Perälauda piätämäst.

Väljä tulli Toonilase,
Ligi liiva lellänaase:
Tõota poissi, miä tõotat,
Anna miessi, miä annat.
Tõoti ta vaka vanna rahha,
Küllümütü kilingit.
Tuleteli, mineteli,

[1] maade; [2] püüdis tulema või minema, s. o. edesi või tagasi saada (tuletama = tulema panema, minetama = minema panema); [3] välja; [4] lellenaised; [5] mida, mis; [6] salga, hulga.

Päse'es saani saisemast,
Perälauda piätämäst.

Väljä tulli Toonilase,
Ligi liiva lellänaase:
Anna miessi, miä annat,
Tõota poissi, miä tõotat.
Tõot ta talli hobesid,
Viljä kûõ[1] muu varaga.
Tuleteli, mineteli,
Päse'es saani saisemast,
Perälauda piätämäst.

Tulli väljä Toonilase,
Ligi liiva lellänaase,
Taade[2] Tooni tüttere:
Massa[3] miessi, miä massat,
Tõota miessi, miä tõotat.
Tõot ta sada sajamiest,[4]
Pääle kats kaasikot.
Tuleteli, mineteli,
Päse'es saani saisemast,
Perälauda piätämäst.

Tulli jäl väljä Toonilase,
Ligi liiva lellänaase,
Taade Tooni tütteri,
Ette Tooni unopoja:
Massa miessi, miä massat,
Tõota poissi, miä tõotat.
Tõota nuori nuku[5] alt,
Kabokene kaali[6] alt.
Tõot sis noore nuku alt,
Kabokese kaali alt.
Tuleteli, mineteli,

[1] kõige; [2] taha; [3] maksa; [4] pulmalist, pulmapoissi; [5] pitsi; [6] kaal — õlgadel kantav linane naiste rätik.

Pässi sis saani saisemast,
Perälaudu piätämäst.
Tulli kodo tulemahe,
Vel'l'o kodo veerimähe,
Hiiro [1] hirne, ratso turne,[2]
Vettä lasiva verevä.
Tulli ta kodo kullakene,
Maia mielimar'akene.[3]
Ime oidu [4] ust laskma,
Vaiju värjid väänmä,
Esi ta lausi mielestäni,
Uma miele puolestani.
Tuvvas mul meelikas [5] minijä,
Miele poolest pojanaane.
Oidu ta umma ussaida,
Ese tsõõrile morole,
Vaiju uma var'o [6] ala.
Vel'l'o lausi mielestäni,
Uma miele puolestani:
Kae sa, ime, kaali ala,
Nuhi, ime, nuku ala.
Ime kaie kaali ala,
Ime nuhke nuku ala,
Lõüse [7] koolja saani pääl,
Ala kaali kalmulise.
Leie [8] ta käe kättä vasta,
Tõise käe tõista vasta,
Esi lausi mielestäni,
Uma miele puolestani:
Pojakene, poisikene,
Mino mielimar'akene!
Mille [9] sul koolja saani pääl,
Ala kaali kalmuline?

[1] hiirekarva hobu; [2] puristas; [3] meele pärane, armas mari; [4] ruttas(?); [5] meelepärane, armas; [6] varju; [7] leidis; [8] lõi; [9] miks.

Imekene, helläkene,
Kandjakene, kallikene!
Seo[1] teie[2] hää hobese
Kalli kaarasüöjä.
Tulli na mäkke mängäteh,
Kallaspoolelt karateh.

Ime lausi mielestäni,
Uma miele puolestani:
Pojakene, poisikene,
Mino mielimar'akene!
Mis sa petät, mis sa võlsit,
Et sa õigust kõnele.
Ega sul es tie hää hobese,
Kalli kaarasüöjä.
Umal teit sa ullila[3] mielelä,
Rumalilla mõtteilla.
Sina kalmust naase naidit,
Liivast neitsi nimitsit,
Selle sul koolja saani pääl,
Ala kaali kalmuline,
Pojakene, poisikene,
Mino meelimar'akene!
Kohe mina sinno pane,
Kohe meelika minijä?

Imekene, helläkene,
Mamakene, mar'akene!
Minnij pane merde sõmeras,
Poiga tähes taivahe.

Pojakene, poisikene,
Mino mielimar'akene!
Kelle[4] kosta ma kulla sõna,
Kelle anna armu sõna?

[1] seda; [2] tegid; [3] hullul; [4] kellele.

Imekene, helläkene,
Kandjakene, kallikene!
Tulet üles hommongul,
Varra enne valge'et,
Paja sis peräni põrota,
Usse otsani arota.
Kae kuud kõrgehe,
Kae tähte taivahe,
Kua[1] tähte ilosamba,
Ilosamba, valusamba,
Tuo om sino poigovani,
Sino kallis kanane.
Tolle[2] kosta kulla sõna,
Tolle anna armu sõna.
Imekene, helläkene
Kandjakene, kallikene!
Kui läät merde vie perrä,[3]
Kae mere perä ala,
Kua oma sõmmer höörusamb,[4]
Höörüsämb ja veerüsämb,[4]
Tuo su meelikas minijä,
Sino käpe[5] käskijalg.
Tolle kosta kulla sõna,
Tolle anna armu sõna.

Setukeste laulud I, Nr. 35, lk. 44.

104. Kalmuneid.*

(Ümberluuletus).

Peeter peeni, mees madala,
Kalevine poisikene,

[1] mis ; [2] tollele, sellele ; [3] järele ; [4] siledaks hõõrdunum (nii et paremini veereb) ; [5] käbe, kerge, nobe.

* Sellest ainest („Kalmuneid") on Hurti „Setukeste lauludes" mitu teisendit, millest üks siin avaldet. Neist

raius sõõru, rookis sõõru,
kündis sõõru, külvas kaera,
külvas kesva kalmu teele,
kaera kalmu kaela pääle.
Ise külvas, ise mõtles,
ise külvas ja kõneles:
„Kasva, kasva, kaerakene,
kergi üles, kesvakene!
Oo kalmu, kasuta kaera,
kesva kergita, kabeli!
Kui mul kasvab kaunis kaera,
kaunis kaera, kiidu kesva,
mina kalmust naise naidan,
liivast neiduse nimitsen."
Kasvas kaunis kaerakene,
kerkis kiidu kesvakene.
Peeter, peeni poisikene,
Kalevine kange meesi,
viis siis linnaksed liguje,
õlle viis terad ojaje,
hakkas naista naitamaie,
ubasuuda otsimaie.
Kosis kaasa kauge'elta,
Riiasta rahaka tütre,
Võttis Riiast raadi lapse.
Jo hakkab koju minema,
vennastelle veeremaie.
Neiu saanije sä'ekse,
peiu kõrvale panekse,
astub saani ääre pääle,

---

teisenditest on Hurt ise ühtlase laulu kokku säädnud või „põimind," ühtlasi ta põhja-eestikeelseks ümber muutes. (Ilmund kuukirjas „Eesti Kirjandus" a. 1906, lk. 143; ka Alb. Saaberk'i „Valitud Eesti rahvalauludes koolidele"). Selle Hurti „põimingu" on nende ridade kir-

jala paneb saani parda'alle.
Saani parras praksahteli,
looga küüsi loksahteli.
Peeter lausus meelestana,
lausus meele poolestana:
„Jumal teab, Jumalukene,
Mari teab, madalukene,
mis itkud minul e'essa,
suured nutud sõiduteella.
Miks mul loksas looga küüsi,
miks mul praksus saani parras?"
Olid tal hüvad hobused,
kauni'id tal kaerasööjad,
läksid mängides mägeje,
kargaelles kalda'aie.
Sai ta kalmu kaela juure,
sai ta koolnute kohani,
jõudis leinaliivikulle,
manalaste maie[1] päälle, —
jäi ta saani seisemaie,
päralauda peatamaie;
regi raksahtas kivije,
kaustavitsa kändaraie,
põikipooli põõsa'aie.
Peeter, peeni poisikene,
emalapsi hellakene,
küll minetas, küll tuletas,
küll minetas meelihoosta,

jutaja oma korda ümber teind maksvaks-määratud keeleliste, värsitehniliste ja esteetiliste nõuete kohaselt, kusjuures tarviliseks sai mõnede muutuste ja mõnede ebaoluliste ja esteetiliselt tarbetute ja ebakohaste osade väljajätmine, nagu kosimise üksikasjaline kirjeldus ja lõpus poja ja minija saamine täheks ja sõmeraks.

[1] maade.

tuliratsuda tuletas:
ei saa minduksi hobune,
ega tulduksi tuline;
pääse ei saani seisemasta,
päralauda peatamasta,
ei ratke regi kivista,
kautsavitsa kändarasta,
põikipooli põõsa'asta.
Noorik hakkas nõudemaie,
kaasake küselemaie:
„Miks kisud kivistikuie,
vaibud kändude vahele?
Sõida teeda sillalista,
lase teeda laualista.
Ilmaline, kalmuline,
tule päästa regi kivista,
kausta vitsa kändarasta,
põikipooli põõsa'asta!"
Tulid välja toonilased,
vastu kostid kalmulised,
Tooni tüttered tõrelid:
„Peeter, peeni poisikene,
kosilane kõrgikene!
Es ole õige, mis sa ütlid,
ei tõsi, mida tõ'otid.
Olid maada kündemassa,
leivamaada lõikamassa,
kui sa künnid, siis sa mõtlid,
kui sa külvid, siis kõnelid:
„Kasva, kasva, kaerakene,
kergi üles, kesvakene!
Mina kalmust naise naidan,
liivast neiduse nimitsen."
Peeter, peeni poisikene,
kosilane kõrgikene!

Es ole õige, mis sa ütlid,
es ole korras, mis kõnelid.
Anna meile, mis sa annid,
tõota, poissi, mis tõ'otid!"
Peeter, peeni poisikene,
kosilane kõrgikene,
tõotas kimbu kinda'aida,
kaksi kimpu kapukaida,
lubas leiska linnikuida,
kogu kirstu kirjavaida,
terve vaka valge'ida.
Küll minetas, küll tuletas,
küll minetas meelihoosta,
tuliratsuda tuletas:
saa es minduksi hobune,
ega tulduksi tuline,
pääse es saani seisemasta,
päralauda peatamasta,
es ratke regi kivista,
kaustavitsa kändarasta,
põikipooli põõsa'asta.
Tulid jälle toonilased,
Tooni tüttered tõrelid:
„Peeter, peeni poisikene,
kosilane kõrgikene!
Anna meile, mis sa annid,
tõota meile, mis tõ'otid!"
Peeter peeni poisikene,
emalapsi hellakene,
lubas eesta taadi ruuna,
venna virga vehmerilta,
lubas karja kasvamasta,
põllu vilja võrsumasta.
Küll tuletas, küll minetas,
küll minetas meelihoosta,

tuliratsuda tuletas:
saa es minduksi hobune,
ega tulduksi tuline,
pääse es saani seisemasta,
päralauda peatamasta,
es ratke regi kivista,
kaustavitsa kändarasta,
põikipooli põõsa'asta.

Tulid jälle toonilased,
Tooni tüttered tõrelid:
„Peeter, peeni poisikene,
kosilane kõrgikene!
Anna meile, mis sa annid,
tõota, poissi, mis tõ'otid!"

Peeter, peeni poisikene,
emalapsi hellakene,
tõ'otas siis Toonelalle
pungasta po'erahada,
karmanist kasurahada,
vaka veel vanu rahuda,
külimitu killingida;
lubas kulda koti täie,
kallist karda karbi täie.
Küll minetas, küll tuletas,
küll minetas meelihoosta,
tuliratsuda tuletas:
pääse es saani seisemasta
päralauda peatamasta.

Peeter, peeni poisikene,
Kalevine kosjameesi,
mõõka puusassa pigistas,
kaelaraudada ragistas,
tahtis raiu ratsu päädа,
hukata hobuse päädа.

Vastu kalmusta kõlasi,
sõmerikusta sahisi:
„Raiugu ei ratsu pääda,
hukaku ei hoost hüvada!
Ei enne erine saani,
ei ratke regi kivista —
anna noori nuku alta,
kaokene kaali alta!“
Peeterida, poisikesta;
emalasta hellakesta!
Käe lööb ta vastu kätta,
teise käe vastu teista.
Omaksille ohkaeleb,
muilegi murehtelekse:
„Mis teha, mida parata?
Anda kallis kaali alta,
linnuke liniku alta?“
Tõotas noore nuku alta,
kaokese kaali alta.
Siis minetas, siis tuletas,
siis minetas meelihoosta,
tuliratsuda tuletas:
nüüd sai minduksi hobune,
nüüd sai tulduksi tuline,
pääsis saani seisemasta,
ratkesi regi kivista.“
Peeter katsus kaali alla,
linikuda liiguteli:
leidis koolija re'essa,
kalmulise kaali alla.
Peetril heitisid hiuksed,
Peeteri pale pahani:
„Kuis viin koolija koduje,
manalase viin majaje?“
Kõik jäi kurvaks kulla hõimu,

sada vait jäi saatajada,
tolmulööjad tuumelema.
Sõidid kurvalt teeda mööda,
mures marjamaada mööda.
Jo said nad kodu kohale,
kodukoppeli lähele:
hirnahtas hüva hobune,
ratsu turnahtas tuline.
Jõudis Peeter jo koduje,
pärale oma perele,
hobused ajas murule,
tulised to'a edeje.
Ema läks vastu vaatamaie,
vastu kandaja ka'ema,
kas saab noorik naeruline,
lapsi eidele ilune,
kas tugeva tooberille
paras piima pangedelle,
terav tütar tallitama,
või on nuia nuku alla,
höörinuia hõlsti alla,
küdi külgeda tasuda,
äia silmi ärgitella.
Ema katsus kaali alta,
sõrmella sõbade alta,
leidis koolja saanistana,
kalmulise kaali alta.
Lõi ta käe kätta vastu,
teise käe teista vastu,
ise lausus meelestana
oma meele poolestana:
„Pojakene, poisikene,
minu meelimarjakene!
Miks sul koolja saanissasi,
kaali alla kalmuline"?

Peeter, peeni poisikene,
emalapsi hellakene,
tema taidis, vastu lausus,
taidis targasti kõnelda:
„Mammakene, memmekene,
kandjakene, kallikene,
see tegid hüvad hobused,
tegid kallid kaerasööjad,
läksid mängides mägeje,
kargaelles kalda'aie,
lõivad noore nurka vastu,
säält sai koolja saanijeni,
kaali alla kalmuline."
Ema aga lausus meelestana,
oma meele poolestana:
„Pojakene, poisikene,
minu meelimarjakene!
Miks sa petad, miks valetad,
ei sa õigusta kõnele!
Ei teinud hüvad hobused,
teinud ei kallid kaerasööjad,
tegid meelella omalla,
rumalailla mõtte'illa:
sina kalmust naise naidid,
liivast neiduse nimitsid,
sestap koolja saanissasi,
kalmuline kaane alla.
Eite keelis, taati keelis,
keelis venda keskimine,
noomsid nooremad sõsarad:
ära mine koolnuta kosima,
naista kalmusta ka'ema,
toonilasta tahtemaie,
manalasta meelitama.
Ei Manast saa meelinaista,

Toonist ei talusta naista,
koolnuista kodusta naista,
kalmust karja kaitsijada."

105. Jeesuse sõit.*

Jeesu sõite jõke pite,
Pühä Maarja perve pite.
Kiä[1] täll vasta puttusigi,
Puttusigi, johtusigi?
Puttu täll[2] hiiro,[3] hüa[4] hopen,[5]
Puttu ratsu, rataskaal.[6]

Jeesu haard'[7] hiiroga kõnelda:
Tere' iks[8] sa hiiro, hüä hoppen,
Tere ratsu, rataskaal!
Vii' iks sa Jeesu üle vete,
Kanna' Marija kanane,
Vii' iks sa vällä välä pääle,
Kosta' vällä kuiva pääle.

Hiiro iks keelilä kõneli:
Või iks ei viiä', Jeesus poig,
Ole iks ma väega väzünü',
Raaskeze ramehunnu'[9]
Eelä'[10] ma sõidi saja[11] all,
Veeri ma vele[12] all,
Selle[13] ole ma väega väzünü'.

* Muutmata ja parandamata kujul „Setukeste lauludest." Trükikojalistel põhjustel ei olnud võimalik siin reprodutseerida algtektis oleva foneetilise kirjaviisi märke (muljeerimise märki, pikendusmärki ja õ märki e pääl).

[1] kes; [2] temale; [3] hiirekarva hall; [4] hüva, hää; [5] hobune; [6] kõvera kaelaga (hobuse epiteet); [7] algas; [8] vahesõnake setulauludes (sõnast ikke-s, ikka-s), mis isegi sõna keskelle vahele kiilutakse; [9] raasike rammestund; [10] eile; [11] pulmarahva; [12] venna; [13] sellepärast.

Jeesu iks tuo keelilä kõneli;
Kui sa iks hiiro hukatat,[1]
Sulle tulgu' valda varesit,
Küläkond kaarnit.
Kõik iks vierku' su verele,
Kõik rüökku[2] rõippelle,[3]
Kui sa iks hiiro hukatat,
Mille[4] vii'is[5] sa Jeesust üle vete,
Kanna'as Marija kanast.

Jeesu iks sõite jõke pite,
Pühä Maarja perve pite,
Kiä iks täll vasta puttusigi,
Puttusigi, johtusigi?
Puttu iks täll kerik kuldakupp,[6]
Kuldakupp, hõperist.

Jeesus iks kerikuga kõneli:
Tere'iks sa kerik, kuldakupp,
Kuldakupp, hõperist!
Vii sa Jeesu üle vete,
Kanna' Marija kanane.

Või ei viiä', Jeesus poig,
Kanda-ai', Marija kanane,
Hummen tule mul päivä pühäne,
Kallus[7] kallis aokene,
Sizeh[8] mull iks papi pallo lauli,
Siih[9] kuugi[10] koolipoizi,
Siih singe[11] sinisärgi,
Kõnne[12] kõlladze[13] kazuga'.[14]

Jeesu iks keelilä kõneli:
Papi' jäägu sul iks pallo laulma,

[1] hukka saad, sured; [2] röökigu; [3] raipelle; [4] mispärast; [5] vii es (= ei viind); [6] kuldkupliga kirik; [7] kallukse, kaldub; [8] sees; [9] sees; [10] valjusti, kumedasti laulsid; [11] singusid; [12] kõndisid; [13] kollased; [14] kasukad

Koolipoizi kuukma,
Jäägu' iks su sisse sinisärgi',
Kõnma kõlladze kazuga',
Kui vii-is sa Jeesust üle vete,
Kanna-as Marija kanast.

Jeesu sõite jõke pite,
Pühä Maarja perve pite.
Kiä täll vasta puttusigi,
Puttusigi, johtusigi?
Puttu iks täl härgä ugasarvi,[1]
Ugasarv, kõlguskõtt?[2]

Tere' iks härg, ugasarv!
Vii' iks sa Jeesu üle vete,
Kanna' Marija kanane,
Vii' iks sa vällä välä[3] pääle,
Kosta'[4] vällä kuiva pääle.

Härgä iks keelilä kõneli:
Ma iks küll veezi',[5] Jeesus poiga,
Kannazi'[6] Marija kannane,
Om iks mull kukru kulehunnu',[7]
Omma' sarve' sammeldunnu',

Jeesu lauzi meelestäni:
Pane ma kulla kukruhe,
Hõpe sarvile salidze,
Vii' iks Jeesus üle vete.

Pand iks ta kulla kukruhe.
Hõpe sarvile salidzi,
Vei[8] iks ta Jeesu üle vete,
Kanni Marija kanaze,
Vei iks ta vällä välä pääle,
Kost vällä kuiva pääle.

---

[1] odasarv (nii arvab W. Grünthal); [2] kõlguskõht; [3] väga; [4] kanna, vii; [5] viiksin; [6] kannaksin; [7] kulund; [8] viis.

Jeesu iks jäll keelilä kõneli:
Oh iks sa härga, ugasarv!
Kui sa iks härg hukatat,
Vaga veri vaivatat,
Sulle iks olle' utetaze',[1]
Sulle viina veetäze,
Hõim iks kokko kutsutas,
Armu' ütte[2] aetaze'
Sulle iks peo' peetäze',
Kui härg tapetat.

Setukeste laulud I, Nr. 143, lhk. 147—148.

106. Kits ja hunt.

(Valm).

Kits läks kiideldes mä'ele,
hunt läks hoobeldes järele:
„Tule mulle, kitsekene,
ma teen uued ummiskingad,
pääle seon siidirihmad,
alla apsatid punased."
Lind aga laulis lepikussa:
„Ära usu, kitsekene,
ära usu hundi juttu:
hundilla on hullud jutud,
karulla kõned kavalad.
Oma nahk on ummiskingad,
sooled pääle siidirihmad,
veri alla apsatimed".

Neus, E. V. Nr. 117, B.

[1] õlled joodetakse; [2] ühte.

Lisa.

107. Hundi sõnad.

Metsa ulpi, metsa alpi,
kuule metsa halli parda,
metsa kuldane kuningas,
metsa kardane kasukas,
Püha Jürije poisikene!
Võta kätte kuldakeppi,
vääna vitsusta ohelad,
keela omad kurjad koerad,
suru omad suured koerad,
susi keela soovikuie,
karu kaitse kaasikuie!
Sinu koerad soos magagu,
mu kari arul karaku.

E. Kirjam. S. Aastar. 1884-5, lhk. 4.

IX. Naljakad laulud.

108. Roti pulmad.

Roju, roju, roti pulmad!
Hiire tütar sai mehele,
nirgi noorema pojale.
Sääl oli palju pulmalisi,
kõik olid uhked pulmalised!
Hunt oli uhke saabastega,
karu oli karvakingadega,
tihane tinare'ega,
vares vaskivankerilla,
kurg oli kuldakannuksilla,
harak halli manteliga.

Neus, E. V. Nr. 93, C

109. Millal meie sinna saame?

Millal, millal, vennikene,
millal meie sinna saame,
kus on lutik lehma suurus,
kirpu kirju härja kõrgus,
ritsikas rebase suurus?

Millal, millal, vennikene,
millal meie sinna saame,
kus need kuked söövad kulda,
kuked kulda, kanad karda,
haned haljasta hõbedat?

Vana kannel II, Nr. 407.

110. Ma olin suuressa sõjassa.

Ma olin suuressa sõjassa,
tülinurgas taplemassa,
Rantsust maha raiumassa.
Turki maha tuupimassa.
Jäänud ei poissida külaje,
viit ei viie valla pääle,
kolme kihelkonna pääle.

Sääl nägin mina imeta:
lammas läks laudile munele,
kanal oli kaksi tallekesta,
hobu tõi härikvasika,
lehmal lauku täkukene.

Järved jooksid, jõed põlesid,
kerilauad keedid leenta,
vokid vorsti veeretasid.

Imelik oli metsakitse:
tutt oli alla, händ oli päälla,
saba sarvede vahella.

Vana kannel II, Nr. 406.

111. Või imet!

Või imeta, või imeta,
mis nägin mina imeta,
mis nägin Nä'o külassa:
kaksi naista tappelesid.
Annel oli harki, Kaiel kooku,
Maiel margapuu õlalla,
Leenul leeme kulbikene.
Kaelakoogud kannid vetta,
kerilauad keedid leenta,
siga sõtkus taigenada.

Naine tuhnis tuhnermaada,
kubjas haukus hange otsas;
siga sõitis, sõlg oli rinnas,
lehm oli laudas, laps oli süles,
lammas läks laudije munele.

Weske, E. R. I, Nr. 80.

X. Vanasõnad ja mõistatused.

112. Vanasõnad ja mõtteterad.

Ega puista pulmi tehta,
au ei aia teiba'ista.[1]

Hüva hiirilla elada,
kui pole kassida koduna.

Ilu ei padaje panda,
ega valgust vaagenaie.[2]

Kaubamees kohati[3] rikas,
ametmees ajuti rikas,
põllumees põline rikas.

Kellel õnni, see elagu,
kellel tervis, tehku tööda.

Koer ei jäta kombe'ida,
peni hall ei ammetida.

Kullal küllalt hoidajaida,
varandusel vaatajaida.

Kõik pole mitte saama päevad,
aga kõik on sööma päevad.

Mahu ei kõiki marjamaale,
muist peab jääma karjamaale.

Mõnel suu teeb suure linna,
käsi ei kä'o pesagi.

---

[1] teisend: ega puusta pulmi tehta,
aiateibast aupiduda.

[2] teisend: kaunidust ei kattelaie.

[3] harilikult: korrati rikas; siin „kohati" värsireegli pärast.

Naine ärgu naergu naista,
teine teise tütterida.

Ori ootab õhta'uda,
vangi päeva valge'eda.

Ruttu tehtud pillapalla,
kaua tehtud kaunikene.

Senni lindu lahjukene,
kunni pere peenikene.

Uni ei anna uuta kuube,
magamine maani särki.

Eri allikaist põimitud.

113. Mõistatused.

A.

Mõista, mõista, mu õ'eke:
mis säält tõuseb soost sinine?

Mina mõistan, miks ei mõista:
kuu see tõuseb soost sinine.

Mõista, mõista, mu õ'eke:
mis säält tõuseb maast punane?

Mina mõistan, miks ei mõista:
päeva tõuseb maast punane.

Mõista, mõista, mu õ'eke:
kellel need ilusad õied?

Mina mõistan, miks ei mõista:
o'alla ilusad õied.

Mõista, mõista, mu õ'eke:
kesse liputab sabada?

Mina mõistan, miks ei mõista:
lina liputab sabada.

Mõista, mõista, mu õ'eke:
kellel kuldane kübara?
Mina mõistan, miks ei mõista:
kuusel kuldane kübara.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kellel valge'e kasukas?
Mina mõistan, miks ei mõista:
kasel valge'e kasukas.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kellel see sinine kuubi?
Mina mõistan, miks ei mõista:
pajulla sinine kuubi.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kellel need punased sääred?
Mina mõistan, miks ei mõista:
lepalla punased sääred.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kellel see krobe kasukas?
Mina mõistan, miks ei mõista:
männilla krobe kasukas.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kesse metsas musta kukke?
Mina mõistan, miks ei mõista:
tetre metsas musta kukke.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kes on kõrve karjapoissi?
Mina mõistan, miks ei mõista:
karu kõrve karjapoissi.
Mõista, mõista, mu õ'eke:
kes on laane lambuline?
Mina mõistan, miks ei mõista:
hunt on laane lambuline.

Weske, E. R. I, 84.

B.

Mis sääl kõnnib kõrta mööda,
astub aia äärta mööda,
üles tõuseb tõstemata,
maha laskub laskemata,
ilma piimata elakse?

Mina mõistan, miks ei mõista:
mesilane linnukene,
erilane hellakene,
seep see kõnnib kõrta mööda,
astub aia äärta mööda,
üles tõuseb tõstemata,
maha laskub laskemata,
ilma piimata elakse.

Weske, E. R. I, Nr. 84.

Mõistke, mõistke, vennad hellad,
teadke, teadke, naised targad!
Mis säält tõuseb soost sinine,
soost sinine, maast punane,
üle metsa ümmargune,
tagant taeva'a tasane?

Mina mõistan, miks ei mõista:
kuu säält tõuseb soost sinine,
soost sinine, maast punane,
üle metsa ümmargune,
tagant taeva'a tasane.

Kesse joob jõ'esta vetta,
haisub vetta allikasta,
katsub küla kaevudesta,
maitseb mitmesta meresta?

Vikerkaar, minu vennikene,
seep see joob jõ'esta vetta,
haisub vetta allikasta,
katsub küla kaevudesta,
maitseb mitmesta meresta.

Weske, E. R. I, Nr. 85.

C.

Kes see kündis palju maada?
Siga kündis palju maada.
Kes oli varma seemendama?
Vares oli varma seemendama.
Rukkid maha külvetie,
sai see rukis valmi'eksi:
kes läks rukist lõikamaie?
Rebane läks lõikamaie.
Kes läks vihkuda vedama?
Värb läks vihkuda vedama.
Kes läks parsile panema?
Parm läks parsile panema.
Kes läks kätte andemaie?
Sääsk läks kätte andemaie.
Kes läks rehte peksemaie?
Peened linnud peksid rehe.
Kes oli kerge puistamaie?
Kirp oli kerge puistamaie.
Kes läks rehte tuulamaie?
Tuvikene tuulas rehe,
vesilind viis veski'elle.
Toodie jahud koduje:
rebastelle tehti leiba,
kanadelle tehti kakku.

Neus, E. V. Nr. 98, A.

D.

Mõistke hellad, mõistke vennad!
Kui ei mõista, mõistan ise.

Mis oli laia latergune,
mis oli üsna ümmargune,
mis oli pisut pikergune?
Kes läks teele timpa-tampa,
kes läks metsa müta-mäta,
kes läks soole silka-solka,
kesse põksub põõsa'assa,
kes oli oksa poisikene?

Lääts oli laia latergune,
hernes üsna ümmargune,
uba pisut pikergune;
hobu läks teele timpa-tampa,
karu läks metsa müta-mäta,
hunt läks soole silka-solka;
uss see põksub põõsa'assa,
orav oksa poisikene.

Neus, E. V. Nr. 104. B.

114. Lõppeks.

Kas sina loodad, et mina lõpen,
või sina arvad, et mina hakkan?
Enne lõpid metsad puista,
Vinni[1] lepik lehtedesta,
ennegu mina sõnusta.
Veel tuleb regi tagana.
Kõik regi sõnuda täisi,
re'e pakud palve'ida,
kodarad keni sõnuda.

[1] Vinni — mõis Rakvere lähedal.

Koju jätin koti täie,
majaje ma mati täie,
enese südame täie.

Weske, E. R. II, lk. 86.

*

Olgu nõnda, jäägu jälle,
nüüd on loo lõppemine,
sõna järje jättemine.
Olgu otsad hommeneksi,
tulevaksi reede'eksi,
kalliks Kadri õhta'uksi,
Jõulu pikiksi pühiksi,
nikkel-näkkel nääri'eksi.

Weske, E. R. I, lk. 99.

Seletavad lisad.

I. Keel.

Üleüldine eelmärkus. — Vanus rahvalauludes on vorme ja konstruktsioone, mis on pärit meie keele arenemise varemast seisukorrast, igatahes sellest, mis oli enne meie kirjutet kirjanduse algu (1600 ümber). Need vormid on üleüldiselt pikemad, täiemad, olles vähem kulund, niisugused, nagu neid veel näeme Soome keeles, vähem kulunus ja alalhoidlikumas. Nad on rahvalauludes püsind vaid tänu värsivormile ja viisi rütmile, mille raamidesse nad olid surutud, sel kombel põlvest teise pärandudes. Vanemais säilinute vormide järele on neid ka uuemais moodustet. Kuid sest silmapilgust pääle, mil need vormid enam ei olnud elava kõnekeele omad, sest et viimane omas arenemises oli muutund, said nad teatavas mõttes surnud keeleks laulja teadvuselle, kes nad kui mingisugused vormelid oli oma eelkäijailt õppind, ja seetõttu juhtus, et laulja neid rikkus ja moonutas; sellest juhtubki teatav arv keelvigu, mis värsides esinevad. Juhtus ka seda, et ta nad asendas oma käesoleva, elava kõnekeele vormidega. Ta oli seks eriti kalduv, kui ta, selle asemel et lauda, värsid viisita ette luges, mis kaasa tõi ka värsi vormi rikkumisi ja vigu. Ärgem seepärast unustagem, et lauljad ainult lauldes vana keele ja värsivormi kõige paremini alal hoidsid. Mitmed korjajad ei ole teadnud arvesse võtta seda asjaolu ja selle tagajärjel leidub nende ülestähendustes nii mõnigi vigane värs. Uuemate vormide tarvitamine vanemate asemel sündis paratamata siis, kui laulik omast pääst juure luuletas uusi värse või lõi koguni uue laulu. See seletab selle nähtuse, et meie rahvalauludes muististe pikemate vormide kõrval esineb ka uueaegseid, kulunuid, ja et üleüldse meie rahvalaulus valitseb teatav kahekeelsus: osalt 13-nda aastasaja keel ja selle kõrval ka see keel, mis oli kujunend 15-nest aastasajast saadik. See on, peab tunnistama, meie rahvalaulu ainus alemus Soome omaga võrreldes, kus keele ühtlus täieline, olles, nagu Kalevalas, natuke silutud ja kirja

keele foneetikalle kohastet Karjala murre, niisugusena nagu see oli elav Kalevala laulude üleskirjutamise aegu. Sel kahe keele ühes-olul, mis meie rahvalalule omane, on vaid üks „väärtus": see, et ta värsitsemist hõlbutab, asjaolu, mis kerge kunsti poolehoidjate ja tarvitajate juures leiab hindamist ja hääkskiitu. Kuid kui see kahekeelsus ühelt poolt küll luuletamist tehniliselt hõlbutab, siis on sel teiselt poolt jälle see halb külg, et ta ühtlasi ka teoste kunstilist väärtust ja esteetilist maitstavust vähendab. Sest üks tõsise, kõrge kunsti tingimustest on see, et ta raske oleks. See mida kõik võivad või liig kergesti võivad, ei anna kunsti ilu tunnet ja naudingut. Segikeelseis värsides on tunduv see tehniline kergus ja neid seepärast vähem imetled ja maitsed.

Muidugi, see keeleline kahepaiksus Eesti regivärsides on peaaegu ärahoidmatu ja kaotamatu, sest et ehtsed rahvalaulu värsid ikka sääl on seda oma eeskujuga õigustama ja seks avatelema. Kuid Ilu nimel vaja, et uueaegsed luuletajad omis ses vormis kirjutet luuleteokseis püüaksid selle kahekeelsuse ta minimumini vähendada.

A. Käänmine.

NB. Tähtsamad reeglid paksemakirjaliste numbritega märgitud.

1. Esialgne praeguses keeles kadund lõppvokaal püsib kaasuste lõppudes: a) nominatiivis: kurba lindu (=kurb lind); pikka keppi (=pikk kepp); musta särki (=must särk); kavala (=kaval); haleda (=hale).

Nominatiivi lõppvokaal on genetiivi omaga üks (genetiiv ‚kurva linnu' — nõrk paine, nominat. ‚kurba lindu' — tugev paine): ainult kahesilbilistel e-tüvedel on nominatiivis e asemel i (harvemini e): üksi suuri tuuli (=üks suur tuul), noori leski (=noor lesk), hääli, lehti, kaski, hiisi, laasi (=hääl, leht, kask, hiis, laas) jne.; mõnedes siiski püsib e: kiike, eite jne.

Kui genetiiv nõrgas, siis on nominatiiv tugevas paines: seppa, pikka, keppi, õnnelikku jne.

Kui genetiivis -da, siis on -da ka nominatiivis: pimeda, sõgeda, tumeda, koleda, tigeda, ägeda, kareda jne.

Märkus 1. Komparatiivi lõpp on -mbi: parembi, suurembi, ilusambi, rikka'ambi, valge'embi.

b) -a on partitiivi, inessivi, elatiivi, adessiivi ja ablatiivi lõpus: rikasta maada, rikkaida maida, maassa, maasta, maalla, maalta[1] (=rikast maad, rikkaid maid, maas, maal, maalt).

c) i- (harva -e) on faktiivis: härgadeksi, vandujaksi (=härgadeks, vandujaks); -ksa lõpp (mis ka „Kalevipojas" esineb) on viga, mis tekkind a-lõpuliste kaasuste analoogia mõjul: ilusaksa laulukangaksa (peab olema: ilusaksi laulukangaksi).

Märkus, Allatiivi lõpp on -le asemel -lle lühivokaalilise kaasrõhulise silbi järel (nagu praegu veel rahvamurdeis ja selle järele ka uuenduslikus keeles): poegadelle, raamatulle; koledalle; on kaasrõhulises silbis diftong, siis -le: raamatuile, haledaile, rõhutuma silbi järel ikka -le: pojale.

2. Vahevokaali püsimine kolmandavältelisis sõnus: kindelaksi, kandelella, akkenasta, kangurulle, liikemeksi, võiteleva (=kindlaks, kandlel, aknast, kangrule, liikmeks) jne; esialgse vahe-a asemel ka e: tütterelle, kukkellassa, andemassa (ehk: tüttarella, kukkalassa, andamassa).

3. Kahekordne vokaal (a'a, e'e, i'i[2]) kontraheeritud sõnade kolmandavältelistes vormides (kus see tuleb lugeda kaheks silbiks, seepärast vahel '), see on sõnades, kus e ehk a juba nominatiivis olemas: rikka'assa rahva'assa, võõra'alle, kauge'ella, lõuna'alla, aasta'ad, sirge'e, valge'e, haige'esti, õhtu'ulla, kauni'id, kauni'isti, valmi'iksi. (NB. i'i asemel esineb ka i'e: valmi'eksi, voodi'essa, veski'ella. Niisugune vokaali kahenemine on seaduspärane ja võimalik ainult sõnust, kus see vokaal praeguses keeles ka nominatiivis esineb, s. o. kus nominatiivi lõpp: a, e, i, u, (sõnad kolmandas vältes), -as, -es, -is (genetiiv -a, -e, -i kolmandas vältes): valge, veski, õhtu, lõuna, kolle, rikas, hernes, kaunis; teisevältelistes vormides seda vokaali kahenemist ei ole, seepärast ainult: rikaste rahvaste, kalliste herneste, kaunist mõtet, kollet;[3] sõna armas muudetakse kui ‚võõras': arma'a, arma'alle, arma'ad jne.

Täieline muutmise kava v. lk. 156.

---

[1] Esialgu -lda: maalda, vaeselda, mehelda.

[2] vanasti -aha-, -ehe-, ihi-, nagu praegugi Soome Kalevala (Karjala) keeles.

[3] Kolmandavältelistel e-lõpulistel sõnadel ka nominatiivis e'e: valge'e, selge'e jne.; kui nominatiiv teisevälteline, siis ainult -e: kolle, mõte, paise jne.

Seepärast viga: järve'esta, lehte'essa, kuube'ella jne., sest nende nominatiiv praeguses keeles ilma vokaallõputa: järv, leht, kuub.

4. i-mitmus: puie, muie, maie, suie (puude, muude, maade, suude); puissa, puista, puilla, puile, puilta (=puudes, puudest, puudel, puudele, puudelt), maissa, maile (=maades, maadele), luini (=luudeni), laiulla rahulla (=laiadel rahadel), läks munele (=munadelle, s. o. munema), sulilla (=sulgedel), jälille (=jälgedelle); mehilta (=meestelt), kirikuissa (=kirikutes), sagaraile (=sagaratele), uksilla (=ustel), uusile sõnule (=uutele sõnadelle); valge'issa hamba'issa (=valgetes hammastes), tugevilla, paremilla (=tugevatel, parematel) jne.

Märkus 1. i-mitmuse moodustamise üle vaata pikemalt Joh. Aavik: „Õigekeelsuse grammatika" päätükk „i-mitmus." Siin vaid nii palju, et ta omalt vokaalilt käib mitm. partitiivi ja omalt painelt vastava ainsuse vormi järele; näit. jalgades — j a l u s s a (sest et ‚jalgu' ja ‚jalas').

Märkus 2. Kuna kirjakeeles on hakatud tarvitama enam diftongilisi i-mitmusi — ja see ongi kõlaliselt soovitetavam —, tuleb rahvalaulu keeles mõnd liiki sõnadest tarvitada diftongitumaid mitmusi, (s. o. -ai- ja- ei- asemel -i-) sest et vanema keele laad seda käskivalt nõuab, ja seda 1) -s (-se ehk -kse) ja -ne (-se) sõnades: jäneksilla, punasilta katuksilta (=punaseilt katuseilt), hiuksilla (=juukseil); 2) -va ja -ma sõnades: paremilla, tugevilla; 3) niisuguseis sõnus kui ‚kannel, peenar, tütar, sammal, võti, liige, ase, habe': kandelilla, peenderilla, tütterille, sambelissa, võttimilla, liikemissa, asemille, habemista' jne.; u-tüvedes on i-mitm. ikka diftongiline: kirikuissa; -ai- ja -ei- i-mitm. on neis sõnus, kus ainsuses tuleks kahekordne vokaal (v. punkt 3): valgeilla hambailla, harilik. valge'illa hamba'illa.

5. P a r t i t i i v i l õ p p -d a: ilusada hommikuda, tumedada pilveda, valge'eda kamberida, kannelda kõlisevada (=ilusat hommikut, tumedat pilve, valget kambrit, kannelt kõlisevat); aeguda hüvida, hellida sõnuda (=aegu hüvi (häid), helli sõnu), muneda (=mune), suurida hädida (=suuri hädi (hädasid), punatsida, valge'ida (=punaseid, valgeid), tugevida liikemida, paremida päivida (=tugevaid liikmeid, paremaid päivi), hiuksida (=juukseid).

Märkus 1. Lõpp -ta on: 1) s järel: kollasta jänesta; 2) sõnade partitiivis, mille e-lõpuline nominatiiv ja seega ka partitiiv I-ses ja II-ses vältes: imeta, pereta, valeta,

kasteta, kolleta, mõteta (=imet, peret, valet. kastet, kollet, mõtet). Kahtlane on, kas ‚akenta, kannelta, peenarta' või ‚akenda, kannelda, peenarda' jne. Viimane oleks siiski soovitetavam. Esmavältelisist sõnust aga oleks -nta parem: ‚südanta'.

Märkus 2. Uueaegses proosakeeleski ebasoovitetavaid sid-lõpulisi vorme ei peaks rahvalaulukeeles sallima, nimelt mitte a- ja e-tüvedest,: kohtasida, metsasida, paikasida, jälgesida jne., vaid nende asemel: kohtida, metsida, paikuda, jälgida; i- ja u-tüvedest võiksid mõlemad vormid kõrvu oletseda: piltisida ja pilteda, poissisida ja poisseda, võrkusida ja võrkeda jne.

Märkus 3. Partitiivi lõpp -nda (-nta) ja mitm. genetiivi lõpp -nde on sõnust, mille ains. genetiiv -me ehk -ma; võti — võtinda, võtinde (=võtit, võtmete), liige — liigenda, liigende, habe — habenta, habende, asenta — asende (esmavältelisis -nta); õnnetu — õnnetunda (=õnnetut), õnnetunde (=õnnetute).

6. Illatiivis -sse ja lõputuma vormi asemel -je ja -ie: teiseje taluje, muldaje, haudaje, laandeje, (=teise talusse, mulda, hauda, laande); koduje, vedeje, jõgeje, tubaje (=koju, vette, jõkke, tuppa); siidije (=siidi, siidisse); peenije linuje (=peentesse lindadesse); sügavie vesije (=sügavatesse vetesse); kaasikuie, kiviseie, kelderie (=kivisesse keldrisse); rikka'aie rahva'aie; kolde'eie.

Märkus 1. -je on kõrvalrõhulises silbis, -ie kõrvalrõhulise silbi järel; tüve lõpp-i järel võib -j- ja -i- ortograafiliselt ära jääda (siidie, peenie, kamberie).

Märkus 2. Lõpu -je juures ei sünni lühikese vahekonsonandi kõvenemist: edeje, vedeje, sõgeje, segaje, tubaje jne. (mitte ‚etteje, vetteje, jõkkeje, sekkaje, tuppaje). NB. parem ‚koduje' kui kojuje'.

Märkus 3. -je (-ie) on õigupoolest häälikseaduslik kõigis sõnus pääle n. n. kontraheeritute, s. o. nende, mis nominatiivis -e, -as, -es, -is lõpulised (nõrgas paines), aga genetiivis -e'e, -a'a, -e'e, -i'i lõpulised (tugevas paines), nagu: kolle, rahvas, hernes, kaunis, gen. kolde'e, rahva'a herne'e, kauni'i. Neis sõnus oli Ühis-Soome illatiivi lõpp -sen, mille eestikeelne arenemus oleks -sse: kolde'esse, rahva'asse, erne'asse, kauni'isse (mis vorme üleskirjutet lauludeski leiab). Mitmus oleks siis loogiliselt kolde'isse, rahva'isse, kauni'isse (satub ainsuse vormiga ühte). Kuid teistes rahvalauludes esineb selleliigilisteski sõnades analoo-

giliselt ka -ie lõpp: rikka'aie rahva'aie. Ses kogus on siin illatiivi lõpuks -ie normeeritud.

Märkus 4. -je ja -ie asemel esineb lõuna-murdeis -hc: ‚mõtsahe, haudahe, muldahe, laulamahe' jne. Et aga -je (-ie) lõpp tuttavam ja üleüldisem, siis tuleb temale eesõigus anda.

Märkus 5. [Illatiiv *maaha*]. — Ühesilbilistest pika lõppvokaaliga sõnadest (maa, suu, töö, pää jne.) võib erandlikult esineda ka ‚maaha, suuhu, tööhe, päähe' (pro ‚maha, suhu, pähe'), kui värsi mõõdu pärast tarvitsetakse pikka esimest silpi.

7. Käändelõpud -ta, -ni, -na saavad ka eelkäivad omadussõnad: teravata kirve'eta, suureni saluni, kurbana käguna.

8. Essiiv on ikka tugevapaineline: kurbana, leskena, poegana, tubana, jõgena, vedena, kädena, sudena jne. (mitte kurvana, lesena, pojana, jõena, veena, käena); samuti mitmuses: kurbina, leskina, poegina, tubena, jõgina; e-tüvedes, mille nominatiiv -si ja -s, on mitm. essiiv -sina: vesina, käsina, susina, süsina, uusina, küüsina.

9. -se- asemel -kse- niisuguseis s-lõpulisis sõnus kui ‚jänes, vares, emis, linas, katus, sõrmus, sääris' jne.: jänekse, vareksed, emikselle, linaksed, katuksella, sõrmuksesta, sääriksita (=sääristeta).

Märkus. -kse tuleb ka -kese lõpust vahe-e väljalangemisel: ei ole taimeksed (=taimekesed) toassa (Veske, R. R. I, 50). See lühendus siiski mitte väga soovitetav.

10. -se asemel mõnikord -tse ne-lõpulisis sõnus: vaevane — vaevatse, karjane — karjatsed; küsisid külatsed (=külased) naised; läbi leinatse südame.

11. mitm. genet. -mate ja -vate asemel ka -mi ja -vi: paremi, õnnetumi, tugevi (=paremate, õnnetumate, tugevate).

12. Mitm. genetiiv -ie. — Erandlikult võib niisuguseist sõnust kui ‚saar, juur, meel, keel, nool' jne., -te (ehk -de) lõpuliste mitm. genetiivide asemel tarbekorral esineda ie-lõpuline vorm: saarie, juurie, meelie, keelie, noolie (=saarte, juurte, meelte, keelte, noolte); samuti ‚tõrsie, varsie, uusie' (=tõrte, varte, uute), kui värsimõõdu pärast tarvitsetakse kolmesilbilist sõna.

13. -nud ja ka -tud partitsiipide käändevormides -nude (-tude): tehtudesta (=tehtust), koolnudelle (=koolnulle). Et need vormid üliharva esine-

vad rahvaluules, siis ei oleks nende tarvitamine kunstluuletajate poolt mitte väga soovitetav. Eelmisega üht liiki ka niisugune vorm kui ‚velvideni' (velvide-ni), kus ‚velvide' on genetiivi ja ka tüvivorm, nominatiiv oleks ‚velvit' (enne velvüt) — -it (enne -üt) diminutiivne lõpp, mille genetiiv -ide. Selle eeskujul võiks tarbekorral ka muuta: nomin. neitsit, gen. neitside; samuti selle analoogial moodustet diminutiivid: taimut (gen. taimude; a, o, u järel it asemel ut).

Et niisugust diminutiivlõppu Eesti rahvalauludes üliharva leidub, nii on arvata, et värsid, kui ta esineb, on pärit Vadja rahvalt, kelle keeles see lõpp üsna üleüldine.

14. Mõnesid kirjakeeles painumata sõnu muudetakse rahvalaulukeeles painuvalt: nominat. kaas(a), piig(a) (III välde); genet. kaasa, pii(g)a (II v.), seega mitm. partit. kaasu(da), piigu(da).

15. Rahvalaulu keeles peaks lubatud ja võimalik olema olevate analoogial suuremal arvul instruktiivi tarvitada: hulgi, salgu (=hulga, salga kaupa), palja päi (=palja pääga), suuri silmi (II v.) (=suurte silmadega, suuril silmil), kurvi meeli, lehvivi hõlmu (=lehvivate hõlmadega). Instruktiivi üle v. pikemalt Joh. Aavik „Katsed ja näited" IV.

B. Verb.

16. b a s e m e l -k s e: elakse, surekse, istukse, lendelekse, sündinekse (=elab, sureb, istub, lendleb, sündineb), -kse esineb ainult teise- ja esmavältelistes kahesilbilistes ja kolmesilbilistes ne- ja le-lõpulistes verbides.

17. n e - l i i t e l i n e p o t e n t s i a a l (võimalust, ebakindlust tähendav kõnevõis), mis aga luulekeeles lihtsa oleviku tähenduses ja asemel ilmub, tarvitetakse sõna vormi pikendamiseks tarbekorral: tooneb, lööneb, istuneb, jaganeb, lugeneb, pidaneb, siduneb (=toob, lööb, istub, jagab, loeb, peab, seob); tahneb (=tahab); tehtavik: oldanekse, tuldanekse (=ollakse, tullakse). NB. -ne- liitub tugeva paine külge.

-kse kombineerub sagedasti -ne'ga: sündinekse (=sünnib), samuti: lugenekse, andanekse (=loeb, annab).

M ä r k u s: Sõnast ‚olema' on eri juursõna potentsiaali jaoks: ma leenen (=ma (vist) olen), sa leened, ta leeneb, leeneme, leenete, leenevad, või harilikult lühenend kujul: leen, leed, leeb, leeme, leete, leevad; näit.: leevad jo tagasi tulnud (=nad on vist juba tagasi tulnud).

Arhhailiselt moodustab ta tuleviku (v. Wiedemanni sõnaraamat): peagi leed seda nägemas (=pea saad seda nägema); nad leevad lähenemassa (=nad saavad lähenema).

18. i-minevik: kasvin, keedin, kuulin, künnin, murrin, tahid (=tahtsid), nutid, täidid, tõstid, võtid jne.; imestin, sünnitin, vihastin jne; üt(te)lin, võitelin, riidelin; kohisin (=kohisin), kahisid (=kahisesid); ähvardelin, vastaelin jne.

Märkus 1. a) i-minevik on nõrgas paines, kui olevik nõrgas paines: keedin, künnin, murrin, nutin, täidin jne; b) ainsuse kolmas isik püsib -s- lõpulisena: keetis, kündis, murdis, nuttis, täitis, võttis, sünnitas, nii et muutmine on järgnevalaadne: murrin, murrid, murdis, murrime, murrite, murrid (murrivad); c) ains. 3-as isik on i-minevikus 4-silbilistes e-tüvedes: ta ähvardeli, vasta'eli; kas ka 3-silbilistest tuleb 3-ndas isikus -i lõppu tarvitada, on küsitav: ta võiteli, kõneli (=võit(e)les, kõneles); d) 3-silbilistest -da ja -ta verbidest võib 3-ndas isikus erandlikult esineda lõuna-eestiline -d ja -t lõpuline vorm: ta ähvard, hirmut, kirjut jne. (=ähvardas, hirmutas, kirjutas); harvemini kahesilbilistest: ta and' (=andis); e) võiks hakata tarvitama i-minevikku ka u-tüvedest, eriti kolmesilbistest: ummistuin, ummistuid, ummistui (=ummistusin jne.); sirguin (=sirgusin).

Märkus 2. (nad) tulid ehk tulivad — mõlemad lõpud võimalikud; samuti ‚nad kirjutid' ja ‚nad kirjutivad'.

Märkus 3. -s asemel -si ainsuse 3-ndas isikus: lükkasi, liikusi, lehvisi (=lükkas, liikus, lehvis).

19. -maie lõpuline infinitiiv: liikumaie, kõndimaie jne. (=liikuma, kõndima). NB. -ie pole muud midagi kui illatiivi lõpp, sest see infinitiiv oligi esialgselt verbaalsubstantiivi illatiiv.

20. Vahevokaali püsimine samuti kui nimisõnades (v. 2): jooksemaie, kuulemaie, pääsemaie, tõusemaie, veeremaie; võitelen, võitelema; a-tüvedes on niisugusel korral mõnedes vormides a asemel e: laulemaie, säädemaie, laulenud, säädenud; teistes aga püsib a: laulage, lauladessa; seisage, seisadessa; laulasin, säädasin. — Tehtaviku e püsib: annetakse, ei lauleta, hoietud, püüeti jne.

Märkused 1. a püsib: [1]) käskkõnes: laulage; [2]) -essa infinitiivis: lauladessa; [3]) minevikus: laulasin; on rahvalaule, kus a kõigis vormides a-na püsib: laulamaie, laulanud;

4) -aja asemel ka -ija (aga ainult verbides, mille olevik nõrgas paines): peksaja ehk peksija, pettaja ehk pettija.

Märkus 2. Oleviku mitm. 3-ndas isikus tarbekorral võimalikud ka Põhja-Eesti tugevapainelised vaheltheiduga vormid: nad matvad, katvad, peitvad (=matavad, katavad, peidavad).

21. a) tehtavikus -ti (-di) asemel -tie (-die): saadie, saadetie, lükatie (=saadi, saadeti, lükati); lauletie (=lauldi); niisugusel korral tehtavikus vahe-e püsib.

b) Erandlikult tehtavikku -takse asemel -ta: siis sinu hüüeta (=hüütakse) hüvaksi; kanneta (=kantakse), lauleta (=lauldakse), viia (=viiakse), tuua (=tuuakse).

Märkus 3. Rahvalaulu normaalkeeles (mida tarvitaksid uueaegsed luuletajad rahvalaulu vormis luuletades) ei peaks ka lubatud olema vahevokaali väljajätmised -i ja -u tüvelistes verbides: kõndsin, istsin (=kõndisin, istusin); need võiks ainult erandlikult, erakordselt esineda.

c) Tehtavikus -tetakse (-detakse), -teti, -tetud (pro -tatakse, -tati, -tatud): parandetakse, kirjuteti, kirjutetud.

22. Frekventatiivid (korduvat tegevust tähendavad verbid) ja momentaanid (äkilist ühekordist tegevust tähend. verbid):

a) -ella (-della) pro -eleda (-deleda) 4-silbilistes frekventatiivides (korduvat tegevust tähendavais verbides): veeretella, koputella, uinuella. Üleüldse on niisuguste frekventatiivide pöörmine järgmine: veeretelen; veeretelin (-telid, -teli, -telime, -telite, -telid); veeretelge, -lgu; veeretellakse, ei veeretelda, veereteldi(e), veeretelnud, veeretella.

Märkus 2. Rahvalaul tarvitab frekventatiivvorme sagedasti ainult pikema vormi saamiseks, ilma frekventatiivi tähenduseta.

b) -a'elen lõpulised frekventatiivid: vasta'elen, tärkaelen, viskaelen, rändaelen, kargaelen; muutmine nii nagu -telen sõnade: vasta'elin (3-as isik: vasta'eli, tärkaeli, rändaeli), vasta'ella, vasta'elnud, vasta'elge jne.

Märkus 2. Nii -telen kui -a'elen frekventatiivid esinevad sagedasti hariliku algverbi asemel: veeretelen =veeretan; vasta'elin (=vastasin), ta vasta'eli (=vastas); 2) -a'elen eeskujul võiks ka moodustada u-tüvedest -u'elen: liiku'elen, liiku'elin, liiku'eli; 3) -a'elen kõrval esineb ka -ajelen: vastajelen.

c) -s k e l e n-frekventatiivid: võtaskelen, nopiskelen (=võtan, nopin ühtelugu, sagedasti); muudetakse kui -telen: võtaskelin, võtaskella, võtaskelnud.

d) -h t a m a - l õ p u l i s e d m o m e n t a a n i d (äkilist, silmapilkist ja ühekordist tegevust tähendavad verbid): hirnahtama; põrahtama (järsku põruma) jne.

e) -h t e l e m a - l õ p u l i s e d m o m e n t o - f r e k v e n t a t i i v i d (korduv äkiline tegevus): uugahtelema — mitu korda järsku kiunuma (uks); hirnahtelema.

23. Erandlikult esineb a asemel a'a: tõmba'an, rända'ame, vasta'avad; tõmba'ava, rända'avad. Need vormid on võimalikud ainult verbidest, mille olevik 3-välteline a-lõpuline: tõmban, rändan, vastan jne.

M ä r k u s. Samaliigilistest sõnadest võiks tarvitada uma-lõpulisi intransitiive niiviisi, et a püsib u ees: tõmbaun (=tõmbun), piinauvad (=piinuvad, piinavad endid). Muidugi võimalikud ka härilikud kirjakeelsed vormid.

24. Niisugustest verbidest kui põgenen (pagenen), taganen jne. esinevad da-infinitiivis, käskkõne mitmuses ja -nud partitsiibis erandlikult ka -ne-tumad vormid: põgeda, tagada (=põgeneda, taganeda); põgege, tagage (=põgenege, taganege); põgenud, taganud. Need ne-tumad vormid ongi esialgsemad ja häälikuseaduslikumad.

25. -tsema verbidest teatavad vormid (-da infinitiiv, käskkõne, tehtavik) ka ilma -tse-ta: iluda (=ilutseda), ilugeme (=ilutsegem), iludakse (=ilutsetakse); samuti käratsema, kärada, käragem, käradakse.

26. Kahesilbilisist painuvaist i- ja u-tüvedest on I infinitiivi normaalvorm da - lõpuline: kõndida, astuda; erandlikult ainult ‚kõndi, astu'; ‚kes tahab astu harjakalle'.

M ä r k u s. Kui -da ärajättu lubada, siis eriti e-tüvedest: kaitse, maitse, suitse (=kaitseda, maitseda, suitseda) jne., seda enam et kirjakeeleski esineb „laske" (=lasta).

27. -tud asemel -t erakordselt, eriti kui sellele järgneb ühesilbiline ehk esmavälteline kahesilbiline rõhuta sõna (nagu „on, kui, ta, oli, tuli, nägi"): parandet oli paadikene.

28. Erandlikult peaks lubatud olema rahvalaulu keeles eitussõna muutmine (nagu Soome keeles ja ka veel Eestis Ida - Viru murdes): en (=ma ei), et (=sa ei), ei (=ta ei), emme (=me ei), ete (=te ei), eivad (=nad ei). Viimane esinebki kord Weske rahvalaulude kogus: Eivad tea teised naised (I, 69).

C. Asesõnad, arvsõnad, adverbid, liitsõnakesed, tuletuslõpud. Lühendused.

29. Possessiivsed suffiksid **-ni** (=minu), **-si** (=sinu) **-sa** ehk **-na** (=tema): Toone poeg on põlvillani (=minu põlvil); kesse hulgub uksillani (=minu ustel); mina hulgun uksillasi (=sinu ustel); Salme hüüdis saunastana (=omast saunast); kukke kaapis karvudasa (=omi karvu). Siia kuuluvad ka niisugused kõnekäänulised sõnad kui: karvaldasa (=omalt karvalt, oma karva poolest), samuti; keeleldasa, meeleldasa, kasvuldasa, kurjutasa (=(oma) kurjuse pärast); rumalutasa (=rumaluse pärast).

Märkus. Mitmuse 1-se ja 2-se isiku jaoks eri suffikse (nagu nad on Soome keeles) Eesti rahvalauludes ei esine; isegi ainsuses näib 3-da isiku suffiksil -na (ehk -sa kalduvus olevat üleüldiseks possessiiv-suffiksiks saada s. o. ka -ni ja -si asemel): tere teelta tullessana (pro tulessasi). Seepärast võiks teda ka kõigi mitmuse persoonide jaoks tarvitada: mis me sõime söömallasa (=meie söömal); täi teil tiksub taskussana (=teie taskus).

30. minuda, sinuda (=mind, sind); harva: minu, sinu (=mind, sind).

31. kesse (=kes, sõnadest kes see); alaleütlev: kelle, mille, selle (=kellele, millele, sellele).

32. ‚selle' asemel võimalik ‚see': see unustan (=selle unustan).

33. koduna, tagana (=kodu, taga).

34. Laiem kinnitava liitesõnakese **-p** tarvitamine (tähendus: nimelt, just): ikkap (=ikka nimelt), samuti: kessep, sellep (=sellele nimelt, sellele just), neilep, neep (=need nimelt), keltap (=kellelt nimelt); kuhup, kussap, kustap, säällap, säältap, sinnap; siisap, jällep, veelap, nüüdap; minap, sinap, temap.

35. **-ks** (tähendus: kas): minaks, sinaks, temaks, nemaks; mulleks, sulleks, neileks jne.; paljuks; siiaks, sinnaks, jälleks (=kas mina, kas sina; kas nemad; kas mulle; kas palju jne.).

36. Arvudes: kaksi kolmata (=22), kolme kolmata (23), kuusi kolmata (26), viisi seitseta (seitsenda) (65) jne. praeguste arvsõnade kõrval võimalikud.

37. **-ne** lõpp **-ke(ne)** tähenduses: lindune, neidune, kanane (=linnukene, neiukene, kanakene) jne.; **-ne'le** võib veel **-ke'gi** otsa liituda: kanasekene, omasekene.

38. kummulisti, seljalisti (=kummuli, seljali).

39. Lühendused. 1) -mini asemel võib olla -min: ‚veel varemin vaene lapsi' (Veske, E. R. I, 23); 2.) -sti asemel võib olla -st: ‚vihasest ei veeretage' (I, 23); 3) isegi -na võib lüheneda -n'ks: orjan' (=orjana): kuidas orjan' oldanekse (I, 26).

Lubamata lühendused rahvalaulu värsis on niisugused vormid kui saand, teind, kõndind, lükand, kirjutand; pimed, haled (=pimedad, haledad).

40. Vanemad ja murdelised sõnakujud. — hius (ka hi'us loetud), mitm. hiuksed, genet. hiuste (=juus, juuksed); vainiu (=vain), ajelen (=aelen). Niisuguseid on mõnus tarvitada, kus värsimõõdu pärast vaja on pikemat sõnakuju. Lühema sõna saamiseks jälle on hääd niisugused murdelised vormid kui, kasnud (=kasvanud), söames (=südames), peremee (=peremehe). Lühikese või pika algsilbi saamist võimaldavad tarbekorral niisugused murdelised paralleelkujud kui ‚samuda' (=sammuda), tallitada, ammet, linnaksed, ommeti (=talitama, amet, linaksed, ometi), nähjes, tehjes (=nähes, tehes), genet. mede, tede (=meie, teie).

41. Sõnade moonutused riimide saamiseks on ka veel üks rahvalaulukeele iseärasustest; see sünnib harilikult vokaali muutmisega:

Kirikusse kirratusse,
kabelisse karratusse.
V. E. Rl I, 17.

Neitsikene, keitsikene.
V. E. Rl. I, 24.

D. Süntaks

42. Eriline sõnade kord. —

a) Adjektiiv ehk määrav substantiiv sagedasti pärast määratavat sõna:

Käisin pulmassa mõnessa,
käisin saajassa sajassa..
Naine kaunis kasvatanud,
naine tark on tantsitanud..
Katelt kulda küürimaie..
(pro: kuldakatelt küürimaie.)

b) Määrava ja määratava sõna vahel mingi muu sõna:

Ülevid nägin olusid..

c) Genetiiv pärast määratavat sõna:

Seep oli hääli vaeselapse..
Muru on kasnud pääle mulla..

Seesugune ebaharilik sõnade kord on sagedasti tekkind õige värsimõõdu saamise nõudest, kuid ühtlasi on ta saand stiililiseks iseärasuseks, mis omalt pooltki lisab rahvalaulu isesugust laadi ja meeleolu.

43. -ga asemel -lla (abinõu ehk riista tähendades, millega midagi tehakse): küla siis pildus kopikailla (=kopikatega), valda valgella rahalla (=valge rahaga); kütaks ahjud halgudella (=halgudega), toa ahjud turda puilla; tunamullu hakatasin linasella riide'ella (=linase riidega); tinasangul (=tinasangadega) sangutetud; pää on soalla soetud, kuldaharjalla haritud, vaskikammilla kasitud.

44. kaasuslikud rektsioonid sagedasti järelsõnaliste (üle, pärast, eest, ees jne.) asemel: laidan laiasta nä'osta (=laia näo pärast).

45. -ga asemel võib esineda ka vanem ‚kaasa': südame kaasa, jumala kaasa, neiu kaasa (=südamega, jumalaga, neiuga), enese kaasa (=enesega).

46. Määravast omadussõnast võib erandlikult alaleütleva lõpp -le ära jääda: suure (=suurele) varba'alle; mõnikord ka mitmuse omastava lõpp: valge (=valgete) laudade vahele.

47. Ainsuse asemel mitmus ja vastupidi:, lendas leibade labidas (=leivalabidas).

48. -vada (-vat) asemel -va (s. o. akkusatiiv): loodin ilma annetava (= antavat); kuulin külas kiigutava.

49. -vada (-vat) asemel ka -vaksi: luulin (arvasin) linnu lendavaksi (=arvasin linnu lendvat). -ksi on eriti ‚arvama, tundma, kartma' ja tähenduselt nendesuguste verbide järel võimalik.

50. -mine ja tehtaviku partisiip -va kirjakeelse infinitiivi funktsioonis niisuguseis lauseis kui: ‚kiik pole kirve raiumine' ehk ‚kiik pole kirve raiutava' =kirve raiuda (s. o. kiik pole niisugune, et teda võib kirvega raiuda); nüüd on loo lõppemine (=nüüd peab lugu lõppema).

51. absoluutne genetiiv: kolletavad kullerkupud lapse noore nuttadessa (=kui noor laps nutab);

Kohisid, kahisid kuused,
mühisid, mähisid männid,
soossa sambeled sahisid

venna halli astudessa,
kõrvikese kõndidessa.

52. Niisugused nominatiivsed liitumised kui: nairismaa, jalakaskõrbi, jalakasmetsa, kaskijalga, saabassääri.

53. -gi sagedasti vaid sõna pikenduseks, ilma muu erilise tähenduseta: ‚isa põlgas põlvistagi..'; ‚meri mürtsub minnessagi..'; ‚ma tõin ilu hilpudessa, poiste pulma põuessagi'. Nähtavasti on -gi endise -ni, -si, (-na (-sa) asemel, mis ses parandet valikus ongi mõnes kohas -gi asemelle pandud: ‚meri mürtsub minnessana'.

Märkus. Rahvalaulu keeles võiks Soome eeskujul partitiivist prädikaati tarvitada: ‚need olid aeguda hüvida..'; ‚muud olid arguda mehida..' (=hüvad ajad; =arad mehed); ta oli naisida nägusamida (=ta oli üks nägusamaist naisist).

Lõppmärkus. Siin esitetakse vaid need keelelised nähtused, mille poolest rahvalaulu keel harilikust keelest erineb; nende nähtuste ja võimalikkude vigadega, mis mõlemaile ühised, tuleb tutvustuda kirjakeele grammatikast, mille hääd tundmist rahvalaulukeele grammatika õppimine eeldab.

E. Nüüdse keele ja vana rahvalaulu-keele võrdlusparadigmad.

	ainsus		mitmus	
1.	nüüdne	vana	nüüdne	vana
Nominatiiv	jalg	**jalga**	jalad	**jalad**
Genetiiv	jala	**jala**	jalgade	**jalgade**
Partitiiv	jalga	**jalgada**	jalgu	**jalguda**
Illatiiv	jalga	**jalgaje**	jalgu	**jalguje**
Inessiiv	jalas	**jalassa**	jalgades	**jalussa**
Elatiiv	jalast	**jalasta**	jalgadest	**jalusta**
Allatiiv	jalale	**jalale**	jalgadele	**jalule**
Adessiiv	jalal	**jalalla**	jalgadel	**jalulla**
Ablatiiv	jalalt	**jalalta**	jalgadelt	**jalulta**
Essiiv	jalana	**jalgana**	jalgadena	**jalguna**
Faktiiv	jalaks	**jalaksi**	jalgadeks	**jaluksi**
Terminatiiv	jalani	**jalani**	jalgadeni	**jaluni**
Karitiiv	jalata	**jalata**	jalgadeta	**jaluta**
Komitatiiv	jalaga	**jalaga**	jalgadega	**jalgadega**

Samuti: aeg (mitm. aeguda, aeguje, ajussa, ajulta jne; aeguna), luht (mitm. luhtida, luhtie, luhissa jne; luhtina), leht (mitm. lehtida, lehtie, lehissa), lesk (leskida, lesile, leskina) jne; üleüldse kõik sõnad, mille nominatiiv tugevas, genetiiv nõrgas paines.

2.

Nom.	jõgi	jõgi	jõed	jõed
Gen.	jõe	jõe	jõgede	jõgede
Part.	jõge	jõgeda	jõgesid	jõgida
Illat.	jõkke	jõgeje	jõgedesse	jõgie
Iness.	jões	jõessa	jõgedes	jõissa (jõgedessa)

Nii kõik niisugused sõnad kui: mägi, regi, uni; tuli, lumi, veri, meri (part. tulda, luuda, verda, merda) jne.

M ä r k u s. Esmavälteliste kahesilbiliste u-tüvede mitm. partitiiv on niisugusel korral ainsuse partitiiviga ühesarnane: (ains.) pikkada piduda — (mitm.) pikkida p i d u d a (=pidusid); samuti: pajuda (=pajusid), taluda (=talusid).

3.

Nom.	hale	haleda	haledad	haledad
Genet.	haleda	haleda	haledate	haledate
Part.	haledat	haledada	haledaid	haledaida
Illat.	haledasse	haledaie	haledatesse	haledaie
Iness.	haledas	haledassa	haledates	haledaissa
Allatiiv	haledale	haledalle	haledatele	haledaile

Nii kõik kahesilbilised e-lõpulised esmavältelised, mille genetiiv -da: hele, tume, tige, sõge, pime, kole jne.

4.

	ainsus		mitmus	
Nom.	raamat	raamatu	raamatud	raamatud
Genet.	raamatu	raamatu	raamatute	raamatute
Partit.	raamatut	raamatuda	raamatuid	raamatuida
Illat.	raamatusse	raamatuie	raamatutesse	raamatuie
Iness	raamatus	raamatussa	raamatutes	raamatuissa

jne. jne.

Samuti: kuusik, sadam (ainult u asemel a: sadama) jne.

5.

Nom.	kindel	kindela	kindlad	kindelad
Genet.	kindla	kindela	kindlate	kindelate
Partit.	kindlat	kindelada	kindlaid	kindelaida
Illat.	kindlasse	kindelaie	kindlatesse	kindelaie
Iness.	kindlas	kindelassa	kindlates	kindelaissa

jne. jne.

Samuti: kangur (vana: kanguru), rööwel (vana: rööweli), mitm. partit. rööwelida, seega ainsuse partitiiviga ühe sarnane); kuulus (vana: kuulusa), rõõmus (vana: rõõmusa).

6.

Nom.	liige	**liige**	liikmed	**liikemed**
Genet.	liikme	**liikeme**	liikmete	**liigende**
Part.	liiget	**liigenda**	liikmeid	**liikemida**
Illat.	liikmesse	**liikemeie**	liikmetesse	**liikemie**
Iness.	liikmes	**liikemessa**	liikmetes	**liikemissa**

j. n. e.

Samuti: võti (võttime, võtind; võtinde, võttimida jne.).

7.

Nom.	riie	**riie**	**riide'ed**
Gen.	riide	**riide'e** (riide)	**riiete**
Part.	riiet	**riieta**	**riide'ida** (riideida)
Illat.	riidesse	**riide'eie**	**riide'(h)ie**
Iness.	riides	**riide'essa** (riidessa)	**riide'issa** (riideissa)

j. n. e.

Samuti kõik e-lõpulised sõnad, mis nominatiivis nõrgas paines (1-ses ehk 2-ses vältes) ja genetiivis tugevas paines (3-ndas vältes: ehe, gen. ehte'e), mõte (mõtte'e), puhe (puhte'e), kolle (kolde'e). — Esmavältelistes tüvedes, nagu ‚pere, vene, vale' (mille genetiiv ka esmavälteline), ei esine rahvalaulukeeles endine kahekordne vokaal, seepärast mitte ‚pere'essa', vaid ‚peressa'.

8.

Nom.	kinnas	**kinnas**	**kinda'ad**
Gen.	kinda	**kinda'a** (kinda)	**kinnaste** (kinda'ate)
Part.	kinnast	**kinnasta**	**kinda'ida** (kindaida)
Illat.	kindasse	**kinda'aie**	**kinda'(h)ie**
Iness.	kindas	**kinda'assa**(kindassa)	**kinda'issa**(kindaissa)

jne.

Samuti kõik as-, es- ja is-lõpulised sõnad, mille nominatiiv nõrgas ja genetiiv tugevas paines: hammas (gen. hamba'a), varas (varga'a), võõras (võõra'a), kallas (kalda'a) jne.

9.

Nom.	kannel	**kannel**	kandled	**kandeled**
Genet.	kandle	**kandele**	kannelde	**kannelde**
Part.	kannelt	**kannelda**	kandleid	**kandelida**
Illat.	kandlesse	**kandeleie**	kanneldesse	**kandelie**
Iness.	kandles	**kandelessa**	kanneldes	**kandelissa**

jne.

Samuti: sammal, peenar (gen. peendera), tütar (gen. tüttere) jne.

ainsus.

10.	nüüdsed	vanaaegsed	
Nom.	valge	valge'e	
Genet.	valge	valge'e	
Part.	valget	valge'eda	(valgeta)
Illat.	valgesse	valge'eie	
Iness.	valges	valge'essa	(valgessa)

jne.

mitmus.

	nüüdsed	vanaaegsed	
Nom.	valged	valge'ed	
Gen.	valgete	valge'ete	(valgete)
Part.	valgeid	valge'ida	(valgeida)
Illat.	valgetesse	valge'ie	
Iness.	valgetes	valge'issa	(valgeissa)

jne.

Samuti: selge, sirge, haige kauge, jne; aasta, mõisa (gen. aasta'a, mõisa'a) jne.

Pikemate vanaaegiste kõrval, mil kahekordne vokaal (-e'e-, -a'a- jne.) võivad esineda ka ühe vokaaliga vormid. See märkus maksab ka nr. 7 ja 8 kohta.

F. Lõuna-Eesti (Võru ja Setu) keele iseärasused.

Selle üle vaata alaäärmärkustes lk. 103 („Pruudi hukkaja") ja lk. 107 („Kalmuneid") ja veel lk. 124 („Jeesuse sõit").

G. Keelevead rahvalauludes ja sellevormilistes kunstluuleteostes.

Nad võivad olla, esiteks, harilikud üleüldised keelevead, mida proosaski esineb, teiseks, kõiksugu päältnäha muinasvormide taolised, aga väärasti moodustet sõnakujud, nagu neist eriti Kreutzwald'i „Kalevipoeg" kubiseb, kus -e'e--da-, -na-, -nessa jne. vääras kohas ja vääras tähenduses

esineb. Selle üle v. Joh. Aavik: Eesti rahvusliku suurteokse (s. o. Kalevipoja) keel; J. W. Weski: „Kalevipoja" parandamise astmed („Eesti kirjandus" a. 1917).

Kõigi niisuguste vigade eest tuleb kõige piinlikuma hoolega hoida, sest et nad vähendavad luuletuse väärtust, tehes ta peaaegu vääritumaks.

Tõsi küll, vigu, kuigi mitte nii jämedaid, esineb ehtsaiski rahvalauludes, kuid sääl on neid ikkagi vähemal arvul ja on enam-vähem juhuslikku laadi, tulles sellest, et vanad vormid, mida elavas kõnekeeles enam ei tuntud ega tarvitet, moonutusid ja segi läksid. Seda sündis eriti siis, kui selle asemel, et viisiga laulda, laulu sõnad üleskirjutajalle lihtsalt ette öeldi: viisi rütm hoidis vanemad pikemad vormid alal, kuna ilma viisita neid sagedasti lühendeti.

II. Rahvalaulu värsiehitus ja stiil.

A. Värsiehitus.

1. Värsis on 4 trohhäilist värsijalga s. o. 8 silpi):

— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑

Liigu, linnu keele|kene.

2. Erandid:

a) Erandlikult võib esimeses värsijalas kahe silbi asemel ka kolm, koguni neli olla:

3 silpi: Oh seda hääda häälekesta..

— ⏑⏑ | —⏑ | —⏑ | —⏑

4 silpi: Ühe pani | kuuksi | kullendama..

⏑⏑ ⏑⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑

Isegi värsi keskel (2-ses ja 3-ndas jalas) võib kahe silbi asemel kolm olla (trohhäuse asemel daktül):

Vihulast olen viidud virve..
—⏑|— ⏑⏑ | — ⏑ | — ⏑
Nurgad nutid, et oli noori..
— ⏑ | —⏑ | — ⏑⏑ | — ⏑

Niisugust kaks (või kolm) silpi, mis erandlikult ühe silbi asemel, peavad võimalikult olema lühikesed, s. o. l-vältelised sõnad (seda, oli, pani, tuli jne.); kuid siiski juhtub esinema ka pikasilbilisi sõnu; isegi nii, et värsijala kolmas silp on sõna algsilp, näit.:

Ära sõi|da sõ|ja e|essa.
⏑⏑ ⏑|— ⏑|— ⏑ —⏑

b) Erandlikult võib kahesilbilise jala asemel olla üks ühesilbiline sõna (harilikult pika vokaaliga): kuu, suu, maa, too, sui, jne.; näit.:

tegi *kuu*, tegi kaksi..
´⏑ | — | —⏑ | —⏑
too kirves, raiu kiike..
— | — ⏑ | —⏑ | —⏑

3. Värsirõhud vahel satuvad sõnarõhkudega ühte, vahel ei satu ühte.

Näitused värsi- ja sõnarõhkude ühtesattumisest:

Liigu, linnu keelekene,
mõlgu, marja meelekene..

Näitused värsi ja sõnarõhkude mitte-ühtesattumisest:

ilutse südamekene..
Kus on kullalla kodugi
ja hellal eluaseke
ja marjal magaduspaika
ja taimel talutoake?

See värsi ja sõnarõhkude vaheldamisi ühte ja mitte-ühtesattumine on üks rahvalaulu värsi iseloomulisemaist iseärasustest ja nimelt niisugune, mis ta kõige tunduvamalt eraldab uueaegsest värsist, kus mõlemad rõhud peavad ühte sattuma.

See rõhkude mitte-ühtesattumine on sellega seletatav, et rahvalaule mitte ei loetud, vaid ikka ühes viisiga lauldi, lauldes aga ei olnud see rõhkude mitte-ühtesattumine nii tunduv; päälegi on see värsirõhu kohast-nihkumine määratud ja piiratud mõnede kitsendavate reeglitega, mis alamal esitetakse (punkt 4-as ja 5-es).

Märkus 1. **Rahvalaulu värside lugemine.** Senni on meil rahvalaule üleüldiselt nii loetud, et värsi- ja sõnarõhkude mitte-ühtesattumise korral mitte värsirõhud, vaid sõnarõhud häälitakse:

ilutse südamekene..
kus on kullalla kodugi..

Sel lugemisviisil aga on see ebakoht, et värsirütmi niisugusel korral kuuldavalle ei tooda, vaid see koguni rikutakse: rütm peab ikka olema trohhäiline (´⏑ ´⏑ ´⏑ ´⏑),

aga lugedes kuuldub siis paiguti daktülilisena (´ ⏑ ⏑ ´ ⏑ ⏑ ´ ⏑: ilutse südamekene).

Seepärast oleks parem ja otstarbekohasem lugemisviis see, et värsirõhulised silbid ikka rõhuga oleksid, ka siis kui nende rõhud harilikkude sõnarõhkudega ühte ei satu. Niisugust lugemisviisi, mida tarvitetakse vanu Greeka ja Ladina luuletusi lugedes, nimetatakse skandeerimiseks.

Ainult skandeeriv lugemisviis, nii imelikuna kui see esialgu tundubki, toob rahvalaulu iseäralise ilu ja mõnu täiel kujul kuuldavalle, sest et see laulmise muusikalisi rõhkusid teatavas mõttes korvab. Seepärast see, kes skandeerides ei loe, ei saa sellest rahvalaulu rütmi iselaadsest ilust täit ettekujutust ega maiku.

Skandeerimine ei ole nii hõlbus, vaid nõuab teatavat harjumist. Selle harjutamiseks on skandeerimise rõhud rõhumärkidega ära märgitud lauludes „Kust ma laulma õppisin“ (nr. 5) ja „Laulja neiu kodu“ (nr. 6).

Skandeeriva lugemise kohta järgmised näpunäited:

Kui värsirõhk satub silpidelle, mis harilikus keeles rõhutumad ja seega lühikesed, siis ei pea nende lühikest vokaali värsirõhu mõjul milgi tingimusel pikemaks venitama, vaid see häälitagu ka värsirõhu all lühikeselt; mitte seepärast:

Kus on kullallaa koduugi
ja hellal eluu-aseeke
ja taimel taluu-toaake . .

Miski ei ole inetumam kui seesugune skandeeriv lugemine. — Kui eelmine sõna lõpeb vokaaliga ja järgmine algab konsonandiga, siis mitte seda lõppvokaali venitada, vaid pigemini järgmise algkonsonanti: ‚armas hallalla kõnelda‘; lõppvokaali ja algvokaali vahel väike häälekatkestus teha: ‚ja hellal elu-|-aseke‘ (u olgu lühike!); — lõpuks, skandeerimise rõhk olgu võimalikult kerge, nõrk, vaevalt tunduv, nii tugev ainult, et esimene sõnasilp enam ei tunduks värsirõhulisena, sest just liig tugev värsirõhuliste silpide rõhutamine teeb skandeerimise inetumaks.

Märkus 2. Kui kaks vokaali vahekonsonandi kadumisel kõrvu on sattund, siis loetakse nad rahvalauludes kaheks silbiks, ja selle märgiks on ses kogus nende vahel olev ’; näit.:

arulla ä'estadessa . .
humal hullu ja õ'ella . .
põlved põhkuje po'evad . .
küll mina sinu te'otan . .

ja samuti: se'alla, so'alla, so'etud, jä'etud (enne jätetud), sö'ed, so'ed, lo'etud, kö'etud.

Isegi kaks ühesugust vokaali, mis harilikus keeles ühtlase pika vokaali moodustavad, rahvalauludes sagedasti (aga mitte iga kord) loetakse lahus, s. o. kaheks silbiks: ve'ella, e'essa, re'e (enne * vedella, * edessa, * regen):

korra koidiku e'ella . .
varjul ma ve'e vedasin . .

Samuti veel: mesi — me'e, me'ella, me'eksi jne.; kesi — ke'e, ke'ed, ke'elle jne.

Märkus 3. — Olgu toonitet, et hää, ehtsa rahvalaulu laadile iseloomuline ja omane on, et sõnarõhulised värsid (s. o. need, kus värsi- ja sõnarõhud ühte satuvad) vahelduksid värsirõhulistega (s. o. nendega, kus need rõhud ühte ei satu); liig palju ühesuguseid, eriti nimelt sõnarõhulisi värse järgemööda tekitab ühetoonilisuse, kuna aga ses vaheldavuses üks rahvalaulude ilumõjudest peitubki: sõnarõhulised värsid on kui kokkukõlalised akkordid muusikas, värsirõhulised aga kui dissonantsilised; viimaseis on midagi vastolulist, teravat, mille lahendamist täieliseks kokkukõlaks ootad, mis ei viivita tulemast sõnarõhulistes värsides, ja siis tunned nagu kergitust, hõlpu, vabanemist, kuid säälsamas jälle uus „dissonants" uue surutuse ja ootuse tundega. Ja nii jätkub sarnast vaheldust ja vankumist, mil on oma isesugune meeldivus ja ilu.

4. **Pikk esimene sõnasilp ei võ i olla värsirõhutumas kohas, teiste sõnadega: pika esimese silbiga sõna võib ainult alustada värsijala.**

Märkus. Pikaks peetakse silp, kui tas pikk vokaal (aa, ee, ii, oo jne.) või kaksikvokaal (ae, ai, au, oi jne.) või kui ta vokaali järel on k, p, t või kahekordne konsonant (ll, mm, nn, rr, ss jne.) või kaksikkonsonant (kt, lt, pt, st, rd, ld, ng jne.); näit.: hääle, laulu, kulla, kangast; siin on esimesed silbid hää-, lau-, kul-, kan- pikad.

Lühike on silp, kui tas on lühike vokaal ja sellele lühikesele vokaalile järgneb ü h e k o r d n e konsonant (pääle k, p, t, mis silbi pikaks teevad) ja sellele jälle vokaal, teiste sõnadega kui ühekordne konsonant (pääle k, p, t) on kahe

vokaali kohal, millest esimene lühike; näit.: mina, tulen, olen, juhatab, sõnule; siin on sõnade esimesed silbid mi-, tu-, o-, ju-, sõ- lühikesed.

Seepärast järgmised värsid on vigased:

ísamaa ílu *hoí*eldes,
vaénlaste vastu *võí*deldes..
vaadeldes *rõõmu rün*kalta..

sest et neis pikad esimesed sõnasilbid hoi-, vas-, või-, rõõ-, rün- on värsirõhutumas kohas.

Värsirõhk tohib esimeselt silbilt teisele nihkuda ainult siis, kui see esimene silp lühike.

5. **Lühike esimene sõnasilp ei tohi olla värsijala rõhulises kohas; teiste sõnadega: lühikese silbiga algav sõna ei tohi värsijalga alustada**, vaid peab nii olema paigutet, et ta esimene silp värsirõhutumasse kohta satub, s. o. lühikeselt esimeselt silbilt nihkub (skandeerides) värsirõhk teisele silbile:

Kes toob muldaje õluta,
haudaje hane osada,
liivaje se'a lihada,
kalmuje kana muneda..

6. **Erandi 4-dast ja 5-ndast reeglist moodustab esimene värsijalg: esimeses värsijalas võib olla värsirõhutumas kohas** (s. o. värsi teises silbis) ka pikk esimene sõnasilp ja rõhulises kohas lühike esimene sõnasilp.

Pikk esimene silp värsirõhutumas kohas:

ja *tai*mel taluto'ake,
ja *mar*jal magaduspaika..

Lühike esimene silp esimest värsijalga alustamas (s. o. värsirõhulises kohas):

*Ví*ru naised veeretasid..
*mí*na kuulin, vasta kostin..

Esimeses värsisilbis pole siis lühike algsilp mitte viga; selle vastu vigased on järgmised värsid:

Ilu sõitis *jõ*ge *pi*di..
Kuhu *lä*hed *J*lukene..
Kas sa, *J*lu, meile *tu*led..

sest et neis lühikesed esimesed sõnasilbid jõ-, pi-, lä-, I-, tu- on värsirõhutumas kohas.

Neid erandid arvesse võttes võib 4-nda ja 5-nda reegli nii lühidalt formuleerida: pikale sõna algsilbile peab skandeerides värsirõhk langema, lühikeselt sõna algsilbilt ära nihkuma. Esimese värsijala (s. o. värsi I ja II silbi) kohta see reegel ei käi.

Märkus. 4-as ja 5-es reegel pole mitte tarbetumalt olemas, vaid muististe rahvalaulikute esteetiline instinkt on nende järele hakand käima täitsa õigustet iluloogika nõudel ja on seega loond esteetiliselt kõrgeväärtuselise värsivormi, mille poolest nii mõnigi rahvas võiks meid kadestada. Nende reeglite esteetiline õigustus saab teravalt tunduvaks eriti siis, kui värse skandeerides lugeda; siis kujuneb varsi niisugune instinkt, mille järele eksimused 4-nda ehk 5-nda reegli vastu hakkavad tunduma piinlikuna ebakõlana, ja viimati see paneb nagu tahtmata pääs sumisema värse, nende reeglite järele ebateadlikult õigesti looduid.

Erandid 4-nda reegli vastu kaugemal I-st jalga (s. o. 2-ses, 3-ndas ja 4-ndas jalas) ei tohiks ülepää mitte sallida. Seepärast kui rahvalaule parandada, siis kõik sellekohased vead välja parandada, nagu ongi tehtud ses valikus.

Kõrvalekaldumiste kohta 5-ndast reeglist võiks sallivam olla, ja nimelt 2-ses värsijalas, kus seda ka rahvalauludes kõige sagedamini esineb, ja sel oleks ka oma põhjendus: esineb ju neljasilbistes sõnades sagedasti lühike kõrvalrõhuline 3-as silp 2-se värsijala esimeses silbis: ‚lahutasin laulu laia.' Seepärast ongi suur hulk lühikese rõhulise algsilbi vigu teises värsijalas parandamata jäetud ses valikus, samal põhjusel mõned harvad ka 4-ndas jalas, mille kohta tuleks juba rängemini reeglimaksvust nõuda ja läbi viia. Hoopis lubamata aga peaks olema lühike rõhuline algsilp 3-ndas värsijalas. Ainus lubatav erand siin on vaid sõna kordumise juhtumuses:

kana kasvas, *kana* haudus..

nagu üleüldse sõna kordumine siin kergemini erandi lubab.

Üleüldse aga tuleks ka 5-nda reegli vastu tehtavaid vigu vältida, sest et need rahvalauludes enamasti on juhus-

likku algupära, olles johtund keelelisist muutusist (nii ‚rehe' enne ‚reehe'; ‚maha', enne ‚maaha'; ‚usu', enne ‚uskon' jne.).

7. Värs ei lõpe ühesilbilise sõnaga. Ehtsalle rahvalaulule ei seepärast oleks omane niisugune värs kui:

kõrge'elta kullendas *kuu*..

Värsivead. — Ülemal esitet reeglite vastu leidub üleskirjutet ja avaldet rahvalauludes eksimusi. Need aga on sagedasti juhuslikku laadi ja johtuvad kas üleskirjutajate vigadest või lauljate eneste eksimusist, eriti kui nad ise hakkasid looma uusi värse või muutma vanu või ka ilma viisita ette kandsid (viis hoidis vanad vormid alal, ilma viisita aga juhuti tarvitama lühemaid proosakeele omi). Kõige õigemad on kõige vanemad värsid, ja need on need, kus kõige järjekindlamalt esineb vana keel oma pikemate lõppudega.

Uueaegsed haritud luuletajad, kes rahvalaulu värsivormi tahavad tarvitada, ei peaks neid juhuslikke vigu järele tegema, vaid nende eest võimalikult hoidma. Niisugused lubamata vead on:

1) puuduliku või üleliigse pikkusega värsid.

Puuduliku pikkusega:

Ilutse, südameken (üks silp puudub)
(Weske, Eesti rahvalaulud I, lk. 3).

Üleliigse pikkusega:

Kanda kümne mehe kübara..
(Weske, E. R. II).

Puuduliku ja üleliigse pikkusega värse leidub palju ka Kreutzwaldi „Kalevipojas".

Sinna lilleke ma närtsisin..
(Kvp. VII, 267).

Näitkem kadund nägusid..
(Kvp., Soovituseks 17).

2) eksimused 4-nda ja 5-nda reegli vastu. Nendegi eest peab kunstluuletaja hoidma; üleastumist 4-ndast reeglist ei tohi ta endalle üleüldse mitte lubada; 5-ndast võib kõrvalekaldumusi sallida ainult mainitud erandlikes juhtumustes ja mõnikord ka teatavate koomilisuse ja vulgaarsuse effektide saavutamiseks.

B. Rahvalaulu stiililised abinõud ja iseärasused.

Need on:

1. Riimi äraolek. Kui esineb mingisugune riim, siis on see juhuslik või erakordne. Riimi äraolekut tasuvad alliteratsioon ja parallelism.

2. Alliteratsioon ehk alghäälikute samasus, mis seisab ses, et samas värsis kaks või rohkem sõna algavad sama konsonandiga vôi vokaaliga; vokaalide alliteratsiooni nimetetakse ka assonantsiks, kusjuures vokaalid ei tarvitse samad olla; h loetakse konsonantide hulka või teda üleüldse ei võeta arvesse. Näitused:

*K*us on *k*ullalla *k*oduke
ja *h*ellal *e*lu *a*seke..

Harva vôib alliteratsioon puududa.

Ei ole hää üksteisele järgnevais värsides samatähelised alliteratsioonid.

2. Parallelism ehk mõtteriim mis seisab ses, et sama mõte kahe või kolme (vahel veel rohkema) värsiga varieeritakse, nii nagu ta tähtsus ja hoog seda milgi korral nôuab. Näit.:

Kes toob muldaje õluta,
haudaje hane osada, (I paralleelvärs)
liivaje sealihada, (II paral.)
kalmuje kana muneda, (III paral.)
kabelie keedukalja (IV paral.).

Üks isemoodi liik paralleelvärse on see, kui eelmise värsi teine pool järgneva värsi esimesena poolena kordub:

Et las ütlen *uuesi' ümber,*
uuest ümber, taas tagasi.

Ilus on, kui osa paralleelvärsidest on sõnarõhulised, osa jälle värsirõhulised, ja nimelt järgmisel kombel:

a) Eelmised sõnarõhulised, viimne värsirõhuline:

Viru naised veeretasid, (sõnarõhuline)
Harju naised arvatasid, (sõnarõhuline)
Järva tüttered jagasid. (värsirõhuline),

b) esimesed värsirõhulised, viimne sõnarõhuline:

liiva selge'e siseje,
valge laudade vahele,
kena kirstu kerke'elle.

Muidugi esineb ka niisuguseid kombinatsioone, et rõhuline värs on sõnarõhuliste vahel ja ümberpöördult, või et kõik paralleelvärsid on sõnarõhulised, või kõik värsirõhulised, mil jällegi oma isesugune mõju ja effekt.

Alliteratsiooni ja paralleelvärside saamiseks tarvitab rahvalaul vahel mõtteliselt võimatumaid, ebaloogilisi ütlusi, näit.:

Oh te hullud kiigessepad,
oh te hullud ja rumalad,
kuhu teinud kiigekese?
Teinud küla künnismaile,
küla naiste naerismaile,
küla laste lastumaile,
tütarde madaramaile,
poiste puie raienguie.

Tõeliselt ei või kiik üheaegselt kõigis neis eri kohtades olla; sellega aga on tahetud öelda, et kiik sündmata kohta on ehitet.

Veel silmapaistavamaks saab see ebaloogika aja määramises:

Läksin metsa kõndimaie
pühapäeva hommikulla,
argipäeva aegadella..

Loomulikult ei võind asjaomane metsas kõndimine üheaegselt püha- ja argipäeval sündida.

Need ajamäärused aga ei olegi siin kirjatäheliselt mõeldud, vaid on ainult seks, et mingi aega üleüldse tähendada.

Üleüldse on rahvalaulu paralleelvärsid sisuliselt ja mõtteliselt vahel ebamäärased, ebaloogilised, kus üksikuid sõnu ei tule kirjatäheliselt mõista, vaid vaadata kui sõnadega mänglemist, puhtkõlaliste effektide taotelemist ja kui püüdu toonitada ja värvida paralleelvärside rühma üleüldist mõtet või meeleolu. Selleks eri arvsõnad, kohanimed, kordamised, sõnade moonutamised, nagu: „Neitsikene, keitsikene..; Kirjalasta, Karjalasta..“ jne.

Paralleelvärs peab täielise (kas pää- või kõrval)lause moodustama, seepärast on ebarahvalaululised niisugused värsid kui

vaadeldes rõõmu rünkalta
päikse priske palge pääle. .
(Kalevip. I, 36).

Parallelism on sellest tulnud; et laulik omal ajal laulud otsekohe (improviseerides) lõi, ja sellal kui kaaslauljad ta loodud sõnu kordasid, sai ta aega uusi mõtelda. Kui tal aga uus mõte kohe ei tulnud meele, heietas ta sama mõtet edesi, kuid teiste sõnadega, kunni tal uus mõte tuli ja laulu võis mõtte poolest jätkata.

Märkus. Neid, kes mõtlevad regevärse kunstluulena luua, tuleb hoiatada väheütlevate, „lahjade," „vesiste" paralleelvärside eest, mida „Kalevipojas" nii palju leidub, vaid, vastupidi, iga uus paralleelvärs olgu ilus ja mõjuv, iseeneses väärtuslik, sisukas, huvitav; ta üllatagu uue varjundiga, ootamata iluga; ta lisagu veel suuremat helki ja sära, veel intensiivsemat värsi ja tooni algvärsis väljendet motiivile.

Värsilõppude konkordants. — Kuigi rahvalauludel riimi ei ole, maksab nende paralleelvärside kohta siiski teatav konkordantsi nõue, kui neis sellekohane lõppude ühtlus; see nõue seisab ses, et kui ühes ehk kahes pikemalõpuline vorm, siis sama vorm ka 3 ndas pikemalõpuline; eriti veel kui mõlemad värsid samarõhulised (s. o. kas mõlemad keelerõhulised või mõlemad värsirõhulised), näit.:

Ma olin suuressa sõjassa,
tüli margas tappele*mas*
Rantsust maha rai*umassa*. .

(keskmises -mas, kolmandas -massa), vaid parem on:

Ma olin suuressa sõjassa,
tülimargas tapl*emassa*,
Rantsust maha rai*umassa*. .

(nii keskmine kui viimne värs lõpevad pikemalõpulise vormiga).

Mitmekesisus rahvalauluvärsis. — Rahvalaulu värs, olgugi päältnäha nii lihtne, sisaldab endas suure mitmekesisuse võimalused. See mitmekesisus seisab: 1) paralleelvärside erisuguses arvus; 2) keelerõhuliste ja värsirõhuliste värside vahelduses; 3) selles, missuguses kohas (mitmenda värsisilbiga algab) sõna, milt skandeerides värsirõhk teisele silbile satub, ja mitu niisugust sõna on värsis; 4) värsis olevate sõnade erisuguses pikkuses ja

arvus; 5) selles, mis alghäälikud moodustavad alliteratsiooni või assonantsi ja mitu sõna värsis allitereerib ja mis silpides on need sõnad; 6) selles, missugused on paralleelvärside konkordeerivad lõpud; 7) üksikute sõnade erisuguses kõlalises jumes; 8) metriliste ja prosoodiliste[1] erandlikkuste esinemises (erandid 1-sest, see on kahesilbi asemel üks või kolm ehk neli silpi ühes värsijalas; erandid 5-st, s. o. lühike värsirõhuline algsilp kaugemal esimest jalga; 1-ses värsijalas lühike rõhuline algsilp või pikk rõhuta algsilp).

Üleüldse on rahvalauluvärsis üksikul sõnal, koguni igal üksikul silbil suurem tähtsus ja mõju kui uueaegses kunstluulevärsis.

Olgu siin loeteldud 3-nda abinõu võimalused (sõnad, mille algsilbilt rõhk skandeerides nihkub), kusjuures mitmekesisust lisab ka veel nende sõnade pikkus.

A. Üks niisugune sõna:

1) algab 2-sest silbist:

pää *parémbi* palmikussa . .
— | ⏑ — ⏑ | — ⏑ — ⏑

2) algab 4-ndast silbist:

a) ilutse, *südámekene* . .
— ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑

b) helise, *helise*, ilma . .
— ⏑ — | ⏑ — ⏑ | — ⏑

See kolmesilbilise esmavältelise sõna kordamine, millest esimene on siis ikka sõnarõhuline, teine eksemplaar värsirõhuline, on rahvalaulus üsna sagedane nähtus, mil oma isesugune ilu ei puudu.

3) algab kuuendast silbist:

a) heidin hellida *sõnúda* . .
— ⏑ | — ⏑ — | ⏑ — ⏑

b) laulu laulan, teist *murétsen* . .
— ⏑ | — ⏑ | — | ⏑ — ⏑

(selle sõna ees ühesilbiline sõna).

---

[1] metrika — õpetus värsi silpide arvust (mitu silpi värsis); prosoodia — õpetus silpide lühi-dusest ja pikkusest (kus võib olla lühike ja kus pikk silp värsis).

B. Kaks niisugust sõna:

4) a) see lahe lahutamata..
b) nüüd ilus vilulla veerda..
5) haudaje hane osada..

6) C. Kolm niisugust sõna:

6) kas tahad koha juhatan..

Igaüks neist eri kombinatsioonidest annab isesuguse rütmilise ja üleüldse vormi-ilulise mulje.

Näitused sellest muljete erisugususest, mis tekib keelerõhulistes värsides sõnade erisugusest pikkusest ja arvust;

— ◡ — ◡ | — ◡ — ◡ : laulemaie, luulemaie..
— ◡ | — ◡ | — ◡ — ◡ : liigu, linnu keelekene..
— ◡ — ◡ | — ◡ | — ◡ : kabelie keedukalja..
— ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡ : hüüa vastu, hiisi suuri.

Teiste punktide all nimetet võimalustest ei ole ruumi puudusel võimalik näitusi tuua. Seepärast rahvalaulu värsivormi üle kuluks veel detailsem kirjutus teha ja avaldada.

Isesuguse meeldiva kõlalisstiililise mulje teeb ka see, kui eelmises värsis mingi sõna on värsirõhuline, aga järgmises ta (või ta sünonüüm või talle vastav sõna) esineb sõnarõhulisena (või ümberpöördult). Näitusi:

a) Kas tahad, *koha* juhatan,
koha armsa annan teada..
b) mis sina *sõnuta* laulad,
hobuseta sõidad teeda..

Retoorilised ja poeetilised ilustused. — Nagu kunstluule, nii rahvalaulgi tarvitab kõiksugu retoorilisi ilustusi, troope ja figuure, nagu gradatsiooni, kordamisi, võrdlusi, metafoore,[1] sünekdoohhe[2] ja epiteete.[3] Rikas on rahvalaul neidude epiteetidest ja neidusid kujutavaist metafooridest ja sünekdoohhidest. Nii tarvitetakse neidude kohta järgmisi nimetusi: mari, lind, part, hani,

[1] metafoor („ülekanne") on lühendet võrdlus: „ei mina *kuld* lähe päevallegi"; [2] osa nimetus terviku asemel, näit. keha osa, riide jne. nimetus inimese asemel: ‚sinisilm' = siniste silmadega neiu; [3] kaunistav lisasõna: punapõski piigakene.

lestasjalg, piiripää (v. sõnastikust), kudruskael (v. s), helmekael, kardavanik (v. s.), kuldapärg; abielus naist kutsutakse linikpäädeks, sest et nad rätikut (linikut) kannavad; hobust rataskaelaks, sest et ta oma kaela kõveraks tõmbab. — Grammatilistest figuuridest on tähelepandav ja sagedane hiasm (ristamisi sõnade kord), s. o. järgnevas paralleelvärsis samataoline ütlus vastupidises sõnade korras:

härjad uppugu edeje,
saveje sahad sulagu..
Kus ei kuulda äialt kurja
ega kurja ämmalt kuulda..

Hiasm on sagedasti sündind prosoodia nõudeist.

Stereotüüpsed laused ja fraasid. — Olles vana ja traditsiooniline, on rahvalaulus kujunend stereotüüpsed ütlemisviisid ja laused, mis teatavate asjade ja nähtuste kohta igas laulus samasuguseina võivad esineda, nagu:

„Mina kuulin, vasta kostin"; „ise lausus meelestana, oma meele poolestana" jne. Niisugused stereotüüpsed laused võivad põlised vanad olla.

Rahvalaulu värs kunstluules. „Kalevipoja" värs. — Rahvalaulu värsivormi on ka kunstluules tahetud tarvitada, nii Kreutzwald omas „Kalevipojas," kuid autori asjatundmattuse tõttu ei saand „Kalevipoja" värs siiski mitte täiesti rahvalaulu värsi laadi: selles on äärmiselt vähe sõnarõhuliste ja värsirõhuliste värside vaheldavust, vaid peaaegu kõik värsid on ainuüksi sõnarõhulised; teiseks on neis täiesti ignoreeritud 4-as ja 5-es värsireegel; kolmandaks on „Kalevipojas" palju puuduliku või üleliigse pikkusega värse, pääle selle veel halbu või puuduvaid paralleelvärse, millest ta samuti kubiseb kui keelevigadest. Üleüldse on „Kalevipoja" värsid lihtsamaks ja kergemaks tehtud ja nad võiks nii määrata: neljajalgsed allitereerivad trohhäused ilma riimideta. — Sama maksab ka kõigi muude teoste kohta, kus on arvatud rahvalaulu värse kirjutavat, nagu Eiseni „Kalevala" tõlge, Karlsoni „Kalevipoeg ja sarvik" jne. Ridala „Merineitsis," mis suurelt osalt rahvalaulu värsidest palmitud, on juba rahvalaulu värs ja keel, kuid säälgi leidub vigu 4-nda reegli vastu.

Ometi oleks soovitetav, et kunstluuleski hakataks tarvitama ehtsat, rasket rahvalauluvärsi, mille keerulisi reeglid ja peent mehhanismi ülemal on seletet Tõsi, see on küll

raske, aga selles on ta ilu ja peenus. Ta kergemaks teha (nagu Kreutzwald on teind „Kalevipojas"), see oleks ta ilu ja väärtust vähendada. „Kalevipoja" värs on kergem ja lihtsam, aga ka labasem ja vähem ilus; raskel, õigel rahvalauluvärsil aga on suur esteetiline väärtus ja suursugusus. Seepärast tuleks ka vead parandada neis rahvalaulude antoloogiais, mis mitte uurijaile määratud, vaid publikumile ja koolidelle enam esteetilise otstarbega. Kui aga parandada, siis põhjalikult, täieliselt, julgesti, mitte poolikult (nagu Saaberk omas kogus), või siis üleüldse mitte parandada.

III. Rahvalaulude autorid, ained ja iga.

1. Kes on laulude lauljad? — Rahvalaulude lauljaiks on meil teatavasti olnud vähem mehed kui naised. Naisterahvad, lihtsad külatüdrukud ja naised, on meil pääasjaliselt olnud need, kes, olles annetet sünnipärase luule- ja laulu-andega, on meil viljelnud ja jatkand vana rahvalaulu traditsiooni kunni uuema ajani. Mitmete nimed on korjajate poolt üles märgitud ja põlistet, nii Vanas kandles (I) (Põlva kihelkonnast): Liisa Koodra, Prikla Liis, Kadri Kaha, Mart Kaha, Sohvi Väiso, Kügra Ann; Vana Kandle II kogus (Kolga-Jaani kihelk): Mall Hint (70 laulu), Jaan Pelt, Purtsi Rõõt (1803–1883), Ann Kaur (Parrik) (1824 — ?) Marie Essenson (1822 — ?). Kuulus eriti on Epp Vasar, kelt on üles kirjutet 700 laulu.

2. Rahvalaulude ained. — See asjaolu, et rahvalaulu pääasjaliselt naised viljelesid, määrab ka nende ainete laadi: neis ei ole kuigi palju eepilist, jutustavat, nad vähe käsitlevad sündmustikke, sugugi mitte vägilaste lugusid, vaid on enam meeleolulist, vaatlevat, ka õpetlikku laadi.

Rahvalaulude ained moodustab kõik see, mis orjaaegiste külainimeste, eriti külatüdrukute ja -naiste hingedes peegeldus ja neid huvitas: maarahva eri eluseisuste ja seisukordade meeleolud ja tegevused, nagu noorte rõõmud ja kurbused, lõbustused ja igatsused, leskede ja vaeselapse raske põlv, talusulaste ja teoorja tööteod ja ohkamised, siis kõigile ühised kosjad ja pulmad, ühe sõnaga külainimese kodune elu ja olu; eraldi laulmise rõõm ja oma lauluvõime ülistamine. Erilise liigi moodustavad veel mõtteterad ja mõistatused.

Sisu järele on laulude toon kord rõõmus, kord nukker, vahel ka ülemeelne, pilkav, naljatlev. Üleüldine valitsev toon rahvalauludes, nende tagapõhi, nii ütelda, on siiski

mingi tagasihoitud raskemeelsus, midagi halli, diskreeti, nagu sordiini alt tulevat, ja seepärast ongi kõige ilusamad ja peenemad laulud need, mis seda elevust kõige iseloomulisemalt kujutavad, nagu „Suu laulab, süda muretseb“ (nr. 11), „Kauge kaasa teretamine“ (nr. 35), samuti numbrid 36, 37, 38; Nutan noorele rohule“ (nr. 66); „Ma istun mure mäella“ (nr. 67) jne.

Neis näib Eesti rahva luulegeenius mingi uue, omapärase iluvarjundi kristalliseerind. Ja sellele tundub nii kohasena ka see isemoodi värsivorm ja stiil, mis ülemal esitet ja mis seda sisu meeleolulist külge veelgi lisab, sellele andes kunsti peenendet ja jaunistund kuju. See meeleolu ja see vorm — need mõlemad jäävad meie luulekirjanduse üheks suuremaks väärtuseks ja ehteks. See on, mis meid õigustab nende tundmaõppimise tegema üheks esteetilise hariduse aineks.

Jutustavaid laule (s. o. niisuguseid, kus teatav tegevus ja sündmustik), nagu öeldud, on vähe ja nende ainete hulk võrdlemisi piiratud. Need võib jagada järgmissi liike:

Lüürilist laadi jutustavad laulud, need on enamasti lihtsa tähtsuseta sisuga igapäevasest elust, nagu „Kaval kosilane“, „Neiu ja kaupmees“, “Ilo laul“ jne. Mõnesid neist, nimelt „Tamme raiumine“, „Sinisirje lind“, „Salme laul“ on ekslikult mütoloogiliseks peetud, kuna siin aineil õigupoolest muud iseäralist sügavamat tähendust ei ole kui lihtsalt naiivne piltkõne, näit. „Tamme raiumise“ laulus kellegi külaneiu kaudne, ääriveerimöödane mehelemineku mõtte väljendus. Mütoloogilise sisuga laulud, kui neid vanasti on olnud, on ristiusu pika kestuse jooksul paratamata hävinend.

Erilise alaliigi sellest kategooriast moodustavad n. n. k o r d u s l a u l u d (nimetet ka korralauludeks) Mis korduslaulu teeb, see on ta vorm. Korduslaulu vormel on järgmine: Keegi (harilikult neiu) jutustab laulus mingi äparduse, õnnetuse, mis talle juhtund (näit. mingi asja kaotus); ta tuleb nuttes koju ja kaebab seda kellegille teisele (emale, isale) ja seejuures jutustab oma õnnetuseloo uuesti ja täpipäält samade sõnadega kui laulu esimeses pooles (sellest loo jutustuse kordamisest ongi pärit liigi nimetus „korduslaulud“). Kaebuselle järgneb siis tröösti mine selle poolt, kellele lugu jutusteti.

Näiteid korduslaulude liigist pakuvad ses kogus nr. 93 („Kari kadund“) ja nr. 94, („Hanekarjane“).

Ballaadi ja legendi taolised laulud, mis õigupoolest on meie päris jutustavad laulud regevärside vormis. Siia kuuluvad: „Naise hukkaja Toomas", „Mehe tapja Mai" (nr. 100), „Lunastetav neiu", „Kalmu neid" (nr. 103 ja 104) ja legendid Neitsist Mariast ja Jeesusest; viimased esinevad ainult Setukeste laulude hulgas; ses kogus nr. 105 „Jeesuse sõit".

Mitmed jutustavad laulud on omilt aineilt võõrast algupärast, s. o. neid peetakse teisilt rahvailt laenatuks, eriti legendid[1]).

Teisendid. — Ained ja motiivid, mis rahvalauludes esinevad on peaaegu määratud arvul, kuid enamasti igaühest on olemas mitu laulu, mis detailides üksteisest enam ehk vähem erinevad. Niisuguseid sama ainet ja samu motiive, enam-vähem sama moodi kujutavaid laule kutsutakse teisenditeks ehk variantideks. Näitustena teisenditest esinevad ses kogus nr. 48 („Müüdud neiu needmine") ja nr. 49 („Neiu müük") ja veel nr. 97 („Salme laul") A. ja B. Mõnest laulust on väga palju teisendid, nii oli „Suure tamme" laulust juba a. 1892 130 teisendit üles kirjutet.

Omalt väärtuselt pole teisendid mitte ühesugused: ühed on sisuliselt täielikumad või ehjamad, teised poolikumad või katkelisemad; ühed keeleliselt ja värsivormiliselt puhtamad, teised vigasemad; ühed kõrvaliste ainetega segatud, teised sellepoolest ühtlasemad. Seepärast rahvalaule mitte teaduslikuks uurimiseks, vaid esteetiliseks maitsmiseks välja andes, on vahel kohane mingi laul ta eri teisenditest kombineerida või üht aluseks võttes ka teistest üksikuid paremaid kohti ja värse tarvitada. Nii on Hurt kombineerind oma „Ilulaulu" ja „Kalmu neiu" ja ses kogus on pääle nende veel niisugused kombineeritud laulud Nr. Nr. 2 (Laulu hõiskamine), 62 (Vilets joodik), 75 (Tütar ema haual).

Teisendid on tekkind seeläbi, et iga uus laulik, õppides laulu teiselt vanemalt või kaugemalt laulikult, seda mitte täpipäält ei reprodutseerind, vaid seda tegi suuremate või vähemate muutuste — lisanduste ja väljajättudega, nagu see paratamata on suuliselt, mälestuse kaudu edesiantavate kirjandusliikude toodetega. Laulud võisid teisened a siirdudes ühelt laulikult teisele kas ajalooliselt (s. o vanemalt põlvelt nooremalle) või geograafiliselt (ühest kihelkonnast või maakonnast teise).

1) Laulude sisulise külje üle v. pikemalt M. Kampmann: Eesti kirjandusloo pääjoonest I, lk. 43—58 ja 98—128.

3. L a u l u d e i g a. — Silmas pidades rahvalaulude suulist edesiandmise viisi, kusjuures igakordne ettekandja juhtus suuremaid või vähemaid muutusi sisse improviseerima, nii luues jälle uusi teisendid, võib ütelda, et iga üleskirjutet lauluteisend oma redaktsiooni suhtes dateerub oma üleskirjutamise silmapilgust. Ses mõttes on rõhuv enamik üleskirjutet rahvalaule pärit 19-nda aastasaja teisest poolest.

Teine küsimus on, kui kaugelle tagasi minevikku ulatab nende teisendite seeria, millest üks või mõned on kirjalikult fikseeritud. Selle kohta vastavad küsimust uurind eriteadlased: Kõige vanemad neist ei ulata üle katoolilise aja, mis on kestnud 13-nda aastasaja keskpaigast 16-nda aastasaja keskpaigani. Et mõned laulud sest ajajärgust pärit, seda tõendavad neis esinevad katoolilised mälestused, muude seas nimed Jeesus, eriti aga Neitsit Maarja. Viimane nimi võib pärit olla ainult katoolilisest ajast. Et see nimi just legendides esineb, siis võib kindlaks pidada, et meie legendide tekkimine vähemalt ulatab katoolilisse aega. Suur osa muid Eesti rahvalaule aga on pärit palju hilisemailt ajult.

Aga eelkatoolilise, s. o. paganuse aja rahvalaulud — kuhu need on jäänd (sest tõenäitlik on, et neid sellalgi lauldi)? Kadund? Arvatavasti küll need neist, mis käsitelid paganuse aineid, uskumusi, kombeid ja ka vabadus-aja sündmusi ja sõdu. Need kõik on muidugi pidand täiesti hävinema ristiusu ja orjapõlve pika kestuse ajal.

Kuid kas ei ole tõenäitlik, et erapooletumat, üleüldisemat laadi ained ja motiivid ning sellekohased variantide seeriad paganuse ajalt on edesi pärandund meie päivini, näit. need, kus käsitellakse vaeselapse seisukorda või lauluvõimu ülistellakse või neitsipõlve paremust tõendetakse jne.? Kui dokumendilised tõendused puuduvad nende päritolust kaugemast ajast, siis samuti puuduvad ka kindlad vastutõendused nende mitte-päritolust säält.

Mis aga on kahtlemata ja vastuvaidlemata põline vana, ulatades Eesti rahva olemasolu kõige kaugemasse hämarusse, koguni kunni Ühis-Soome ajani (arvatakse 200 e. Kr. kunni 700 p. Kr.) see on rahvalaulu värsivorm ja stiil, s. o. ta väline külg ja laad.

Rahvalaulude ea äramääramises annab keeleline külg teatavaid toetuspunkte. Rahvalauludes on säilind palju õige vanu vorme, mis elavast, harilikust kõnekeelest juba aasta-

sadade eest kadund.[1] Nende vanade vormide esinemine rahvalaulu-värsides on võimalik kolmesugusel põhjusel: 1) neid sisaldavad värsid on kujunend juba tol ajal, kui vanu vorme veel tarviteti harilikus kõnekeeles (muist seega juba enne a. 1200); 2) niisugused värsid on hiljemini keelelises suhtes moodustet vanade muististe värside eeskujul, mis tõesti olid pärit õige kaugest minevikust, aga hiljem hävinesid; 3) vanu vorme sisaldavad värsid pole Eestis loodudki, vaid on alles hilisemal ajal Eestisse rännand mõnelt sugurahvalt (Vadjast, Ingerist, Karjalast), kelle keel uuema ajani alalehoidnud vanemad vormid. Kõik kolm juhtumust on võimalikud, missugune neist aga igas üksikus värsis esineb, selle kindlaks määramine on muidugi sellekohase eriuurimuse asi ja arvata on, iga värsi kohta vaevalt võimalik on seda kindlaks teha.

Mis aga puutub värsidesse, mis sisaldavad lühemaid hilisemaid (s. o. praeguse keele) vorme, mida võimatu on vanemaiks muuta ilma värsimõõtu rikkumata või ilma värsiteksti põhjalikult ümbertegemata, siis on need värsid loodud alles hilisemal, vahest üsnagi hilisel ajal, vähemalt oma sõnastuselisel kujul, vahest aga ka koguni sisulises suhtes, (mida viimast muidugi raske on vormist lahus hoida, sest vahel on tõepoolest võimatu ütelda, kus vormiline külg lõpeb ja sisuline algab). Et aga igas laulus niisuguseid värse sisaldub ega niisuguseid laule olegi, mis koos seisaksid ainsaist vanust vormest, siis ei või ükski üleskirjutet laulu teisend oma täiel redaktsioonilisel kujul pärit olla vanemast ajast ja meil tuleb kord kõigiks loobuda meeldivast ja meelitavast, aga naiivsest illusioonist, nagu oleksid meie kõige ehtsamad vanad rahvalaulud oma praegusel kujul ka pooletuhandegi aasta eest sämakujulised olnud.

Kokku võttes võib ütelda: üksikute rahvalaulude **ained** võivad olla üsnagi vanad (niipalju kui üleüldse võib ainest kõnelda vormist lahus); mis vormisse puutub, siis võivad põlised vanad olla vaid **üksikud värsid**

[1] Enne a. 1200 arvatakse (Dr. L. Kettunen) kolmesilbiliste illatiivide (muldahen ~ muldaje(n) asemel juba olnud kahesilbilised, -a'-a-, -e'e- asemel (rahva'assa, riide'ella) ühekordne vokaal; partitiivi lõppu -da (hellida, sõnuda) polnud enam sel kujul olemas; pärast a. 1300 lõppvokaalid ja vahevokaalid kadumisel (tark(a), jumal(a), linnast(a) jne., suureks(i), kart(a)ma, kind(e)las(sa) jne.)

või paralleelvärside rühmad; üheski laulus pole k õ i k värsid vanad, vähemalt mitte vormilises suhtes. Seesugune üksikute värside ja värsirühmade erisugune vanadus ongi arusaadav rahvalauludes, mis omalt laadilt ja stiililt tuletavad meele m o s a i i k t e o s t: nagu see üksikuist lahus killukesist, nii on rahvalauludki paiguti kokku säetud üksikuist stereotüüpseist ja nagu kivinend värsidest, millest mitmed aastasadade jooksul on rahva mälestuse mere veereskelnud.

IV. Ajaloolised teated rahvalaulude korjamisest.

Esimesed trükingud. — Meie kirjanduse mõlemad esimesed aastasajad, 17-nes ja 18-nes, on väga vaesed rahvalaulude trükinguist. Nimetada on vaid:

1695. aastalt, pastor Ch. Kelch'i „Liefländische Historia" nimelises teokses lühike armastuslaul.

1792. a. J. A. Brand'i „Reysen" nimelises teokses ka üks väike armastuslaul.

1732. Gutslaff'i väljaantud Thor Helle Eesti keele grammatikas väike katkend.

Arusaamatus ja vaenulisus. — Selle trükingute vähesuse põhjuseks on arusaamise puudus rahvalaulust tolleaegiste Saksa haritlaste juures, arusaamatus, mis kunni vaenulisuseni läks. Proosavanavara — vanasõnu, kõnekäändusid, mõistatusi jne. — veel trükiti tolleagseis grammatikais keelenäiteina; laulud aga, osalt oma juba tol ajal arhhailise keele tõttu, osalt muistise paganuse jäänusteks ja seeläbi keelduks peetud, ei leidnud vastuvõttu.

Herrnhutism, mis ilmus 18-nda aastasaja esimesel poolel, ainult edendas seda vaenulisust, tegi selle teravamaks ja teadlikumaks. Ta oli seda mõjusam, et ta rahva enda kihtidesse tungis. Kus herrnhuutluse karm ja hall taim juuri ajas, säält rahvalaulu kirendavad lilled kadusid. Ja rahva seas püsis see rahvalaulu hävitav herrnhutismi mõju veel kaugelle 19-ndassegi aastasatta.

Huvituse ärkamine. Herder ja Schlegel. — Saksamaal 18-nda aastasaja lõpul tekkind ratsionalism hakkas samast ajast saadik ka meie maa õpetajate keskel pinda leidma, kuid rahvalaulu kohta ei tee see neid kohe mitte palju häätahtlikumaks. Kõige rohkemalt saab nende suhtumine patuks pidavast lihtsalt halvaks pidavaks: kõige

edustavam on siin pastor Hupel, tuntud Eesti grammatika kirjutaja, kes rahvalaule nimetas „vanade naiste loriks".

Huvitus tuli väljaspoolt. Kaks väljamaalast, sakslased Herder ja Schlegel, peavad selle algatama.

Herder avaldab a. 1778 oma kuulsa raamatu „Stimmen der Völker in Liedern" (Rahvaste hääled lauludes), suur kogu eri rahvaste rahvalaule. Riias oleskelles tahtis ta oma kogusse saada ka mõned näited Baltimaa kohalikkude rahvaste, eestlaste ja lätlaste rahvaluulet ja paludes neid endalle saata, pöörab sellekohaste isikute poole, eestlaste kohta mainitud Hupeli poole. Enam et Herderi palvet täita kui tõsist huvi tundes saadab Hupel talle 7 laulu, mis „Rahvaste häältes" siis ka saksakeelses tõlkes ilmusid.

Teine väljamaalane on Friedrich Schlegel, kes 18-nda aastasaja 80-neil aastail Saksamaalt tuli Eestimaale kodukooliõpetajaks ja pärast Peterburis elas ja suri (a. 1842). Eestimaal elades ärkas temas elav sümpaatiline huvi Eesti rahva ja ta rahvaluule vastu. Ta korjab laule ja avaldab neid 13 tükki a. 1787 ajakirjas „Teutscher Merkur" näiteina pikemas kirjutuses Eesti rahvaluulest.

Romantismi mõju. — Herderi „Rahvaste häälte" ilmumine, Schlegeli huvi meie rahvalaulu vastu ei ole mitte juhuslikud, kogemata nähtused, nad on ühe suure üleüldise ideevoolu avaldused, mis Lääne-Euroopas tekkis 18-nda aastasaja teisel poolel ja mis tuttavaks sai romantismi nime all. Romantism esineb teatava vastandina klassitsismile, mis oli kirjanduses valitsend uue aja algusest saadik, eriti XVI ja XVII aastasajal Prantsusmaal. Kuna klassitsism harrastas ja võttis eeskujuks muinas Greeka ja Rooma kirjandust, hakkas romantism oma enese rahva muinaslugude ja luule kohta huvitust tundma ja neist inspiratsiooni otsima. Hoogu andis seks muu seas ka inglase Macphersoni poolt a. 17 välja antud Gaeli lauliku ja kangelase Ossiani laulud (elas III-ndal aastasajal) — tulised kangelaslood, täis hoogu ja romantikat, mis omal ilmumisel äratasid kogu kirjandusliku maailma imetlust ja vaimustust.

Huvi rahvaluule kohta Soomes. — Ka Soome jõudis see ajavaimu mõju 19-nda aastasaja algul ja huvi rahvaluule vastu hakkas ajama sügavaid juuri Turu ülikooli noorsoos, kus teda muu seas oma autoriteediga äratas ladina keeli kirjutav professor H. G. Porthan (1739—1804). Mitmed noored üliõpilased asuvad rahvalaule korjama. Kõige suuremaks ja agaramaks korjajaks saab arst Elias Lönn-

rot, kes ette võtab mitu korjamisreisi Ida-Soome ja Karjalasse, kus vana rahvalaul veel elavana õitseb Lääne-Euroopa kultuurist vähe puudutet eluviisi ja olude tõttu. Lönnrot saab säält nii palju jutustavaid laule, et talle mõte tuleb need ühiseks lugulauluks kokku sääda, millele ta nimeks paneb Kalevala. „Kalevala", mille esimene redaktsioon, ilmub a. 1835 hiljuti asutet Soome kirjanduse Seltsi kulul (teine täiendet lõplik redaktsioon ilmus a. 1849), äratab Soomes üleüldist vaimustust. Eepost peeti tol ajal kõige ülemaks ja suursugusemaks kirjanduslikuks liigiks, mida ainult mõnil väheseil kuulsail suurrahvailgi õnn oli omada [1]), ja korraga on Soomegi rahvas nende hulgas! Teatavana paarikuna „Kalevalale" ilmub Lönnrot'ilt a. 1840 veel „Kantelejar", suur kogu pääasjaliselt lüürilisi rahvalaule.

Soome Kalevala kuulsus ulatab varsi üle lahe meile ja tekitab meilgi huvi meie rahvaluule korjamiseks ja äratab meilgi samataolise rahvaeepose loomise aate.

Pind soodsam. Rosenplänter, Knüpffer, Peterson. — Pindki oli meil 19-nda aastasaja esimesel veerandil soodsamaks muutund: leidus õpetajate seas mehi, kel oli elav huvi rahvakeele ja ühes sellega spetsiaalsemalt ka rahvalaulu vastu. Selle olid mõjutand ratsionalism ja eriti nood „kevádised tuuled" esimesil aastakümneil Saksamaal Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade mõjul. Need mõjud tekitasid meie maal teatava eestisõbralise (estofiililise) liikumise Saksa õpetajate seas. Tähtsaim neist estofiilidest (Eesti sõpradest) oli Pärnu õpetaja J. H. Rosenplänter, vaimustet Eesti keele harrastaja ja edendaja, kes seks otstarbeks 1813—1832 välja andis raamatute seeria „Beiträge zur genaueren Kenntnis der ehstnischen Sprache" (Lisandused Eesti keele täpipäälsemaks tundmiseks). Tema korjas ja lasi korjata rahvalaule, olgugi enam keelenäiteiks kui nende sisu ja kirjandusliku väärtuse pärast, sest viimase kohta polnud temalgi küllalt arusaamist, olles temagi ses suhtes osalt veel Huperi seisukohal (Rosenplänter on rahvalaulude kohta ütelnud, et need on „sidetumad mõtteavaldused, millede autorid viisid seks ühes taktiga küll oma kõlblikumate kodulindude ja loomade toonide järele on komponeerind" (Beiträge II, 73).

---

1) Muinasgreeklasil „Ilias" ja „Odüssea", roomlasil „Äneas", sakslasil „Nibelungenlied", rootslasil „Frithjofsaga".

Kõige agaramaks rahvalulude korjajaks (Rosenplänteri õhutusel) sai Kadrina (Virumaal) õpetaja A. F. J. Knüpffer (1777—1843); tema korjandus ulatab üle 600 numbri.

Teatav tähtsus meie rahvalaulu ajalooga ühenduses on ka noorelt surnud Kristjan Jaak Petersonil (1801—1822): ta tõlgib Saksa keele ja avaldab Rosenplänteri, „Beiträge des" soomlase Gananderi ladinakeelse teokse „De mythologia fennica" (Soome mütoloogiast), seda varustades omapooliste märkustega Eesti mütoloogia kohta ja selle puhul ka esimest korda Kalevipoja nime kirjanduses mainides.

Fählmann, Kreutzwald ja „Kalevipoja" idee. — F. R. Fählmanniga (1799—1850) ja F. R. Kreutzwaldiga (1803—1882) ilmub nende sugupõlv, kes oskavad rahvalaulu ka sisuliselt hinnata ja selles näha teatavat rahvuskultuurilist varandust. See tuleb osalt sellest, et nemad rahva enese seast tulles rahvalauluga olid otsekohesemas, orgaanilisemas vahekorras, olles seda lapsepõlves kuulnud, nii et see neis ühenduses ja põimingus oli lapsepõlve mälestustega. Tahtmine Eesti rahvaluulest leida midagi ilusat mütoloogilist, mis Eesti muinasaja laseks paista ideaalsemas valguses, pani neid rahvalaule ja nende aineid, pool-teadlikult, pool-ebateadlikult, muutma, ilustama, koguni võltsima (nii näit. ka Fählmanni „Koidu ja Hämariku" loos).

Nagu öeldud, ulatas Soome „Kalevala" (ilm. a. 1835) kuulsus üle lahe meile ja tekitas siin „Kalevipoja" kokkusäädmise idee. Omaseks saab see idee nimelt Fählmannile, kes kavatseb sellest eepose luua. Kava on tal juba valmis kujunend. Kuid ta ei saa mahti teostamisele asuda. Ses takistavad teda ta arstiameti rohked kohustused, nõrk tervis, haigus ja viimati enneaegne surm.

Pärast ta surma (1850) Õpetet Eesti Selts (Fählmanni enese algatusel a. 1838 asutet Eesti rahvaluule, keele jne. uurimiseks) annab selle ülesande ühes Fählmanni sellekohaste paberite ja korjandustega Kreutzwaldi hoole, kes tõsise huvi ja himuga selle kallale asub. 9. detsembril 1853 on „Kalevipoeg" käsikirjas valmis ja ilmub Õpetet Eesti Seltsi kulul ja väljaandena a. 1861 esimest korda trükis (20 lugu, umbes 19.000 rida).

Kuigi „Kalevipoeg" peaaegu muud ei ole kui värsistet rahvamuinaslood, kuhu päris rahvalaule on vähe sisse ja vahele põimitud — sel põhjused, et rahvalaulud „Kalevipojast" ei kõnele —, siis oli sel ettevõttel vähemalt see tagajärg, et pani rahvalaule hindama ja korjama. Kreutz-

wald oli ise korjand ja kutsus teisigi seks üles, ehk küll see üleskutse vähe vastukaja leidis. Siiski on mõned üksikud korjand (nende seas teenib eritist mainimist Dr. G. Schultz-Bertram). Üleüldse nende rahvalauluvariantide arv, mis Kreutzwaldil „Kalevipoja" kokkusäädmiseks käes tarvitada olid, on prof. K. Krohni hindamise järele olnud 2000 ümber.

Neus ja tema kogu „Ehstnische Volkslieder". — Agaraks ja asjatundjaks kogujaks sai Fählmann-Kreutzwaldi Kalevipoja-idee ajal Hapsalu kreiskooli inspektor A. H. Neus (1795—1876), kes seks koguni omi õpilasi õhutas. Ta korjamise vili, raamat „Ehstnische Volkslieder, Urschrift und Übersetzung" ilmus a. 1850—1852 neljas andes „Eestimaa kirjanduse seltsi" (Ehstländische literarische Gesellschaft) väljaandel, mis ta osavõttel a. 1842 Tallinnas oli asutet. Raamat sisaldab 119 laulu ja ta suurus on XX+479 lk. Iga laul on kõrvaloleva saksakeelse tõlkega varustet; lõpus on sisuline ja osalt ka keeleline kommentaar, kus korjajate nimed ja kohad üles tähendet. Ta kogu aluseks on olnud pääasjalikult Knüpfferi ja Kreutzwaldi korjandused. Eeskõnes säab Neus nõude, et Eesti luuletajad peavad jätma Saksa luule jäljendamise ja endille Eesti rahvalaulu tooni, keele ja vormi poolest eeskujuks võtma — nõue, mis väga iseloomustab Neus'i harrastavat suhet Eesti rahvalaulu kohta.

Neus'i ja Kreutzwaldi ühisel toimetusel on ilmund a. 1854 „Mythische und magische Lieder der Ehsten" Vene keiserliku Teaduste Akadeemia kulul.

Saksa tegelaste taandumine Eesti harrastuste aladelt ja eestlaste astumine nende asemelle. — Pärast „Kalevipoja" ilmumist (1861) sünnib Saksa ringkonnis järsku huvi ja osavõtu kadu Eesti asjade ja ettevõtete kohta ja nad tõmbuvad neist tagasi. See sünnib ka mõlemais teaduslikes seltses, nimelt Tartu „Õpetet Eesti Seltsis" ja Tallinna „Eestimaa kirjanduse Seltsis", mis küll esialgu Eesti kirjandust ja vaimuelu olid püüdnud edendada ja seks asutetki. Huvi ja tegevus nii rahvaluule kui igal muulgi alal siirdub nüüd Eesti ringkondadelle, kus just 60-neil aastail kaotet teoorjuse tagajärjel suur rahvuslik ärkamine käima hakkab: a. 1865 asutetakse Tartus „Wanemuise" laulu- ja näitemängu selts, a. 1869 on esimene laulupidu, a. 1871 Eesti Kirjameeste Selts.

Kirjameeste Selts ja J. Hurt. — Rahvaluule korjamise alal hakkab tegevust avaldama Eesti Kirjameeste Selts (asutet 1871 Vene valitsuse poolt kinni pandud 1893), ja seda eriti oma esimese esimehe Jakob Hurti (1839—1907), ajal, kes oli tuline rahva au'u sõber ja juba gümnaasiumis selle vastu huvitust tunnud ning ise korjaskelnud.

Omal 10-aastasel esimehe ameti ajal püüab Hurt rahvalaulu korjamist edendada: ta räägib sellest seltsi koosolekuil, erakirjades, ajalehis, avaldab üleskutseid, annab juhatusi, seletab oma ideed Eesti sõnaline vanavara välja anda ühisena mitmeköitelisena teaduslikuna koguteoksena päalkirja all „Monumenta Esthoniae Antiquae" (Muinas-Eesti mälestusmärgid). Ta õhutusel on tagajärgi: a. 1875 on Seltsile korjatud laulude arv juba 1500-ni tõusnud.

Hurt'i „Vana Kannel". — Samal aastal (1875) Hurt avab esimese andega oma „Vana Kandle", teokse, mis kõigi korjatavate Eesti rahvalaulude kogu hulga süstemäatilisel korraldusel pidi sisaldama, üksikute kihelkondade kaupa korjatuina.

a. 1881 lahkub Hurt seltsi esimehe ametist osalt seltsis tekkind sisemiste tülide tagajärjel, aga ka juba sellepärast, et ta Peterburi Jaani koguduse õpetaja koha saab ja Peterburi elama asub. Selts annab ta juhatusel korjatud rahvalaulud — arvult umbes 3000 — talle väljaandmiseks tarvitada.

Mihkel Veske ja „Eesti rahvalaulud" I ja II (1879 ja 1883). — Teine vaimustet rahvalaulude sõber, korjaja ja väljaandja on keeleteadlane Dr. Mihkel Weske, ka Eesti Kirjameeste Seltsi agar tegelane. Oma korjandusest annab ta välja kaks väikest vihku: „Eesti rahvalaulud", I anne a. 1879, 104 lk., sisaldab 100 laulu, II anne a. 1883, 86 lk., 80 laulu. Laulud on pääasjalikult Virumaalt korjatud ja kõige paremad ning puhtamad oma keelelise ja värsilise kuju poolest.

Kaasanisse kolimine, kuhu ta Soome sugu keelte professoriks kutsuti, ja varane surm (a. 1890) lõpetas enneaegu ta tegevuse.

Hurti tegevus Peterburist. Ta üleskutse ülemaaliselle korjamisele. — Peterburis Jaani koguduse õpetajana jatkab Hurt oma folkloristlikke harrastusi ja tegevust, muu seas ka „Vana kandle" trükkimist, millest esimene ja teine kogu mõlemad a. 1886 ilmuvad: I on XXIX+309 lk. suur ja sisaldab 170 laulu, mis Põlva kihel-

konnast (Võrumaalt) korjatud ja seega on lõuna-eestikeelsed (korjajad siin Hurt ise, ta õde Eeva, sugulased Johan Hurt ja Mihkel Härms), II kogu XIX+384 lk. sisaldab 342 laulu, korjatud Kolga-Jaani kihelkonnast ja seega põhja-eestikeelsed (korjajad üliõpilane J. Bergmann. pärastine Paistu õpetaja ja Eesti luuletaja, kooliõp J. Orgusaar ja Kr. Grau); I-ses kogus on saksakeelne kõrvutitõlge, teine kogu ilma tõlketa; eeskõnedest antakse nii lauljate kui üleskirjutajate nimed, mis kogude teaduslikku laadi ja väärtust lisab.

a. 1883 avaldab Hurt kõigis Eesti ajalehis oma kuulsa üleskutse sõnalise vanavara korjamiseks. See üleskutse leidis ootamata hääd vastuvõttu: igalt poolt Eestist, isegi väljaspoolt kodumaad, asundustest hakati Hurtile „vanavara", nii proosalist kui värsilist, saatma. Huvi korjamise ja saatmise vastu oskas Hurt sellega osavasti ülal pidada, et ta aegajalt ajalehis avaldas üksikasjalisi aruandeid, kus saatjate nimed ja saadetuste suurus teada anti. 90-nde aastate esimesel poolel oli Eestis vanavara korjamine moes. Mõnede maakondade täpipäälsemaks läbiuurimiseks saadetakse üliõpilasi välja, nimelt Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeid. Kaks korjajat, M. Ostrow ja O. Kallas, toovad suvekorjamise saagina 18,000 laulu ülestähendust.

Hurti korjanduse suurus — a. 1896 oli Hurt'ile saadetud vanavara korjanduse suurus ta hindamise järele:

9,500 poognat kirjutuspaberit ja 5,535 poognat postpaberit, mis sisaldas:

umbes 40,500 numbrit rahvalaule;
„ 8,500 „ muinasjutte, legende jne.;
„ 45,000 vanasõna;
„ 37,000 rahvamõistatust;
52,000 punkti rahva muinas- ja ebausku;

pääle selle veel nõiasõnu, mänge, nalju jne.

Pärast 1896 hakkas korjamise hoog vähenema; siiski 1896–1902 a. vaheajal on 322 saadetust juure tulnud, mis pääle muu sisaldavad 2,000 teisendit.

Setukeste laulud. — Säält pääle hakkab Hurt enam korraldamisega ja väljaandmisega teotsema. Tal läheb korda seks Soome Kirjanduse Seltsi poolt vastutulekut leida ja viimase kulul ilmub 3 köidet „Setukeste laule", I köide a. 1904 (736+88 lk), II kogu a. 1905 (474+136 lk.), III köide a. 1907 (710+169 lk.). Setukeste laulude

hulgas ka palju jutustavaid laule (kogu I köide ja II köite lisa), muude seas legende, milles katoolilise usu jälgi ja mälestusi leidub, seega katoolilisest ajast pärit (enne 18-net a. s.). Setumaa ongi ainus koht, kust on saadud suuremal arvul eepilisi (jutustavaid) laule, kuna päris Eestimaalt esinev rahvalaul peaaegu ainuüksi lüüriline on ja väga harva jutustavaid palu pakub. „Setukeste laulud" on väljaantud teadusliku täpipäälsusega, isegi Setu keele foneetiline kuju (hääling) on paiguti sellekohase transskriptsioonkirjaga trükitud. Kolmanda köite trükkimise ajal tabab Hurti surm (a. 1906).

Kogud ise viidi a. 1906 Helsingisse kopeerimiseks ja on praegu sääl. Neis on 45,000 rahvalaulu (ühes teisenditega), 52,000 vanasõna, 40,000 mõistatust, 10,000 muinasjuttu, 60,000 punkti ebausu kombeid.

M. J. Eisen ja tema korjandus. — Teine tähtis vanavara koguja ja korjata laskja oli M. J. Eisen, temagi väljaspool kodumaad, sest ta oli sellal Kroonlinna Eesti koguduse õpetaja (sünd. 1856). Tema korjas pääasjalikult proosa-vanavara, aga sai ka laule. a. 1897 oli ta korjanduses laulude arv 10,314. Pääle selle sisaldas ta kogu samal ajal:

12,906 jutustust;
23,215 punkti ebausu ja muinasusu kombeid ja arvamisi;
10.547 mõistatust;
7,093 vanasõna;
3.630 unenäoseletust;
1,999 punkti rahvanalja.

A. 1902 oli korjandus 42,346 leheküljeliseks kasvand ja laulude arv ulatas 11,419-ni. Praegusel ajal olla kogu suurus umbes 50,000 lehekülge.

Ühes Hurti omadega on siis korjatud rahvalaulude arv (teisendid ühte loetud) **53,419!**

Soomlaste tehtud korjandused. — Juhuslikult on Eesti rahvalaule korjand mõned Soome uurijad, nimelt O. A. F. Lönnbohm (Mustonen) kes a 1877 Eesti saared läbi reisis, ja kelle korjamise saadusena a. 1893 ilmus raamat „Vihukene Eesti rahvalaulusid", teiseks A. R. Niemi, kes a. 1898 Saaremaalt üle 500 laulu üles kirjutas.

Kui suur tänapäevani korjatud rahvalaulude ja nende teisendite kogusumma, selle kohta puudub praegu ülevaade.

Üksikasjalisemalt Eesti rahvaluule korjamise üle vaata Villem Reimanni kirjutus „Kullakaevajad" (Eesti Üliõpilaste

Seltsi album I, 9.1889), mis pärast Reimanni koguteoste raamatus „Kivid ja killud" (a. 1907) ära trükitud; — Dr. Oskar Kallas: Übersicht über das Sammeln estnischer Runen (ilmund Soome ajakirjas „Finnisch-ugrische Forschungen" 1902, II, 1.).

Soome-Eesti rahvalaulude teaduslik uurimine. Rahva sõnalist vanavara — muinasjutud, rahvalaulud, vanasõnad jne. — nimetetakse folklooriks (Inglis keelest võetud sõna) ja selle uurimine on läind aastasaja keskpaigast saadik eri teaduseks arenend. Tähtsa osa sellest folkloorist moodustab rahvalaul.

Et Eesti ja Soome rahvalaulul palju ühist nii keele, värsivormi kui ka sisu poolest (sest mõlemad põlvenevad muistisest ühisest algupärast, kui mõlemate rahvaste esivanemad veel üheskoos elasid ühisena rahvana (umbes Kristuse sünni ümber), siis on nende uurimine nii mõneski suhtes ühine ja mis ühele tehakse, tuleb teiselegi kasuks. — Soomes on rahvalaulu uurimiseks võrratumalt rohkem ära tehtud: sääl on selle jaoks Helsingi ülikoolis juba üle kümne aasta eri õpetool; üksvahe ilmus ka eriteaduslik ajakiri („Vipunen"). Eriti palju on uuritud „Kalevalat" ja „Kanteletar'i". Mainitavad on siin professor Julius Krohn'i (loe: Kruun, 1835—1888) teed raivavad tööd („Kantelettaren tutkimuksia" — Kanteletar'i uurimused") ja uuemal ajal ta poja ning jatkaja prof. Kaarle Krohn'i uurimused, millest tähtsamad: „Kalevalan runojen historia" (Kalevala laulude ajalugu), suur kapitaalne teos; „Suomalaisten runojen uskonto" (Soome rahvalaulude usk); „Kalevalan kysymyksiä" (Kalevala küsimused). Tuntud on Krohnide geograafilis-ajalooline teooria, mille järele laulud kohast teise rändasid, seejuures eri teisendeid tekitades. Nii on ka mitmed laulud Eestist Ingeri kaudu Soome rännand, muude seas laul suurest tammest, mis Soomes koguni üheks „Kalevala" aineks on saand.

Eestis on teaduslikuna uurimusena nimetetav Dr. O. Kallase väitekirjana ilmund teos „Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I (Eesti rahvaluule korduslaulud). 1901.

V. Sõnastik.

Sisaldab lauludes esinevad murdelised ja üleüldse vähem tuntud rahvakeelsed sõnad. Siin puuduvad sõnad otsida üleüldisemaist sõnastikest ehk sõnaraamatuist; (ln) = lõuna-eestiline sõna; (St) = setukeelne sõna; (pt) = luulekeeles.

A.

aine — armetu, hale.
anum [-a] — nõu, astja
anuma — (härdasti) paluma.
apsat [-i] — saapa kand, -konts.
aru — kuiv heinamaa.
arvatama — (üles) arvama, mõistatama.

E.

eiergane — kuslapuine (?); õispuine.
elk [-gu] v. helk.
esä (ln.) — isa.

H.

haarma (ln.) — haarama, algama (v. lk. 81 ja 104).
halama, halatsema — kaebama kurtma.
hall [-a] — härmatis, külmand kaste, külm udu.
halliparda — hallhabe.
hame — särk.
harjakas — väike otsaesise-tanu.
heitima — kohkuma, hirmuma, segaseks minema.
helvet [-i] — põrgu.
helk [-lgu] — metall-ehe.
Hiiela — Toonela sünonüüm (v. Toonela).
hiis [hiie] — väike mets, metsasalu; esineb mõnes kohas mingi päris nimena; tähendab ka vahel Hiiumaad.
hiuksed — juuksed.
hulgi (instruktiiv sõnast ‚hulk') — hulgas, hulgal.

häil [-i] — katel, pada.
häilima — vaaruma, vankuma.
härtu — (südamest) armas, kallis, paikene (tulnud rootsikeelsest ‚hjärta', saksak. Hertz (süda).
häveda — häbeneda.
hävida — hävineda.
höörinui — ümar, kuhiku kujuline nui.
hõlst [-i] — linane rätik.

I.

ilmaline — siin-ilmas elav, maapäälne.
ilu — ka: rõõm, lust.
ilutsema, iluma — rõõmus olema.
itk [-u] — nutt.
itkema — nutma.

J.

jagama — ka: jagelema, sõnudlema, tülitsema.
jaluma — jala minema; jalutama; sõitma.
joobuma (St.) — ka: joodud saama, kurgust allaminema: jook ei joobu.
juhtvits — vitstest punutud köis vankri aisa küljes.
jutt [-a] — ikke rihm (ikke kinnitamiseks härja sarvede külge).
järg [järi] — tool, lühike pink.

K.

kaal [-i] — õlgadel kantav linane naiste rätik.
kaarik — kaherattaline vanker.
kaarutama — heina kaari ümber käänma (kuivatamiseks).
kaasik [-u] — kaasanaine, kaasitaja naine pulmasaatkonnas.
kabel (In.) — ka: surnuaed.
kabistama (St) — ehtima.
kabu [kao] — neiu, naisterahvas.
kaema — vaatama, silmitsema.
kahjuline — kahjukannatav.
kalju — vali kisa, karjumine.
kaljuma — valjusti häälitsema, karjuma, hirnuma.
kalm [-u] — hauaküngas; surnuaid.
kalmuline — surnu hing.
kamand — hulk, kari, salk, parv
kangi valjad — liik valjaid (suuraudadega).
kaokene v. kabu.
kapukad — sokid.
kard [karra] — õhukene plekk, tress.
kardane — tressidega kaunistet.

kardavanik — neiu epiteet (sest et kannab karraga, s. o. tressidega ehitud pärga, vanikut.)
karman [-i] — tasku.
kaskijalga — kängus käsk, sookask.
kaustavitsad — vitsad, millega ree jalaste ees-otsad kinnitetakse kaustade külge (kaustad — ree päälmised tiibpuud, paralleelsed jalastelle).
keekakk — kesine, aganane kakk.
keerastelema — keeruliseks tegema.
kerilaud — riist, mille päält lõnga keritakse.
kerpima [-rbin] — raiuma, lõikama, kärpima.
kesse (luul. sõnadest kes+see) — kes.
kesv [-a] — oder.
kiilokirst — veimevakk, pruudikirst.
kiiluma — kiiludega kinni lööma.
killing [-i] — vanaaegne raha.
kilter [-i] — alam kubjas, töö ülevaataja.
kilu — hiilgus.
kimbusärk — kaasavaraks antav särk.
kimmel [-i] — täpiline valkjashall hobune.
kirev, kiriv [-a] — kirju.
kirjav [-a] — kirju.
kirjutama — ka: kirjuks tegema.
kirm [-i] — laste langetõbi.
kleied — hoburiistad.
kool [-u] — surm.
koolja [-s] — surnu.
koolma [-len] — surema; koolnu — surnu.
krookima [-gin] — voldiliseks tegema.
kudrus [-e] — klaaspärl.
kudruskael — neiu, kel klaaspärlidest ehe kaelas; epiteedina tähendab neiut rahvaluules.
kullendama — kullana särama.
kult [-ldi] — isane siga.
kulu — eelaastane närtsind ja kuivand rohi.
kume [-da] — kumisev, kõlav; kumav, nõrgasti läikiv.
käbe [-da] — kerge, nobe.
kändar [-ra] — kännustik.
kõnnas [-nda] — känd.
kõrama — kõrisema, vurisema.
kõrb [-rve] — ka: metslaas.
kõrend [-i e. -a] — ritv, latt, pikk puu riiete riputamiseks (kuivama, pleekima).

k ü d i [küdi e. küi] — mehe vend.
k ü n n a r p u u (ka k ü n n a p u u) — üks jalaka sorti puu (*Ulmus effusa*).
k ü n n i s [-kse] — lävi, uksepakk.
k ü ü d i k (lehm) — (seljas) valge joonega lehm.
k ü ü s [küüne]: looga k. — loogas olev lõige, täke, õnar; koht, kuhu aisa ots rihmaga kinnitetakse.

L.

l a a s [laane] — suur, põline mets.
l a g l [-e part. lakle] — tõug metshanesid; laglelipp — liputaoline reana lendav hanede parv.
l a n g [-a] (St.) — lõng.
l e b a m a — puhkama, lamama.
l e e (s) [lee, leet, leede] — kolle.
l e i v a l a p s e d — söögi eest teenijad lapsed.
l e m m e l i n i k — armulinik.
l e t t [-i] — (juus)palmik.
l i d u — salk, hulk, sumb.
l i i t m a [-dan] — ka: liitu vajutama, tihedasti kokku suruma, põldu rullima.
l i n g u d — alliteratsioonvorm sõnale ‚langud': ‚uued lingud, langukesed'
l i n i k p ä ä — (abielus) naine, sest et linikut (õhukest päärätikut) kannab.
l o b i k a p u k a s — palju tühja lobiseja.
l o k s a m a — järsku loksuma.
l o k s a h t e l e m a — mitu korda järsku loksuma.
l o o d u s [-dsa] — viljakas, rikkalik, andlik.

M.

m a g u [mao] — maik.
m a i m u k e n e — väike kalapoeg; lapsuke, tütarlaps, neiu.
M a n a (ehk Tooni) — surnute riigi valitseja.
M a n a l a — surnute riik (maa all).
m a n a l a n e — surnute riigist (maa alt) pärit olev hing.
m e d e (gen. sõnast ‚me') — meie.
m e e l (i) — meelepärane, meeldiv, armas: meelihobune, meelimarjake.
m e e l i k a s — meeldiv, meelepärane.
m i n e t a m a — 1. minema panema, tõmbama (lk. 111 ja 117); 2. kaotama, unustama.
m i s u k e — missugune.

m u i s a t e l e m a — mümisema, ümisema.
m u l l u — mineval aastal.
m u r e [-da] — kergesti koostpudenev; pehme, järeleandlik.
m u r i s e m a — murisedes keerlema (veskikivi).
m u s k e t [-i] — suur raske vanaaegne püss.
m u s t, m u s t u k e n e — rahvalaulus tähendab: inetu (v. rdl. valge).
m õ l k u m a [-lgun] — liikuma, vankuma.
m õ õ l u v a k k — veimevakk.

N.

n a a s t u l i n e — naastudega (metallplattidega) kaunistet; laiguline, tähniline.
n a d u [nadu ehk na'o] — mehe õde.
n a i m a — naist võtma.
n a i t m a [-dan]: „naist n." — naist võtma; 2. „poega n." — pojale naist võtma; „tütart n." — tütart mehele panema.
n i m i t s e m a — nimetama.
n o o l m a [-len] — voolima, (puud) lõikama.
n u k e t i — nukki pidi
n u k k [-u] (St.) — pits, niplis.
n u r a m a — nurisema.
n u r i [-rja] — vastuoksa olev, ebakohane.
n ä s i n i i n [-e] — ühe põõsaskasvu nimetus *(Daphne Mezereum)*.

O.

o d a v [-a] — odamus, Suur Karu (tähekogu).
o h e l a s — ohelik.
o h e r d [-i] — metallriist, millega suku sisse puuritakse.
o i t [-du] — veelomp.
o s i [-sja] — üks rootaoline eostaim (Schachtelhalm, хвощъ)

P.

p a a t [-di] — helekollakas (hobu).
p a a t e r — katoliku preester; pärlkee, kaelaehe.
p a k e l i n e — paklaline (jämedast takusest riidest).
p a l v e l e m a — paluma.
p a n i m e d — punutud pael naiste seeliku alusäärel.
p a r d [-rra] — (täis) habe.
p a r r a s [-rda] — äär, veer.
p a u a d — rinna ehted.

pedak(as) [-a] — mänd.
pelastama — kohutama, hirmutama.
pikker [-i] — müristamine.
poordikene, poort [-rdi] — (metall) traadist ehk kardlõngast kootud ja hõbetet ehk kullatud pits ehk pilu, mis naiste tanude ehk pärgade külge ehteks õmmeldi.
pelgaelema, pelgama — kartma.
perv [-e] — jõe kallas.
piiripää — lühemaks lõigatud juustega (neidude nimetus).
piirilaud — juuksepiiramise (lõikamise) laud.
piirma [-ran] — (juukseid, habent) lühemaks lõikama.
pikker [-i] — müristamine, kõu.
pilgas [-lka] — pilkav, pilkaja.
pilkuma — vilkuma, välkuma.
pilutama — piludega (pitsiliste augukestega) väljaõmblema.
poogeline — külge õmmeldud äärpaelaga.
pugisema — ähkima, oigama.
punapanimed v. panimed.
pune — punutud, jäme lõng; üks taim (*origanum*).
pähüs (ln)=pähis — pääpoolne ots (voodil).
päralauad — tagumised lauad reel.
päralised — pulma saatkonna päras, taga käivad pulmalised.
päädik [-u] — sisikond; sellest tehtud sült.
päälina — abielus naiste päärätik.
päätima — pääga, otsaga lõppema; otsani jõudma (kasvamises); päad saama, pääks kujunema.
pööripõll — püüripõll.
põigas [-ka] — põngas, kõrgem koht (?).
põik(i)pool — üks ree osa.
põimima — noppima (valides); punuma.
pöönard [-i] (haril. paenat, paenard) — põikpuud ree põhilaudade all.
püri [-rje] — neiu meelitusnimetus; ühenduses „püha pürje linnukene" tähendus tume (v. Kampmann, E. K. peajooned I, lk. 46).

R.

rakk [-i] — väike koer.
ratkema — lahti tulema, katkema (millegi küljest).
ritsikas — rohutirts.
rohine (toit) — hästi vürtsitud.
rokk [-a] — vedel jahusöök (hobuselle). [segades].
rokutama — rokka tegema (jahust vedelikku labidaga
ront [-di] — jäme puutükk, pakk.

r o o k i m a [-gin] — puhastama (kõntsast, umbrohust, risust).
r o o m [-a] — rangirihm.
r o o s k [-sa] — piits.
r u t j u m a — litsuma, suruma, pigistama.
r õ d e p a k k (ka: rõdupakk) — lävipakk.
r ü b e l e m a — püherdama, väherdama.
r ü ü d [rüü, siin: rüüe] — pikk (linane) mantel, kuub.

S.

s a a g u t e l e m a — sajatama (sõnastest ‚saagu, saagu, ma sajatan').
s a a j a — pulmarahvas, pulmalised, pulmarong.
s a g a r [-a] — liistukujuline vanaaegne puust uksehing.
s a j a v. saaja.
s a l i t s e m a — (pärlid) otsa lükkima, kihtima.
s a l u — mets, metsane maa.
s i i b [-va] — tiib.
s i n e — (pt) lina.
s i r k [-rgu] — mõne linnu tõu nimetus; üleüldse lind; sirgu silm — linnu taoliselt elavate silmadega neiu (meelitussõnana)
s o o r i t e l e m a — valmis tegema, korda säädma.
s o o t a — asjata, ilmaaegu.
s o o v i k — vesine, soine maa.
s u g a r [-a] — 1. põikpulk (reel); 2. = suga.
s u l p [-lbi] v. rokk
s u u r u s [-kse] (II välde) — eine, pruukost.
s ö a [sõame] (In.) — süda.
s ö ö b i m a, s ö ö b u m a — söödud saama (isuga) (v. lk. 109).
s õ b a — villane rätik; vaip, tekk.
s õ e l i k — sõelatäht (Plejaad).
s õ t s e — isaõde, tädi.
s õ õ r [-u] — (põllumaaks) maharaiutud mets, põõsastik, ale.
s õ õ r [-i] — ring, kreis.

T.

t a a s — jälle.
t a e l [-a] — süütamise käsn.
t a i d m a [taian] — oskama, mõistma.
t a l (l) i t s e m a — taltsutama, tagasi hoidma.
t a l u m a — kandma, kannatama.
t a p p e r [-i] — sõjakirves.
t a p u a e d — humalaaed.
t a p u t i l k — (neiu epiteediks tarvitet); tillukene (?).

tare — talutuba.
tasuma — ühetasaseks lõikama (juukseid).
tasutama — ühetasaseks lõikama, voolima. (lk. 9).
teisi (II välde) — teine kord; teisiti.
tilge [-lkme] — tilk.
tinatégu — tinane, tina karva nägu.
toober [-i] — suur puuanum.
Toonela — surnute riik, allilm.
Tooni — surnute riigi (Manala) valitseja.
toonilane v. manalane.
topp [-i] — tutt, tops (lk. 22 lillede võrdluseks).
tress [-i] — kardlõngast pael, ilustuseks riide pääle tsirk [-rgu] v. sirk. [õmmeldud.
tsõõr v. sõõr.
tuder [tudra, tutra] — üks taim (*Camelina*).
tuhnima — (maad kärsaga üles) tõnguma.
tuti [-me] — lapse kiik, kätki, häll (?) v. lk 44).
tuletama — tulema panema, tulema pingutama (v. lk tulevalu — tulevalgus. [111 ja 117).
turnahtama — ühe korra järsku puristama (hobu).
tutsik [-u] — väike madal tanu etteulatava otsaga.
tutt [-u] — tutt [-i].
tuulma [-leb] — tuult puhuma.
tuuma elema — järele mõtlema, mõtlikuks jääma.
tuusen teiben — saksa keele järele: „Tausend Teufel" tuhat kuradit.
tuusima — sõnama, lausuma; tuustima, segi ajama (?).
täima — raatsima.

U.

ubasuu — õrn suu.
uduhame — udusärk (õhuke ja peen kui udu).
ugasarv — oda taoline sarv (?).
utma [utan] — ahnesti jooma.
ull [-i] — meelemõistmata, väeti.
ulvuma — uluma.
urmane — (tardund) verine.
uugastelema — uugama, kiunuma, vääksuma.

V.

vaalima — rullima, silitama, puhastama.
vahelik — aganane leib.
vainiu (=vain) — rohuväli, karjamaa.
valge — rahvalauludes tähend. ka: ilus (vrd. must).

valistama — kõlistama.
valu — valgus.
vammus [-kse] — endisaegne talupojakuub.
vanderdama (saksakeelsest ‚vandern') — ümber hulkuma, vaevaliselt kõndima.
vart [-da] — rehepeksmise riist, koot.
varvik — madal põõsastik, võsastik.
veelap — veel just veel nimelt (-p toonitav, kinnitav liitlõpp, v lk. 151, 34)
vehmer [-i] — vankri ais, tiisel.
verev [-a] — veripunane.
verme — verine jutt, joon haav.
vest [-u] — puulõikamise riist, nuga.
vestma [-an] — lõikuma (puud), voolima, raiuma, nikerdama.
viisakas — kas: nägus, korralik.
viisama — salamahti luurama, tähele panema.
viklid — sakilised triibud (sukkades).
vikelsukad — sakiliste triipudega sukad.
viks [-i] (fam.) — kärmas, usin, tubli.
vile [-da] — õhuke, ebatihe (riide kohta).
vilgas [-lka] — elav, nobe, kärmas.
viperdama — äpardama, nurja minema.
virb [-rva] — noor oksake, võsu (ka neiu meelitusnimena).
virutama — kas: (vees) loputama.
virve v. virb.
vislapuu — kirsipuu.
voodima — voodit üles tegema, korraldama.
värb [värvu] — varblane.
värvama — (soldatiks) võtma.
võik [-gu] — valkjaspruun, kollakas (hobu).

Ä. Ö. Õ. Ü.

äigama — käega ära pühkima, tõmbama.
ärata = ärgata.
ärgitelema — üles elustama, virgutama.
ärtu v. härtu.
õieng [-u] — otseseis, sirgel-olek.
õilastelema — hüüdma, karjuma.
õile — õis.
õlletama, haril. õletama — hurjutama, siunama.
õletajad — naised pruudi saatkonnast, kes laulu ja karjumisega peavad peigmeest ja ta saatkonda tagasi peletama.
õlp(e)med [õlbende] — kaelpuu, mille kummaski otsas ämbrid kantakse.

Täiendusmärkused.

Järgmiste laulude lauljate nimed on teada, sest et üleskirjutajate poolt üles märgitud (Vana kannel II): nr 34. „Kuhu jäänud meie hulka" — Rõõt Meiel; nr. 49 „Neiu müük" — Rõõt Meiel; nr. 56 „Õnnelik noorik" — Mari Essenson.; nr. 67 „Ma istun mure mäella" — Ann Kaur; nr. 74 „Oh surma, sina sõgeda" — Rõõt Meiel; nr. 77 „Miks on norgus noored mehed" — Rõõt Meiel; nr. 81 „Kurat pandud kupjaks" — Rõõt Meiel; nr. 88 „Käsikivil" — Rõõt Meiel; nr. 90 „Veere, veere, päevakene" — Ann Kaur; nr. 94 „Hanekarjane" — Ann Kaur.

Muidugi ei tule seda nii mõista, nagu oleksid need lauljad ühtlasi ka laulude loojad. Laulud on arvatavasti vanemad kui nimetet lauljad, kes nad teistelt on õppind ja edesi annud.

Laulus nr. 70 (lk 69) („Mitu halba ilma pääl") on mitu eksitavat trükiviga (puudulise pikkusega värsid), mis enne raamatu tarvitamist tuleb parandada (vaata „trükivigade õiendus"). Samuti ka lk. 69.

Lõppmärkus.

Rahvalaul, senni meie seltskonna, isegi kirjandusliku kultuuri harrastajate poolt tähele panemata ja hooletusse jäetud, näib ometi viimati äkki oma õigustesse pääsvat. Seda tõendab uute rahvalaulukogude ja antoloogiate rohkus: pääle käesoleva valiku on veel terveni neli kogu kokku säetud, millest kaks ilmund, kaks teist nende ridade kirjutamise aegu alles ilmumas, nimelt: 1) M. J. Eisenilt „Eesti rahvalaulud" (ilmumas); 2) V. Ridalalt „Valik rahvalaulusid" (ilmumas); 3) Saaberkilt „Valitud rahvalaulud" (ilmund); 4) K. Petersonilt „Rahvalaulude antoloogia" (ilmund). Neist on Eiseni ja Ridala omad laulude arvu poolest kõige täielisemad, kuid kõik laulud on parandamata kujul ära trükitud; tehtud on ainult ortograafilisi parandusi ja muutusi. Saaberki ja Petersoni omad on väiksemad ja osaliste parandustega.

Suurema ülevaate saamiseks soovitame ka kõige nende kogudega end tutvustada. Meie koguga ühiseid laule võrreldagu, et näha, kuidas ja mille poolest parandet laulud parandamata lauludest lahku lähevad.

Loodetavasti toob see rahvalaulukogude rohkus rahvalaulu päevakorrale ja äratab tema vastu teenitud huvi ja harrastust üleüldse kogu meie haritud seltskonnas kui eriti meie kirjanduslikes ringkonnis.

Lõppeks ei või ma tänu avaldamata jätta herradelle G. Wilbergile, A. Annile ja A. Muidele selle lahke ja hoolsa abi eest, mis nad korrektuuri lugemisega ja ka asjaliste paranduste ja nõuannetega mulle selle raamatu trükkimise ajal on annud.

Trükivigade õiendus.

				trükitud	peab olema
lk.	VII	rida	3 alt	põhjuseist	põhjusist
„	VIII	„	14 „	sisaldub	sisaldab
„	21	„	7 „	kangi valjastessa	kangivaljastessa
„	49	„	7 „	käänetie. —	käänetie, —
„	49	„	8 „	Mulle	mulle
„	50	„	1 „	sala augud	sala-augud
„	60	„	5 „	allikas;	allikake;
„	60	„	6 „	orjake,	orjakene,
„	63	„	11 alt	uksilani	uksillani
„	64	„	10 ülalt	jalakas kõrbi	jalakaskõrbi
„	69	„	2 alt	piinavad	piinauvad
„	71	„	13 „	piirapäida	piiripäida

Ebajärjekindlusi on ka sõna „allikas“ kirjutamises, mis mõnes kohas alg h-ga, mõnes jälle ilma.

Palutakse vabandada ka veel muid komistusi, ebajärjekindlusi, puudusi ja nõrkusi, nii vormilist kui ka sisulist laadi, mis ses kogus võiakse leida.

Pühenduslehekülje ornament on prl. P. Posti valmistet.

Sisukord.

* Laulu päälkirjade ees tähendab parandamata ja muutmata kujul äratrükitud laule.

Lhk

Pühendus V
Eessõna VII
Lühendused X

Laulu rõõm ja ilu.

1. Laula, laula suukene! 1
2. Laulu hõiskamine 1
3. Laulu võim 2
4. Kui mina hakkan laulemaie 3
5. Kust ma laulma õppisin 3
6. Laulja neiu kodu 5
7. Olete laisad, et ei laula 5
8. Mis sina sõnuta laulad? 6
9. Lauliku vabandus 6
10. Lauludest ei kaeta lauda 7
11. Suu laulab, süda muretseb 7

Nooruse lust ja rõõm.

12. Nooruse rõõm 8
13. Kiik 8
14. Siin on kullad kiikumassa 10
15. Miks kiik kiunub? 10
16. Suve lõbu 11
17. Talvel 12
18. Vastlapäeva laul 12

Neiu ja peiu.

19. Armas neitsipõlv 13
20. Heinamaa ilu ja neiu noorus 13
21. Ei taha veel tanule 14
22. Ära usu poisi juttu 14

Lhk.

23. Pääd ei anta poiste piirda' 15
24. Karske neiu 16
25. Oleks see neidu minulla 17
26. Sulle ma ei lähe 17
27. Ilus tüdruk eemalt 19
28. Ei tea mehe südant 19
29. Poistele 20
30. Meie mehed ja teie mehed 20
31. Omade neidude kiitus 21
32. Poisi ja neiu matukse lugu 21
33. Ma lähen kaugelle mehele 22
34. Kuhu jäänud meie hulka 23
35. Kauge kaasa teretamine 25
36. Igatsus oma järele I 25
37. Igatsus oma järele II 26
38. Teises hulgas mu omane 27

Kosjad ja pulmad.

39. Sakala neiu unenägu 28
40. Lööme leeri lepikuie 29
41. Võta naine mustukene 31
42. Kutsu mind kosjale 31
43. Ära nai pühal naist 32
44. Kaval kosilane 33
45. Kosija meelitus 35
46. Viru kosilane 36
47. Kust sa teadsid meile tulla? 37
48. Müüdud neiu needmine 38
49. Neiu müük 40
50. Peiu õpetus 42
51. Veimevaka laul 43
52. Saaja teretamine 43
53. Pulma ilu 44
54. Sööge, vennad, jooge, vennad 45
55. Õlle võit 45

Abielu õnn ja õnnetus.

56. Õnnelik noorik 47
57. Oh seda endista eluda 48
58. Mulle anti must naine 49
59. Kuhu toodud, toetan päädа 49
60. Kuri ja hüva mees 50

Lhk.
61. Kuri mees 52
62. Vilets joodik 52
63. Millal lään mina isale? 53
64. Pereminija vaene lugu 54
65. Vaene vabatmehe naine 55

Lein ja mure.

66. Nutan noorele rohule 57
67. Ma istun mure mäella 57
68. Lesenaise nutulaul 58
69. Mul oli üksi ainus venda 59
70. Mitu halba ilma päälla 59
71. Vaese lapse laul 60
72. Mina nutan eidekesta 61
73. Surma pilkamine 62
74. Oh surma, sina sõgeda 62
75. Tütar ema haual 63
76. Millal maksan eide vaeva? 64
77. Miks on norgus noored mehed? 65
78. Segase ilma laul 66

Orjus ja töö.

79. Orja õpetus 67
80. Teoorja õhkamine 68
81. Kurat pandud kupjaks 69
82. Teoorjuse laul 70
83. Endise teoorjuse laul 70
84. Kui ma pääsen mõisa'asta 71
85. Ikka peab ori ujuma 72
86. Karola valla kiitus 72
87. Käsikivil 73
88. Karjase kaebus 73
89. Tule, tule, tuulekene 74
90. Veere, veere, päevakene 74
91. Uni 75
92. Ole hoolas hommmikulla 75

Jutustavad laulud.

93. Kari kadund 77
94. Hanekarjane 78
*95. Ilulaul 81

Lhk.

*96. Tamme laul 84
*97. Salme laul 86
*98. Püha pürje linnukene 92
99. Sinikirja linnukene 94
100. Abikaasa tapja Mai 96
101. Meeste murdja 102
*102. Pruudi hukkaja 103
*103. Kalmuneid (Setukeelne originaal) 107
104. Kalmuneid (Ümberluuletus) 115
*105. Jeesuse sõit 124
106. Kits ja hunt 127
107. Lisa: Hundi sõnad 128

Naljakad laulud.

108. Roti pulmad 129
109. Millal meie sinna saame? 129
110. Ma olin suuressa sõjassa 130
111. Või imet! 130

Vanasõnad ja mõistatused.

112. Vanasõnad ja mõtteterad 132
113. Mõistatused 133
114. Lõppeks 137

Seletavad lisad.

I. Keel 141
II. Rahvalaulude värsiehitus ja stiil 154
III. Rahvalaulude autorid, ained ja iga 173
IV. Ajaloolised teated rahvalaulude korjamisest . . 179
V. Sõnastik 188
Täiendusmärkused 197
Lõppmärkus 197
Trükivigade õiendus 198

Harjutuslisa raamatulle „Valik rahvalaule".

(Teine parandet trükk).

Kokku säädnud **Joh. Aavik.**

A. Harjutusülesanded vanemate rahvalaulukeeliste vormide moodustamiseks.

NB. Pärast mõttekriipsu (—) olevaist sõnust ei anta Võtmes lahendusi.

Moodusta antute asemelle vanemad rahvalaulukeelsed vormid (kontrolleerides Võtme järele):

[ains. nominatiiv]:

1. pime koht, sile kirst; vägev jumal, pikk redel; tühi ahi, halb ori, — tihe kamm, ilus kübar, äge lahing, kuri koer, pikk ohi, hüva asi.

2. sügav järv, vali hääl, terav küüs, tühi tõrs; — noor kask, lai leht, suur asi, uus usk, must kuub.

3. uus kiik, õel amm; — kidur eit, kirju kukk.

4. parem paik, suurem sadam; — ilusam aeg, vihasem vetevoog.

5. [vanemad käändelõpud]: suurest salust, halval ajal; — tumedas tammikus, ilusalt heinamaalt.

6. targaks meheks, ilusaks heinamaaks; — tänaseks toiminguks, hallideks huntideks.

7. [-lle]: madalale mätta'ale, viisakale vastusele, eemale; — paremile poegadele, lagedale liivikule, kaugele.

8. [kus -le ja kus -lle ja miks?]: rikkale mehele, metsale, merele mühisevale, kõrgele kohale, ilusale hommikule, — tugevale tuulele, targale taadile, võõrale maale, heldele emale.

9. [vahekonsonandi püsimine]: vasksed väravad, kõlavasta kandlesta, vaprad vanemad, petlikus punas, raudsele rüütlile, kiirelised käskjalad, liikmed libedad, kauplev kaupmees, kuulsaks kangruks, kindlal kuklal, suitsvas samblas, tütred, vaskkatlas; peksjad, kuuljad; — kindlad kohadki, templid toredad, kuldne kuningas, laulvale naabrile, keskpaik, käskjalg võtmed; võitluses heitlevad, aknal, peenral, kaendlas, tulisel tunglal; peksjad, saatjad, tõusjad.

10. [kahekordne vokaal]: madalal mättal, valgele lambale, rikkas rahvas, viisakale võõrale, kaunid kasukad, viimati sai valmiks, valges voodis, rikkas mõisas, valge kasukas; — teravaks teibaks, kangeks kotkaks, kauges lõunas, õitsval hernel, puhtad pisarad, rukkid rumalad, äestada äkkel, talulaste tarbeks, vili viidi veskile, viletsaks vargaks, punasel palgel; kauge kohake.

11. [Määra, kus on a'a, e'e ja i'i õige ja kus väär ja miks?]: sügavasta[2] järve'esta, kõdevassa kolde'essa,[3] sooja'assa[4] sauna'assa[5], teise'esta[7] tuba'asta,[8] sirge'eksi[9] sarve'eksi.[10] kauge'essa[11] laande'essa,[12] mõtte'ed mõnusad,[13] kohta'assa[14] kena'assa; — tamme'ed tugevad, sirge'essa saani'-

issa, karedalla kanga'alla, pehme'ella põlle'ella, tähte'ed tulised; koleda'assa kõrbe'essa, kõrge'ella müüri'illa, kauni'ille naise'elle, valge'essa riide'essa.

12. [-kse-]: ilusad orased, kuldsõrmusel, jäneselt, säärised, terasest tapril; — vaakuvad varesed, kõrgel katusel, jätised, haledale hulgusele.

13. [-ts-]: meie karjased kadusid; küsisid külalised naised; — läbi leinase südame.

14. [-time]: ilusamad absatid, raudsed olid ratsutid; — nagisevad naksutid, tudisevad tilgutimed.

15. [vanem partitiiv]: ilusat hommikut, ilusaid hommikuid, kaunist kodu, paiku paremaidki, tantsivaid tütreid, laulvaid lindusid, kenasid kanamune, haledat haiget, kuulen last karjuvat, kõvasid kivisid, (kõvu kive), kannelt kõlisevat, peenart palistamas, kõlavaid kandleid, uusi hädasid (hädi); — mühavat männikud, suurt sugu, mägist maad, heledaid aknaid, meeletumaid mehi, helli sõnu, akent heledamat, valget viirastust, tugevaid liikmeid, suuri sõdasid (sõdu).

16. pikki pidusid, suuri salusid, — peeni pajusid, vanu vagusid.

17. [muuda d (t-) mitmused i-listeks]: suurteks sõnadeks, vanadel kanamunadel, ilusatel hommikutel, pühadele meestele, kõvadest kätest, kaantele kenadele, uutele vetele, tõrtes tümisevates, südametes, liikmetes, kanneldel, hulgustel, muudele teedele; — suurtes sõdades, toredates tammikutes, uuteks uureteks, muudelt maadelt, kivistel katustel, sammaldel, võtmetel, teistele vetele, teravatel küüntelgi, vartest vanadest;

ustele ägisevatele, paikades parematekski, põlvedele tulevastele, asjadest elutumatest; — hobustele hirnuvatele, õnnetumatele meestele, lastelt lõdisevatelt;

kõrgetel küngastel, teravates teivastes, kaunistest kommetest; — rikastele rahvastele, valgetes riietes, kallistel kangastel.

18. [illatiiv]: läks siis metsa magama; lendas meie lepikusse; kukkus külma vette; uutesse sõnadesse; tule kiiresti koju; kindlasse keldrisse; kes siis vasta tulivad; kadus küngaste taha; kadus kastide sisse; sõredasse seemnesse, sõredatesse seemnetesse; lihavasse liikmesse, lihavatesse liigetesse; — siis läks teise talusse; sattus surnute sekka; sattus suure sõtta;

nõiad topiksin tulle; vaskisesse võtmesse, vaskistesse võtmetesse, rahakasse rahvasse, rahakatesse rahvastesse, valgesse riidesse, valgetesse riietesse; paremalesse põllumaadesse; — teravasse teibaasse, teravatesse teivastesse, uhkesse hoonesse, uppus suudesse ablastesse;

mattus mustadesse mudadesse; kukkus kurjadesse kättesse; kõitis kaantesse kenadesse; — sattus kõvadesse kividesse; külmadesse vetesse, tervetesse küüntesse; lõpuks laantesse kadusid.

19. [mitm. genetiivis -te [-de] asemel -ie]: sattus saarte vahele; kuulis keelte kõla; tundis küünte teravust; — lendas noolte sekka; taandus tõrte taha; hernevarte vahele.

Verb.

20. [-b asemel -kse]: näib, istub, lendleb, püüab, võtab, seob; — lubab, kõnnib, liugleb, küsib, hüüab, elab, põleb.

21. [oleviku tähenduses potentsiaal -ne-]: saab, kõnnib, seob, on, olete, ollakse; — söön, loeb, liigub, oleme, (nemad) on; tullakse, viiakse.

22. [-ne+-kse]: istub, kõnnib, loeb; — kõrbeb, sünnib, seob, annab.

23. [-i- minevik]: võtsin, nad võtsid, andsime, nad andsid, riidlesime, rõõmustelesid, keelsin, keelsid, murdsin, murdsite, murdsid; lõppesin; kaitsesid; kirjutasin, kirjutasite, kirjutasid; kaunistusin, kaunistusid, värisesin, värisesid; valitsesime, põgenesime, põgenesid; — keetsime, keetsid, kandsid, kandsin, ähvardelesin, ähvardelesid; kannatasin, kannatasime, kannatasid, kannatasite; kohisesid, vihastasin, igatsesite, häbenesin, häbenesite, ummistusid.

24. [-maie]: küsima, punuma, põgenema.

25. [vahevokaali püsimine]: nutvat neitsikest, võitlen, kauplesid; saatma, saatnud, saatmata, saates, saatke; andes, murdes, murdnud; pääsma; — laulvaid lindusid, riidleme, hüplesime; tapma, tapnud, tapmata; kandes, püüdes, kandnud, kandja, kandke, nägin tähte tõusvat, nutke, andja.

26. [-tie]: tapeti, anti, murti, hüüti, kaeti; võideldi, põgeneti; — kanti, maeti, püüti; kaubeldi, häbeneti.

27. [-tet-]: seletatakse, seletati, seletatav, varastatama, õpetatud; — kirjutatud, varastatakse, kohutatama.

28. [-takse asemel -ta]: siis ta kantakse koduje; nüüd sest lauldakse luguda; sestap püütakse parasta.

29. [kirjuta minevik, infinitiiv I ja II, -nud partitsiip, mitm. käskkõne ja tehtavik]: ähvardelen; lõõriskelen; — kergitelen, võtaskelen.

30. [muuda frekventatiiviks]: tõmbab, tõmbasin, tõmmata, tõmmanud, tõmmake, tõmmati, tõmmatud; kiigutan, kiigutasin, kiigutas, kiigutasite, kiigutatakse, kiigutati, kiigutatud, kiigutatav; ostan, ostsin, osta (inf.), osteti, ostnud; — rändasin, rän-

nata, rändan, rännati, rännatud; liiguta, liigutas, liigutanud, liigutetud; kõnnin (-sken lõpuliseks), kõndida, kõndinud, kõnniti, kõnnitakse, kõndige.

31. [-a'a-]: hüppame, tõmbavad, kargan; — rändate, kargavad.

32. [kus -a'a- võimalik ja õige, kus väär ja lubamatu ja miks?]: murda'an; tõuka'ame, külva'ate, tõmba'asin, lükka'anud; — laula'avad, saata'avad, saata'anud, rända'asin, tõmba'age, viska'avad, karga'an.

33. [-nud partitsiibi arhhaailine käänang]: kui sai sellest sõõnuks; joonuks; marjaks mädanuks.

34. [-tud partitsiibi käänmine]: murtud küljeluist, tapetud teenijatele, saadetud saadikuid, lüpsetud lehmadelegi.

35. [pronoomide asemelle possessiivsed lõppliited]: mu süles, ta kätes, su juustel; pani selle oma kaela, tõmbas saapad oma jalga, minu ustel, mu vanematele, su vanematelt, ta vanematel, omalt rammult, ta oli kange omalt keelelt; ta tegi seda kceruse pärast, kelmuse pärast; — mu rinnal, su seljas, ta kõrvades (i- mitm.); käe säädis mu silmadelle (i- mitm.); kes seisab mu väravatel (i- mitm.), tõstis säki oma selga; omalt nimelt, mõistlik (mõistelikku) omalt meelelt; tegi selle sõpruse pärast; sa tegid kavaluse pärast.

36. [kelle = kellele]: kellele anti hobune; sellele kanti kanane.

37. [-ga asemel -lla]: ta tapis ta terava kirvega, peitis linase riidega, kütsin ahjud tammepuudega; — pää oli kammiga soetud, süütasin ta tunglaga.

38. [-na]: ei ole kassi kodu; seisis tõrte taga.

39. [tugevapaineline essiiv]: siis läks kurvana koju; kurb on lesena elada, tahtsin pojana pidada, õnnelikuna emana.

40. [-ke(ne) asemel -ne]: linnukene, neiukene, kanakene.

41. [anna vanemad sõnakujud]: juustel, juuksed, vainul, ametit, linaksed, sammusin, ometi, kuni, seni.

42. [essiivi, terminatiivi ja abessiivi kongruents i-mitmuses]: teravate kirvesteta (i-mitm.); suure saluni; vaese mehena; kurva kujuna, suurte sõnadena (i-mitm.), laiade luhtadeni (i-mitm.).

B. Harjutusülesanded värsiehituse tundmaõppimiseks ja värside moodustamiseks.

Eelharjutusena tuleb skandeerimine kätte harjutada. Selleks märkigu õpilane omas raamatus (või parem ärakirjutuses) mõned laulud skandeerimise rõhumärkidega.

1. Missugustes sõnades on algsilbid pikad ja missugustes lühikesed ja miks? (v. 2, 1—14).

2. Missugused järgmistest on ülearuse silpide arvuga (märk ×) ja missugused puuduvate silpidega (märk |) värsid?

1. ilutse südameken..[1])
2. vanagi vait saad olla.

---

1) Kaks punkti värsi lõpus tähendab, et järgmises reas sama laulu värsid enam edesi ei lähe, vaid algab värs, mis hoopis teisest laulust on võetud. Allika nimetus käib ainult viimse tsitaadi kohta. — Vigade märkamiseks või parandamiseks kirjutetagu ikka terve värs ära.

3. Valge laudade vahele,
4. kena kirstu keskelle..
5. kus need kuused kumavad,
6. lepad sirged sinavad..
7. hakkas poegi hauduma..
8. Kannab kümne mehe kübara..
9. Taganege, taganege, talad,
10. põgenege, põgenege, parred..
11. Võtkem tõe voli, vanad varjud!
12. näitkem kadund nägusi..

(Kalevipoeg, Soovituseks 17.)

13. Noored mehed, mehina pojad.. (Kvp.)
14. Sinna lilleke ma närtsisin (Kvp. VII. 257).

3. Kus tuleb pikk vokaal või diftong kaheks silbiks lugeda ja kus mitte? (Kaheks silbiks lugemine märkida kommaga mõlemi vokaalide vahekohal).

1. Sääred sängije säavad,
2. põlved põhkuje poevad,.
3. Küla alla kündadessa,
4. arulla äestadessa..
5. Meil oli üksi, maksis kaksi,
6. seisis seitseme eesta..
7. Pää on soalla soetud..
8. Tudrad toassa istujalle..
9. Mõne korra koidikulla,
10. korra koidiku eella..
11. Humal hull, õlut õela..

4. Missuguseis värsides tuleb üks ühesilbine (ühe pika silbiga) sõna üheks täisvärsi jalaks lugeda ja missuguseis on see viga? (Asjaomane sõna alla kriipsutada ja kui viga, klambrites (†) järele kirjutada).

1. Kasvas kuu, kasvas kaksi..
2. Tuleb sui, saab sügise..
3. Kus sa mu vere valasid,
4. kus sa mu luud lugesid..
5. Kuu tõuseb soost sinine..
6. Silmad söövad, suu vaatab,
7. kabjad kangasta kujuvad..
8. Löö silmad söelikuie..
9. Kuu poolt kumedakene..
10. Tudrad toassa istujalle..

5. Kus on esimeses värsijalas 3 (märk — ⏑ ⏑) ehk 4 (märk — ⏑ ⏑ ⏑) silpi, kus keskel? (Asjaomased värsijalad alla kriipsutada ja värsi ette märgid teha).

1. Las tuleb homme uusi päeva..
2. Kuhu siis jäänud meie hulka..
3. Oleks see neidune minulla..
4. Ära sina lase laste süüa..
5. Põlle panin mehe põlve pääle..
6. Lehm oli laudas, laps oli süles..
7. Ära tema sõidaks soised nurmed..
8. Tutt oli alla, händ oli päälla..
9. Küll tema käänis, küll tema väänis..
10. Ei ole piitsa kutsarilla..
11. Ära mine sõja e'essa..
12. Küdi viinud küna külaje.

6. Missuguseis värsides on pikk esimene silp reeglivastaselt (4-nda reegli vastu) värsirõhutumas kohas ja mis sõnas? Esimeses värsijalas ei ole see viga, seepärast ei ole vaja neid värse vigaseiks märkida. (Asjaomane silp alla kriipsutada ja värsi ette teha märk ∧).

1. Kussa need kuused kumavad,
2. lepad sirge'ed sinavad..

3. Kas see kiike kannab meida,
4. kas kannab kahte kabuda..
5. Pihlaka marjad pihussa,
6. toome oksad hõlma alla..
7. Mul pole eite ehtimassa,
8. vanemid valmistamassa..
9. Kão pojad mu põuessa,
10. kão tüttered käessa.
11. Oleks see meesi minulla,
12. oleks see kaasa kanalla..
13. Kullad kajasid karbissa,
14. helmed helisid pandlassa..
15. Punase laeva punerdus..

Kalevipojast (I):

16. Vaadeldes rõõmu rünkalta
17. päikse priske palge pääle..
18. Kaugelt näen kodu kasvama,
19. Kalevite kalju linna..
20. Enne kui õnnes hõiskasin,
21. päeva paistel aasin pilli..

7. Missuguseis värsides ja mitmendas värsijalas on lühike esimene silp (5-nda reegli vastu) reeglivastaselt värsirõhulises kohas ja mis sõnas? Esimeses värsijalas ei ole see üleüldse mitte viga, seepärast niisugusel korral ei tule värsi vigaseks märkida, küll aga on see viga 2-ses, 3-ndas ja 4-das jalas[1]). (Asjaomased silbid alla kriipsutada ja värsi ette teha märk ⏑).

1. Siis ei juhtund jumikasse,
2. ega osand ohakasse..

1) Ja neiski, nagu lk. 164 seletet, ei ole see viga ühesuurune: täitsa lubamatu ja andeksandmatu on see 3-das jalas, halb viga on see ka 4-ndas, kõige väiksem 2-es, kus see mingisugusena erandina on sallitav.

3. Tule koju, naine noori,
4. Sööda muru mullikaile..
5. Oh minu hella vennakene,
6. ära sõida sõja eessa,
7. ära sõida sõja taga..
8. Toone poeg on põlvilani,
9. Toone tütar sülessani..
10. Tule, tule, tuulekene,
11. vii minu kandle häälekene,
12. rõõmsa rahva ridadesse..

Kalevipojast, kus iseäranis palju eksimusi selle reegli vastu:

13. Kiirelt kaovad meie päevad,
14. tuhatnelja elutunnid
15. ruttes kalmuküngastelle,
16. lendes rahulepikusse,
17. kolletava kooljasängi;
18. kaduval ei kodupaika,
19. rändajal ei rahurünka
20. põrmu põlvesta pärida..
21. laulik luues lugusida,
22. veerevaida värsisida,
23. võtab pihu võltsivallast,
24. tüki teise tõsitalust,
25. kolmandama kuulukülast,
26. laenab lisa meele laekast
27. mõtte mõisa magasista.
28. Näitab kuju kulla nägu,
29. kõne kaunis tõe karva,
30. tõe karva tarka arvu:
31. siis on laulik osav looja,
32. laitemata sõnaseadja.

Palju vigu selle reegli vastu on ka „Ilulaulus“ (lk. 81), mille Hurt Setu lauludest palmind.

8. Leia vead 1-se, 4-nda (märk ∧) a 5-nda reegli vastu (märk ⌣) ja kriipsuta veasilbid alla.

1. Pahus paistis palgelta,
2. kurjus silma kulmulta..
3. Rõõm ja mure kaksikvennad,
4. kaksiklapsed loomuskojas,
5. rändavad sammu sammussa;
6. üks neid isa sünnitanud,
7. ema üks neid imetanud,
8. ühes kätkis kiigutanud..
9. Selle poja jälgedella
10. saavad jõed jooksemaie,
11. lained merel läikimaie,
12. tuulil pilved tuiskamaie,
13. õied tupest tungima,
14. linnud lädvussa laulema..
15. Ei ole pori veel pinnalla,
16. ei ole tuuli veel tormilla..
17. Kas see kiike kannab meida,
18. kas kannab kahte kabuda,
19. kahe kabu riide'ida..

9. Paranda puuduv või ülearune silpide arv, uuemate vormide asemelle pannes vanemad (ka d-mitmuse asemelle i-mitmused, si-mineviku asemelle i-minevikud):

a) asendetavad vormid on harvendusega:

1. Sünnib olla orjal uhke,
2. sulasel olla suur:
3. juba lehib leht puus,
4. leht puus roht maas,
5. nõtkub nõmmel pedak,
6. kiigub soos kaskjalg..
7. Senni heinamaa ilus,
8. kunni hein niitmata..

9. Kui ma sind sütitasin
10. linasel riidel,
11. takusel kangal..
12. Mina õnnest hõiskasin (*frekventatiiv*)
13. Mööda maad rändasin...
14. Tema varsi vastas (*frekv.*)..
15. Härjad söövad heina maal,
16. ruunad rohu koplis,
17. Teomehed tina toas.
vaimud vaskkambris.

b) asendetavad vormid ise leida:

19. Enam veel musta muret...
20. Jutustavad juhtumusi,
21. sadu salasõnu...
22. Korra kui ma noor veel olin,
23. metsas lustil lõõrisin (*frekv.*)...
24. Püüdsin tuulilt teada saada,
25. ranna lainetelt rohkemat...
26. Tule paiste punas
27. sõdurid saledad suured
28. tõusid hauast elusse...
29. Lausu mulda lebama...
30. Vanast rahvalt võtsin (*frekv.*),
31. nooremalt noppisin (*frekv.*)...

10. Näita, kus (mis sõnas) on värsi viga ja missugune (kas pikk esimene või lühike esimene silp), ja paranda see viga, paigutades sõnad sellekohaselt ümber (adjektiiv pärast määratavat substantiivi, genetiiv pärast määratavat sõna jne.):

1. Arma koha annan teada...
2. Pale mureta paksuda,
3. rinnad hoolta raske'eda...
4. Noori rohi nõrgasteleb...
5. Kanna edeje kaeruda...

6. Ei ma lähegi Lätile..
7. Kas on vihud viisakamad..
8. Valged kased kaasanaised,
9. lepad sirged lellenaised..
10. Kulmule punane kulu,
11. südamelle suuri saari..
12. Teeme tule teerajale..
13. Ei ma või ennast lubada..
14. Lusti piduda pidama..
15. Kallis meri, kata Maie..
16. Parema põlve pajatust..
17. Muinase põlve mälestust..
18. Siidisid hiuksid silitid..
19. Vahvate meeste tegusid..
20. Taeva tähed tunnistama..
21. Nägin ülevid olusid,
22. jumalisi juhtumusi..
23. Saledad suured sõdurid..
24. Uhke'ed hõimud hävisid,
25. vapperad vallad varisid,
26. kihelkonnad kolletasid..
27. Endisist ajust helinud..
28. Arma'ad tuuled, avage..
29. Valge'ed kased viluksi..
30. Mitmes külas kasvamassa,
31. mitmes talus tõusemassa..
32. Kauni koja kinnitanud..
33. Läbi lumise looduse..
34. Uue elu algamista..

11. Värsid õigeks teha possesiiv-suffiksside (-ni, -si, -sa) abil:

1. Kesse hulgub mu uksilla,
2. kes veereb mu väravilla,
3. kõnnib mu kalmu kaasilla?..
4. Linda hüüdis saunasta..

5. Märkasin ma minnessa..
6. Veel ta sõimas surressa..
7. Too mulle kuubi kuldatoime.
8. siidi sukad (mu) jalgaje,
9. hõbehelmed hiuksile,
10. pärga poordine pähe!..

12. 5-enda reegli viga parandada vanema või murdelise vormiga:

1. Kuul on kuusi ametida..
2. Taevas laia talitseda..
3. Olid kuldased juuksed..
4. See oli ometi õhembi..

13. Suuremate muutustega parandetavad värsid (hoopis teised sõnad võtta jne.):

Vaherpuu saadab vasikad.
(V. E. R. I, 21).

Parand.: Saadab vahtera vasikad.
Kodu käinud kosilased..
(V. E. R. I, 52).

Parand.: Kosijad koduna käinud..
Kuusest käivad kosilased..
(V. E. R. II, 14).

Parand.: Kuusest käivad kosjamehed..
Mees kärme, kämmal käreda..
(V. E. R. II, 59).

Parand.; Mees kärme, käsi käreda..
Hulga hukanud kopikaid.. lk. 16.
(V. E. R. II. 66).

Hulga hukanud rahada..
Ära sõida sõja eessa,
ära sõida sõja taea..
(V. E. R. II, 75).

Parand.: Ära sõida sõja e'essa,
ära sõida sõja tagana.

(‚ära sõi-' on üheks värsijalaks lugeda).

14. Edesised harjutused seisaksid ses, et keele ja värsi vead leida parandamata rahvalauludest ja katsuda need vead parandada (näit. neis lauludes, mis sellesse kogusse parandamata kujul võetud, või Kalevipojas). Sellest oleks järgmine aste juba iseseisva luuletamiseni. Siin võiks esialgul katsuda laenatud aineid (valme, väikesi muinasjutte jne.), värsidesse sääda. Kõigeks seks aga vaja eriti hästi tunda rahvalaulu keelt ja värsitehnikat kõigis selle peenustes ja abinõudes. Vaja et see kirjanduslik vorm kogu oma keele, värsiehituse, rütmika ja stiili suhtes nagu instinktiks muutuks. See sünnib siis, kui pääle põhjaliku reeglite ja üleüldse teoreetilise külje tundmise (mida milgi kombel ei tohi hooletusse jätta) palju lugeda (ja nimelt skandeerides, häälega) häid ja vormiliselt parandet rahvalaule. Seepärast soovitame selles kogus olevaid parandet laule ikka uuesti ja uuesti jälle lugeda. Siis hakkab rahvalauluvärs oma kõlavuse ja rütmika erisuguste kombinatsioonidega ning iseäralise stiililaadiga nagu kõrvus helisema ja kujuneb viimati see instinktiivne vormitunne, mis juba ebateadlikult paneb veatumaid värse looma.

Harjutustiku võti.

A.

Harjutustikus on ainult nende näituste lahendus, mis eespool mõttekriipse; õ. = õige; v. = väär.

1. pimeda kohta, sileda kirstu, vägeva jumala, pikka redeli, tühja ahju, halba orja.

2. sügava järvi, valju hääli, terava küüsi, tühja tõrsi.

3. uusi kiike, õela amme,

4. parembi paika, suurembi sadama.

5. suuresta salusta, halvalla ajalla.

6. targaksi meheksi, ilusaksi heinamaaksi.

7. madalalle mätta'alle, viisakalle vastuselle, eemalle.

8. rikkalle (sest et 3 silpi ja III välde) mehele (sest et 3 silpi ja I v.) metsale (sest et II v.), merele (sest et I v.) mühisevalle (sest et kõrvalrõhk võib olla -lle eelsel silbil), ilusalle hommikulle (sest et kõrvalrõhk -lle eelsel silbil).

9. vaskised väravad, kõlavasta kandelesta, vapperad vanemad, pettelikussa punassa, raudaselle rüütelille, kiirelised käskujalad, liikemed libedad, kaupeleva kaubameesi, kuulusaksi kanguruksi, kindelalla kukkelalla, suitsevassa sambelassa, tüttered, vaskikattelassa; peksajad, kuulajad.

10. madalalla mätta'alla, valge'elle lamba'alle, rikka'assa rahva'assa, viisakalle võõra'alle, kauni'id kasukad, viimati sai valmi'iksi, rikka'assa mõisa'assa, valge'e kasukas.

11. [1] järve'esta (väär. sest et nimetav järv, mitte -e, -as, -es, -is-lõpuline), [2] kolde'essa (õige, sest et nimetav e-lõpuline ja genetiiv III v.), [3] sooja'assa (v., sest et nimetav küll e- lõpuline, aga genetiiv, ‚sooja' II v., mitte III), [4] sauna'assa (v., vaata [1]), [5] teise'esta (v., sest nominat. -ne ja genet. -se), [6] tuba'assa (v., vaata [1]), [7] sirge'eksi (õ., sest et nominat. e-lõpuline III vältes), sarve'eksi (v., vaata [1]), kauge'essa (õ., vaata [7]), laande'essa (v., vaata [1]), mõtte'essa (õ., vaata [2]), kohta'assa kena'assa (mõlemad v., vaata [1]).

12. — oraksed, kuldsõrmuksed, jänekselt, sääriksed, teraksesta taperilla.

13. meie karjatsed — ; — külatsed —.

14. — apsatimed, raudased olid ratsutimed.

15. ilusada hommikuda, ilusaida hommikuida, kaunista koduda, paikuda paremidagi, tantsivida tütterida, laulevida lindusida, kenida kanamuneda, haledada haige'eda, kuulen lasta karjuvada, kõvuda kiveda, kannelda (kannelta) kõlisevada, peenarda (peenarta) palistamassa, kõlavida kandelida, uusida hädida.

16. pikkida piduda, suurida saluda.

17. suuriksi sõnuksi, vanulla kanamunella, ilusailla hommikuilla, pühile mehile, kõvusta käsista, kaasile kenile, uusile vesile, tõrsissa tümisevissa, südamissa, liikemissa, kandelilla, hulguksilla, muile teile;

uksile ägiseville, paigussa paremissagi, põlvile tulevasile, asjusta elutumista;

kõrge'illa künka'illa, teravissa teiba'issa, kauni'-ista kombe'ista.

18. — metsaje; — lepikuie; — külmaje vedeje; uusije sõnuje; — koduje; kindelaie kattelaie; — vastaje; — tahaje; — siseje; sõredaie seemenije; lihavaje liikemeie, lihavije liikemije;

rahakaie rahva'aie; rahakaie rahva'(h)ie; valge'eie riide'eie; valge'ie riide'(h)ie; paremije põllumaihi; mattus mustie mudeje; kukkus kurjie käsije; — kaasije kenije.

19. — saarie — ; — keelie — ; — küüsie —.

20. näikse, istukse, lendelekse, püüakse, võtakse, seokse.

21. saaneb, kõndineb, siduneb, leeneb (ehk: leeb), leete (leenete) oldanekse.

22. istunekse, kõndinekse, lugenekse.

23. võtin, nad võtid; annime, nad annid; riidelime; rõõmustelime; keelin, keelid; murrin, murrite; lõpin; kaitsid; kirjutin, kirjutite, kaunistuin, kaunistuid; värisin, värisid; valitsime, põgenime, põgenid.

25. nuttevada neitsikesta, võitelen, kaupelid (kaupelesid); saatemaie, saatenud, saatemata, saatadessa, saatage; andadessa, murdadessa, murdenud; pääsemaie.

26. tapetie, annetie, murretie, hüüetie, katetie; võideldie, põgenetie.

27. seletetakse, seleteti (seletetie), seletetava, varastetama, õpetetud.

28. siis ta kanneti koduje; nüüd sest lauleta uguda; sestap püüeta parasta.

29. ähvardelin,(ta)ähvardeli, ähvardella, ähvardelema, ähvardelnud, ähvardelge, ähvardellakse, ähvardeldi; lõõriskelin, (ta) lõõriskeli, lõõriskella, lõõriskelnud, lõõriskelge, lõõriskellakse, lõõriskeldi.

30. tõmba'eleb, tõmba'elin, tõmba'ella, tõmba'elnud, tõmba'eldi, tõmbe'eldud; kiigutelen, kiigutelin, kiiguteli, kiigutelite, kiigutellakse, kiiguteldi, kiiguteldud, kiiguteldav; ostaskeien, ostaskelin, ostaskella, ostaskeldi, ostaskelnud.

31. hüppa'ame, tõmba'avad, karga'an.

32. murran (murda'an väär, sest et -a'a- ainult neist verbidest, mille olevik III-ndas vältes, da(-ta) infinitiiv teises), tõuka'ame (õ.), külva'ate (v.), tõmba'asin (v., sest et -a'a- võib esineda ainult

olevikus (sääl ta tegelikult ainult esinebki), -ma infinitiivis ja v- partitsiibis), lükka'anud (väär, sest et nud- infinitiivis ei esine). Märkus: Üleüldse ei maksaks seda -a'a'd palju verbides tarvitada, ja kui harva, siis ainult olevikus.

33. — söönudeksi, joonudeksi; — mädanudeksi.

34. murretuida küljeluida, tapetuile teenijaile, lüpsetuile lehmilegi.

35. sülissani, käsissana, hiuksillasi; — kaelajesa, — jalgajesa; uksillani, vanemilleni, vanemiltasi, vanemillasa; rammuldasa, — keeleldasa; — koerutasa, — kelmutasa.

36. kelle (III välde) anneti hobune; selle (III v.) kanneti kanane.

37. — teravalla kirve'ella, — linasella riide'ella, — tammepuilla.

38. ei ole kassida koduna; seisis tõrsie tagana.

39. — kurbana koduje; — leskena —, — poegana —, õnnelikkuna —.

40. lindune, neidune, kanane.

41. hiuksilla, hiuksed, vainiulla, ammetida, linnaksed, samusin, ommeti, kunni, senni.

42. teravita kirve'ita; suureni saluni; vaesena mehena; kurbana kujuna; suurina sõnuna; laiuni luhini.

Järelmärkus. Neis harjutusülesandeis harjutetakse kõige vanaaegsemaid vorme, mis rahvalaulu keeles esinevad, kuid olgu meele tuletet, et pääle nende ka pool-vanaaegseid ja uueaegsemaidki võib esineda; muidugi aga on soovitetav tarvitada võimalikult vanaaegsemaid ja täiemaid.

B.

Eelmärkus. Antud on ainult ühe osa ülesannete lahendused (harilikult esimene pool).

1. Pikkade algsilpidega on järgmised sõnad (värsides 1 kuni 6): 1. vait (kaksikvokaal), 2. saad (pikk vokaal), 3. olla, valge (vokaali järel 2 konsonanti); laudade (vt. 1.), 4. kirstu (vokaali järel 3 konsonanti), keskelle (vt. 3), need (vt. 2), kuused (vt. 2), lepad (vokaali järel p), sirge'ed (vt. 3); — Muud sõnad neis värsides on lühikese algsilbiga.

Ka vältega võib pikkuse või lühiduse määrata: lühike (I v.), pikk (II ehk III v.). Värsides 7 ja 8 on pikad; hakkas (III v.), poegi (III v.), hauduma (III v.), kannab (II v.); lühikesed on: mehe (I v.), kübara (I v.).

2. [1]) × on: 8. 9. 10. 11. 13. 14.; ülejäänd värsid | .

3. sä'evad, 2. po'evad, 4. ä'estadessa, 6. e'essa.

4. Värsides 1. 2. 5. 6. 8. 9. 10. Viga on 4 (sest luud alustab värsirõhutuma silbi).

5. Esimeses värsijalas 3 silpi vv. 1. 2. 3. 6. 9. 10. 11. 12.; 4 silpi: vv. 4. 5. 7.; keskel 3 silpi: vv. 6. 8. 9.

6. ʌ: 1 (kuuséd), 4 (kahté), 5 (marjád), 8 (valmístamassa), 9 (põuéssa), 11 (meesí) j. n. e.

7. ⌣: 1 (jumikasse), 2 (osand ohakasse), 3 (koju), 4 (muru), 6 (sõja), 7 (sõja taga), 9 (sülessani), 10 (tule, siiski siin viga ei ole, sest et korduv sõna); 12 (ridadesse), 14 (elu), 16 (rahu —), 17 (kodu —) j. n. e.

1) Õpilasel olgu ikka terved värsid täielikult ära kirjutet.

8. | 1. Pahus paistis palgeta, | (puuduvate
| 2. kurjus silma kulmuta.. | silpidega).
⌣ 3. Rõõm ja *mu*re kaksikvennad,
⌣ 4. kaksiklapsed loomus*ko*jas,
∧ 5. rändavad *samm*u *samm*ussa;
⌣ 6. üks neid *i*sa sünnitanud
⌣ 7. ema üks neid *i*metanud
⌣ 9. selle *po*ja jälgedella..
⌣ 10. lained merel läikimaie .
∧ 14. linnud *ladv*ussa *laul*ema..

9. (Ainult mõned üksikud lahendused): 2 sulasella olla suuri; 3. juba lehib lehti puussa; 6. kiigub soossa kaskijalga; 7. senni heinamaa ilusa; 8. kunni heina niitemata.. 10. linasella riide'ella. 12. Mina õnnest hõiska'elin. 19. Enam veel mustada mureta; 21. saduda salasõnuda; 25. ranna laineilt rohkemada; 26. tule paiste'e punassa.

10. ⌣ 1. Arma *ko*ha annan teada..
Parandus: Koha arma annan teada..
∧ 2. Pale mureta *pak*suda..
Parandus: Pale paksuda mureta..
⌣ 4. Noori *ro*hi nõrgasteleb..
Parandus: Rohi noori nõrgasteleb..
⌣ ∧ 5. Kanna *e*deje *kae*ruda..
Parandus: Kanna kaeruda edeje..
j. n. e.

11. 1. Kesse hulgub uksillani..
4. Salme hüüdis saunastana..
5. Märkasin ma minnessani..
8. Siidisukad jalgajeni..

12. Kuul on kuusi ammetida..
Taevas laia talllitseda..
Olid kuldased hi'uksed..
See oli ommeti õhembi..

Lisa.

Ülesantavad kooliteemad.

A. Keelelised.

(Näitused välja kirjutada ja liigitada).

1. i-mitmused rahvalauludes.
2. i-minevikud rahvalauludes.
3. frekventatiivid rahvalauludes.
4. sõnade korra iseärasused rahvalauludes.

B. Kirjanduslikud[1]).

1. Võrdlused ja epiteedid rahvalauludes.
2. Vaeselapse ja lesenaise seisukord rahvalaulude järele.
3. Teoorja põlv rahvalaulude järele.
4. Talurahva suhtumine mõisa kohta.
5. Lauliku laulmise vaimustus.

Juhtnöörid metoodi kohta.

Keskkoolis hakatagu rahvalaule läbi võtma (endises) 5-ndas klassis esimesel poolaastal või, kui klassi tasapind ja ettevalmistus lubab, juba 4-ndas klassis (II. poolaastal). Kõige esiti võetagu läbi rahvalaulu keele tähtsamad ja olulisemad iseärasused ja värsiõhituse 1-ne, 2-ne ja 3-as reegel (neid harjutustiku järele harjutades). Siis asutagu kohe laule endid lugema ja skandeerimist harjutama. Lugemise ja sisulise külje harutamise kõrval jätka-

1) Materjaali saamiseks tarvitetagu pääle selle kogu ka teisi ilmund rahvalaulukogusid.

tagu keele ja värsiõpetuse üksikasjalisemat tundmaõppimist. Poole aasta jooksul kohustetagu igat õpilast paar laulu pähe õppima (osalt ka õpilaste vaba valiku järele, aga võimalikult nii, et peaaegu igale õpilasele tuleksid omad laulud; muidugi lastagu seks valida paremad laulud). Järgmisel poolaastal tuleks siis „Kalevipoja" läbivõtmine. — Kui rahvalaule ei ole mainitud klassis enne läbi võetud, siis peab seda ülemais klassides tegema. Ülemais klassides (7-ndas või 8-ndas) tuleks rahvalaule igatahes korrata, kusjuures siis rohkem rõhku pandagu ka esteetilise külje mõistmise pääle.

K e e l e k o h t a. — Ses raamatus tarvitet keelelised uuendused, nagu -tet, -nd (pro -tatud ja -nud), e pro a, näit. pilte, õnnelikke (= pilta, õnnelikka), i-mitmused, nagu ‚juhuslikest põhjusist' (= juhuslikkudest põhjustest), ‚asent' pro ‚aset', ‚säädma' pro ‚seadma' ja veel mõned muud, ärgu neid õpetajaid, kes uuenduste vastu, tagasi kohutagu raamatu tarvitamisest, vaid nad seletagu õpilastele oma seisukoht nende kohta. Samuti seletagu õpetaja ka mõned võõrakeelsed ja uuemad Eesti sõnad, mis lisades esinevad (viimased leiab ta Joh. Aaviku „Uute sõnade sõnastikust").

Trükivigade õiendus,

mis leiduvad raamatus „Valik rahvalaule".

Vead, iseäranis värsitekstis olevad, tuleb tingimata enne raamatu tarvitamist parandada, eriti koolides. Õpetaja otse nõudku seda õpilasilt.

			trükitud:	peab olema:
k. VII	rida	3 alt	põhjuseist,	põhjusest,
„ VIII	„	17 „	—	16
„ VIII	„	16 „	—	30
„ VIII	„	14 „	sisaldub	sisaldab
„ 4	„	1 ülalt	hallilla	hallala
„ 4	„	13 alt	armsa	arma
„ 4	„	2 „	sõnuda	sõnúda
„ 6	„	3 ülalt	Ei siin, ei siin	Ei siin, ei siin,
„ 13	„	6 „	piigana	piiguna
„ 14	„	13 alt	liguvat,	lihuvat,
„ 18	„	4 ülalt	kukkelesta.	kukkelasta.
„ 18	„	14 „	Sul on on	Sul on
„ 19	„	5 „	kombe'eida!	kombe'ida!
„ 20	„	14 alt	ootavad	ostavad
„ 21	„	7 ülalt	kangi valjastessa,	kangivaljastessa,
„ 23	„	7 „	laheb	lääb
„ 25	„	11 „	Tuul tal	Tuuli
„ 33	„	13 alt	võtsid	võtid
„ 33	„	12 „	võtsid	võtid
„ 42	„	3 „	kannatakse	kannetakse
„ 49	„	7 ülalt	käänetie. —	käänetie,
„ 49	„	8 „	Mulle	mulle
„ 50	„	1 „	sala augud	sala-augud
„ 60	„	5 ülalt	allikas;	allikake;
„ 60	„	6 „	orjake,	orjakene,
„ 60	„	12 alt	Orustagi	Ohustagi
„ 61	„	5 ülalt	kurva meele,	meeled kurvad,
„ 63	„	3 „	hoidevakski,	hoidevaksi,
„ 63	„	4 „	teadevakski,	teadevaksi,

			trükitud:	peab olema:
lk.	63	rida 11 alt	uksilani,	uksillani,
„	64	„ 8 ülalt	kulmile	kulmule
„	64	„ 10 „	jalakas kõrbi!	jalakaskõrbi!
„	64	„ 17 „	luguvööd	iukuvööd
„	66	„ 12 alt	sõimelevad,	sõimelivad,
„	66	„ 11 „	vandelevad,	vandelivad,
„	68	„ 4 ülalt	peretüttereid	peretütterid
„	68	„ 8 „	ulu	ulvu
„	68	„ 6 alt	rammetumaid	rammetumid
„	69	„ 16 „	huluvad,	uluvad,
„	69	„ 2 „	piinavad.	piinauvad.
„	71	„ 14 „	piirapäida	piiripäida
„	72	„ 13 „	vaeva	vaeva,
„	77	„ 4 „	õlekübarat.	hõbekübarat.
„	78	„ 15 ülalt	kuljusida,	kuljuksida,
„	82	„ 16 „	kuulenekse	kuulunekse,
„	84	„ 1 „	külap	„Külap
„	84	„ 19 „	vahella.	vahella.“
„	95	read 9—10 alt	maha kustutada.	
„	104	rida 8 alt	Kalmuneid.*	Kalmuneid.
„	119	„ 7 ülalt	kinda'aida	kinda'ida
„	128	„ 7 „	Jürije	Jürje
„	141	„ 17 „	juhtubki	johtubki
„	142	„ 18 „	johtus	juhtus
„	147	„ 13 alt	sõna vormi	sõnavormi
„	148	„ 7 ülalt	(= kohisin),	(= kohisesin),
„	149	„ 11 „	tehtavikku	tehtaviku
„	151	„ 22 „	kes see	‚kes see‘
„	154	„ 9 „	-gi endise	-gi vahel endise
„	165	„ 14 alt	Kanda	Kandis
„	166	„ 16 „	hää üksteisele	hää, kui üksteisele
„	175	„ 10 „	algupärast	algupära
„	177	„ 11 „	alalehoidnud	alal hoidnud
„	178	„ 9 „	mere	meres
„	182	„ 12 „	1799	1798
„	185	„ 8 „	eeskõnedest	eeskõnedes
„	186	„ 8 alt	(ustonen)	(Mustonen),
„	188	„ 13 alt	kaebama	kaebama,
„	192	„ 8 ülalt	v.rdl	vrd.
„	194	„ 14 „	(pärlid)	(pärle)
„	194	„ 17 alt	(I välde)	(II välde)
„	195	„ 5 „	uugastelema	uugahtelema
„	196	„ 8 ülalt	just	just,

Harjutuslisas.

				trükitud:	peab olema:
lk.	1	rida	3 alt	riik,	kiik,
„	3	„	1 ülalt	karga'alla,	kanga'alla,
„	4	„	18 „	mudasdesse;	mudadesse;
„	6	„	15 alt	vanamatel,	vanematel,
„	7	„	8 „	südamekene,	südameken,
„	8	„	4 ülalt	sirge'ed	sirged
„	8	„	15 alt	säravad,	sä'avad,
„	8	„	10 „	seitsme	seitseme
„	12	„	5 „	puus	puus,
„	15	„	7 „	kärme	kärme,
„	16	„	7 „	värsse	värse
„	18	„	7 ülalt	laulevada	laulevida
„	18	„	5 alt	mudie	mudeje
„	20	„	8 ülalt	tappetuile	tapetuile
„	20	„	11 „	uksillasi	uksillani
„	21	„	3 „	anne	annete
„	21	„	16 „	värsid 1.	värsid
„	21	„	12 alt	3 silpi	3 silpi:
„	22	„	12 ülalt	ehib	lehib

Pääle nende veel järgmised õiendavad ja täiendavad märkused.

Sõnastikus on paar sõna sattund vale kohale, nimelt *poordikene*, mis peab tulema pärast *poogeline*, ja *tuti* pärast *turnahtama*.

Järgmiste sõnade seletuste kohta täiendada või õiendada: aine — ka: ainuke; turnahtama — järsku norskama (hobu); utma — ka: uhtuma; sõõrd [-m] (mitte: sõõr).

Lisatavad sõnad: hiiro (St.) — hiirekarva hall hobu; iskima — kerima, kokku kerima; käli — vennanaine; lahutama (laulu) — kuuldavalle tooma; lang [-u] — sugulane abielu kaudu, naise õemees; mõrsja ja peigmehe sugulased; lauk [-gu] — valge täpp looma otsaesisel; niisugusega hobu, härg; lell [-e] — onu (isa poolt); palak

[-a] — voodilina; p a l v e — (pt) laulu sünonüümina tarvitet; r a'h e [rahke] — rihm, millega härja ike saha tiisli külge kinnitetakse; v e e r m a, v e e r e t a m a (pt.) laulu veeretama, laulma.

Mõnede Võru ja Setu sõnade järel ei ole iga kord vastavaid märke: (ln), (St.); kuid üleüldse ei ole murdesõnade algupära äratähendamises järjekindlust ja täielisust taotelludki.

Lk. 166, rida 7 ülalt tuleb järgmine lause maha kustuda: „vokaalide alliteratsioon" jne. kunni „samad olla"; selle asemel loetagu: vokaalide alliteratsioonis ei tarvitse algvokaalid samad olla.

Keelelise lisa täienduseks: niisugustest verbidest kui „kohisema, sahisema, helisema jne." (3-silbilised I-vältelised sema-verbid) võimalikud ka niisugused vormid kui „kohisnud, kohiske, kohisku, kohistakse, kohista (= kohiseda, kohisenud, kohisege, kohisegu, kohisetakse, kohiseda).

Lk. 185, rida 7 alt: „2000 teisendit," loetagu: „2000 laul uteisendit."

H a r j u t u s l i s a s lk. 3, rida 4 alt peab sõnast „ustele" uus rida algama; samuti lk. 4, rida 11 ülalt sõnast „rahakasse" uus rida. Neile lauseile on ka „Võtmes" lahendused.

Laulu nr. 82 originaal („Teoorjuse laul") ei ole Saaberki kogus vaid Weske Eesti rahvalaulud II, 40.

Autor märkab, et raamatu lõpus oleks pidand olema seletav kommentaar, kus üksikute laulude sisumõtet, asjalisi, keelelisi ja värsilisi iseärasusi seletetaks. Nüüd jäägu see õpetaja teha.

Kõiki neid trükivigu, puudusi, eksimusi ja väljajäämisi palutakse raamatu tarvitajaid lahkesti vabandada.

Nr. 20. Edgar Poe: Valitud novellid I. (Hirmu ja õuduse jutud IX). Ingliskeelest tõlkinud J. Aavik. Hind 3 mk. (Trükk otsas).

Nr. 21. E. T. A. Hoffmann: Liivamees. (Hirmu ja õuduse jutud X). Hind 3 mk.

Nr. 4. Paul Heyse: Niino ja Maaso. Tõlkinud ja järelsõnaga varustanud Joh. Aavik. Hind 1 mk.

Nr. 8. Gabriele d'Annunzio: Mäss. Novellid. Valinud ja eestindanud M. Nurmik. Hind 30 p.

Valmistusel:

Joh. Aavik: Õigekeelsuse põhjusmõtted.
„ Keeleuuendus ja seltskond.
„ Kalevipoja väärtus ja parandamine.
„ Wõõrsõnade sõnastik.

Kreutzvald-Aavik: Parandet Kalevipoeg II.
Katsed ja näited IV.
Hirmu ja õuduse jutud XII.
Roimade jälil I.
Naljandid ja groteskid I.

Ilmunud:

Uute sõnade sõnastik.

Kokku seadnud **Joh. Aavik.**

Sisaldab üle 2000 sõna. Nende seas uusi ja kõige uuemaid ja vähem tuntud ja haruldasemaid rahvakeele- ning murdesõnu.

Tarviline käsiraamat uuema kirjanduse lugemiseks igale haritud eestlasele.

Hind 8 marka 50 penni.

Annete viisi hakkas ilmuma

Joh. Aaviku

Õigekeelsuslik grammatika.

Selles raamatus käsitellakse Eesti grammatika üksikud osakonnad ja päätükid (foneetika, õigekirjutus, morfoloogia, süntaks) elaval, selgel ja arusaadaval kujul.

Kõige kohasem abinõu keeles tehtavate vigade tundmaõppimiseks ja ärahoidmiseks.

Raamatu tegeliku õppeabinõu väärtust tõstavad **harjutusülesanded** kõigilt grammatika küsimuste aladelt. Harjutusülesannetelle järgnevad sellekohased „võtmed", mille järele õppija ise võib oma oskamist kontrolleerida.

Seega **kõige kohasem grammatika iseõppimiseks.**

Eriti tarviline käsiraamat **kirjanikkudelle** ja **õpetajaile**, aga ka **kõrgemate klasside õpilasile.**

Esimene vihk, mis käsitab mitmuse partitiivi (osastavat), on juba ilmund (hind 2 mk. 50 p.); teine vihk ilmub jõuluks.

Joh. Aavik.

O kysimus Kas o läheb läbi või ei?

Hind 3 marka.

Endise o elustamine on saanud üheks keeleuuenduse kõige äärmisemaks nõudeks ja kõige keerulisemaks küsimuseks.

Käesolevas raamatus püüab autor, küsimust erapooletumalt kõigekülgselt valgustades, otsuselle jõuda, kas o elustamine ülepää soovitav ja võimalik on.